

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

R.H.DAVLATOVA, D.Q.ULUG‘BERDIYEVA

TASVIRIY FAOLIYATGA O‘RGATISH METODIKASI

O‘quv qo‘llanma
(Ma’ruza mashg‘ulotlari uchun)

«GRAND KONDOR PRINT»
TOSHKENT – 2025

UDK: 519.393:41.35:28

KBK: 99.671.52

M 114

R.H.DAVLATOVA, D.Q.ULUG‘BERDIYEVA

TASVIRIY FAOLIYATGA O‘RGATISH METODIKASI. / [O‘quv qo‘llanma].

– Toshkent: “GRAND KONDOR PRINT”, 2025 y., 264 b.

“Tasviriy faoliyatga o‘rgatish metodikasi” nomli ushbu o‘quv qo‘llanma oliy o‘quv yutrlari maktabgacha ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun mo‘ljallangan.

Ushbu o‘quv qo‘llanma 60110200 - Maktabgacha talim yo‘nalishining DT hamda “Tasviriy faoliyatga o‘rgatish metodikasi” fani dasturi asosida ishlab chiqildi. O‘quv qo‘llanmada “Tasviriy faoliyatga o‘rgatish metodikasi” fani bo‘yicha tashkil etiladigan ma’ruza mashg‘ulotlarida beriladigan nazariy ma’lumotlar va topshiriqlar tizimi ishlab chiqilgan.

O‘quv qo‘llanma Navoiy davlat Universiteti kengashida muhokama etilib, nashrga tavsiya etilgan.

Учебное пособие «Методика обучения изобразительной деятельности» предназначено для студентов, обучающихся по направлению «Дошкольное образование» высших учебных заведений. Учебное пособие разработано на основе программы дисциплины «Методика обучения изобразительной деятельности» и направления 60110200 – «Дошкольное образование». В пособии изложена система теоретических материалов и заданий, используемых в лекционных занятиях по дисциплине «Методика обучения изобразительной деятельности».

Учебное пособие было обсуждено на заседании совета Наваийского государственного университета и рекомендовано к публикации.

The textbook “*Methods of Teaching Visual Arts Activities*” is intended for students of higher educational institutions majoring in Preschool Education. This textbook has been developed on the basis of the curriculum of the discipline “*Methods of Teaching Visual Arts Activities*” and the 60110200 – Preschool Education program. It presents a system of theoretical materials and assignments to be used in lecture sessions of the course “*Methods of Teaching Visual Arts Activities*.”

The textbook was reviewed at the Academic Council of Navai State University and recommended for publication.

Taqrizchilar:

Navoiy davlat Universiteti p.f.n., prof. D.A.Ahatova

Navoiy innovatsiyalar Universiteti p.f.b.f.d-ri (PhD.), dots. M.Kubayeva

O‘quv qo‘llanma O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining № 5971-4869-5b51-cbab-0999-6108-3704-sonli ma’lumotnomasi bilan nashrga tavsiya qilindi.

ISBN 978-9910-9224-7-3

© R.H.DAVLATOVA, D.Q.ULUG‘BERDIYEVA. 2025

© «GRAND KONDOR PRINT» 2025

SO‘ZBOSHI

Ma'lumki, oliy o'quv yurtlari 60110200 - Maktabgacha talim yo'nalishining o'quv rejasi asosida "Tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi" fanidan ma'ruza mashg'ulotlarini o'tish rejalashtirilgan.

"Tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi" bo'yicha ushbu kursni o'rganish pedagogika oliy o'quv yurtlarining bo'lajak bakalavr talabalarida bugungi kundagi maktabgacha ta'limning muhim yo'nalishlari, rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillari asosida yaratilgan zamonaviy psixologik-pedagogik texnologiyalar, jumladan yangi "Ilk qadam" dasturi va davlat standartlari, pedagogik faoliyatni zamon talablari darajasida amalga oshirish imkonini beruvchi maktabgacha talim tashkilotlarining kasbiy mahorati asoslarini yaratish haqida yaxlit tushunchani shakllantirishga yordam beradi.

Bugungi kunda maktabgacha talim tashkilotlarida yuqori sifatli ta'limga qo'yiladigan talablar sezilarli darajada oshmoqda, tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida ham, maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqil faoliyatida ham qo'llaniladigan vositalar, o'qitish usullari va uslublarini kengaytirish zarurati ortib bormoqda. "Tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi" fanini o'rganish doirasida universitet talabalari maktabgacha talim tashkilotlarida ishni tashkil etishning asosiy xususiyatlari va tamoyillari bilan tanishadilar. Ushbu kursni o'rganish jarayonida talabalar tasviriy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari bilan fandagi va fanlararo integratsiya tizimi bilan tanishadilar; mashg'ulotda va mashg'ulotdan tashqari ishning turli usul va uslublarini o'zlashtirish va takomillashtirish, turli yoshdagi guruhlarda rasm chizish, loy ishi, applikatsiya va qurish-yasash

bo'yicha texnik usullarni o'zlashtirishda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek, "Ilk qadam" davlat dasturi bilan mustaqil va ijodiy ishlashni o'rganishadi. Shu bilan birga, MTTda bolalarning badiiy va ijodiy faoliyatiga qo'yiladigan asosiy davlat talablariga muvofiq, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faoliyatini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadilar.

Mazkur o'quv qo'llanmada "Ilk qadam" davlat dasturining zamonaviy talablariga ko'ra xorijiy va mahalliy mutaxassislar va yetakchi olimlarining fikr-mulohazalari tahlil qilingan, maktabgacha talim tashkilotlarida ko'rgazmali faoliyat usulidan samarali foydalangan holda mashg'ulot o'tkazish texnologiyasini talabalarga o'rgatish uchun nazariy va amaliy tavsiyalar berilgan.

O'quv qo'llanmani tayyorlashda maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriyl faoliyati metodlari bo'yicha dunyoning yetakchi olimlarining ilmiy manbalari, o'quv qo'llanmalari, amaliy ishlanmalari asos bo'lib xizmat qildi.

Ushbu o'quv qo'llanma 60110200 - Maktabgacha talim yo'nalishi bo'yicha bakalavrlarning tayyorgarlik darajasi va zaruriy bilimlar mazmuniga qo'yiladigan talablarga muvofiqlashtirildi.

Mazkur o'quv qo'llanmani tuzishda o'zbek maktabgacha pedagogikasida shu kunga qadar erishilgan ilmiy natijalar hamda eng so'nggi nazariy xulosalar etiborga olindi.

O'quv qo'llanma oliy o'quv yurtlari maktabgacha ta'li yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga "Tasviriyl faoliyatga o'rgatish metodikasi" fani bo'yicha tashkil etiladigan nazariy va amaliy mashg'ulotlarini o'tishda asosiy manba vazifasini o'taydi.

1-MAVZU. TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISHNING UMUMIY MASALALARI

REJA:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriyl faoliyatning amaliyl va nazariyl asoslari.
2. Artterapiya fanining ilmiyl-nazariyl asoslari.
3. Bolalar tasviriyl faoliyatlarining rivojlantirish vazifalari.
4. Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida tasviriyl faoliyat muhim o'rin egallaydi. Ushbu faoliyat bolaning estetik idroki, tasavvuri, tafakkuri, emotsional holati, nutqi va ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi ko'p funksiyali vosita sifatida qaraladi. Mazkur faoliyat orqali bola atrof-muhitdagi hodisa va narsalarni o'zicha qabul qiladi, qayta ishlaydi hamda obrazli shaklda ifodalaydi. Shu sababli tasviriyl faoliyat pedagogik va psixologik nuqtai nazardan ham nazariyl, ham amaliyl asoslarga ega bo'lgan rivojlantiruvchi faoliyat turi hisoblanadi.

Nazariyl jihatdan qaralganda, tasviriyl faoliyatning asoslari L.S. Vigotskiyl, A.N. Leontyev, S.L. Rubinshteyn, V.S. Muxina kabi olimlarning asarlarida mustahkam o'rin egallagan. Jumladan, L.S. Vigotskiyl tasviriyl faoliyatni bolaning madaniyl rivojlanishi va nutqiy tafakkuri shakllanishida asosiy vositalardan biri sifatida baholaydi. U o'zining "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasida pedagogik ko'mak orqali bolani yangi bosqichga olib

chiqish mumkinligini ta'kidlaydi. Aynan tasviriyl faoliyatda bu yondashuv o'zining samaradorligini namoyon qiladi. Bola rasm chizar ekan, u o'z fikrini, kechinmalarini va orzularini tasvirlar orqali ifodalaydi. Ushbu jarayonda pedagogning vazifasi bolaning mustaqil izlanishlarini qo'llab-quvvatlash, obrazli tafakkurini rivojlantirishdan iboratdir.

A.N. Leontyevning faoliyat nazariyasiga ko'ra, har qanday kognitiv rivojlanish, shu jumladan, tasviriyl faoliyat ham faoliyat orqali amalga oshadi. Bola uchun rasm chizish — bu shunchaki qiziqarli mashg'ulot emas, balki u orqali u o'zining ichki dunyosini kashf etadi, o'zini angelaydi va o'zgalar bilan aloqaga kirishadi. Ayniqsa, bu faoliyatning nutqiy rivojlanish bilan bevosita aloqadorligi muhim ilmiy-amaliy masalalardan biri sifatida e'tirof etilgan.

V.S.Muxina bolalarda tasviriyl faoliyatning bosqichma-bosqich rivojlanishini o'rganib, bu faoliyatni quyidagi bosqichlarda tahlil qilgan: qoralama bosqichi (2–3 yosh), sxematik bosqich (4–5 yosh) va tasviriyl obrazlar bosqichi (5–7 yosh). Har bir bosqichda bola tasvirlash vositalarini o'zlashtirib boradi: avval chiziqlar, keyin shakllar, so'ngra mazmunli syujetli rasmlar paydo bo'ladi. Ushbu bosqichlar bolaning psixik va nutqiy rivojlanishiga hamohang kechadi.

Amaliy jihatdan qaralganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriyl faoliyat rasm chizish, applikatsiya, modellash, bo'yash kabi shakllarda olib boriladi. Bu turlar bolaning tasavvurini, fikrlashini, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish bilan birga, uning nutqiy faolligini ham oshiradi. Masalan, rasm chizish jarayonida bola chizayotgan tasviri haqida gapirib beradi, savollarga javob qaytaradi, ba'zida esa mustaqil hikoya to'qiydi. Bu holat tasviriyl faoliyat orqali nutq funksiyalarining –

signifikativ, kommunikativ, ekspressiv jihatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar bu bog‘liqlikni yanada chuqurroq ochib bergan. Jumladan, A.A. Zapunidi (2013) o‘z tadqiqotlarida tasviriy faoliyatning nutqiy faoliyat bilan uzviy bog‘liqligini isbotlagan. Unga ko‘ra, bolaning rasm chizishdagi “izobraziteliy замысел”i – ya’ni rasmni oldindan rejalashtirishi va uni so‘z bilan izohlashi – bu nutqning tartiblovchi va izohlovchi funksiyalarini faollashtiradi. Ayniqsa, umumiy nutqiy rivojlanishida orqada qolayotgan bolalar uchun tasviriy faoliyat mustahkam kompensator vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, Komarova T.S. va Dyachenko O.M. tomonidan olib borilgan amaliy tadqiqotlarda maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy faoliyat asosida nutqiy izohlash, hikoya tuzish, tushuncha shakllantirish kabi nutq ko‘nikmalari samarali rivojlanayotgani kuzatilgan. Bu esa tasviriy faoliyatni boshqa rivojlantiruvchi faoliyat turlari bilan integratsiyalash zaruratini ko‘rsatadi.

Natijaviy xulosaga ko‘ra, tasviriy faoliyat maktabgacha ta’lim tashkilotlarida:

- bolaning **shaxsiy, emotsional va estetik rivojlanishiga** xizmat qiladi;
- **tasavvur, nutq, tafakkur, ijodiy fikrlash, muloqotga kirishish** kabi ko‘plab kompetensiyalarni rivojlantiradi;
- pedagog tomonidan **diferensial, integrativ va shaxsga yo‘naltirilgan** metodlar asosida olib borilsa, maksimal samaraga erishiladi.

Demak, tasviriy faoliyat maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida nafaqat estetik ko‘nikma shakllantiruvchi vosita, balki ularning nutqiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishining poydevorini tashkil etadi. Bu faoliyatni

samarali tashkil qilish uchun pedagog o'z metodikasini chuqur tahlil qila olishi, har bir bola bilan individual yondashuv asosida ishlashi lozim. Shu tariqa, tasviriy faoliyat maktabgacha ta'lim tizimida muhim psixologik-pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Artterapiya fanining ilmiy-nazariy asoslari

Artterapiya – bu insonning ruhiy holatini san'at vositalari orqali muvozanatga keltirish, ichki ziddiyatlarni yumshatish, hissiy holatlarni qayta ishlash, shaxsiy o'sishini rag'batlantirish va ijtimoiy moslashuvini yengillashtirishga qaratilgan zamonaviy psixologik-pedagogik metoddir. Ushbu yo'nalish asosan tasviriy san'at, musiqa, drama, haykaltaroshlik, qo'g'irchoq teatri, harakatli terapiya kabi san'atning turli shakllaridan foydalanadi. Bugungi kunda artterapiya nafaqat klinik psixologiya va psixiatriyada, balki maktabgacha ta'lim sohasida ham faol qo'llanilib, bolalarning emotsional va kommunikativ rivojiga xizmat qiluvchi samarali vosita sifatida e'tirof etilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tabiatan emotsional, obrazli va hissiy fikrlashga moyil bo'lishadi. Ular o'z ichki kechinmalarini og'zaki so'z orqali ifoda etishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Bunday holatda artterapiya bolaga rasm chizish, bo'yash, lepkalar yasash, dramatik ifodalar orqali o'zini erkin va xavfsiz uslubda ifoda etish imkonini yaratadi. Shuning uchun ham artterapiya faoliyati maktabgacha ta'limda bolaning individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, emotsional barqarorlikni ta'minlash va ijtimoiy muhitga moslashuvini yengillashtirishda muhim o'rin egallaydi.

Artterapiya metodikasining ilmiy-nazariy poydevori L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy konsepsiyasiga tayanadi. Vigotskiy inson

rivojlanishini ijtimoiy-madaniy muhit bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rib chiqadi va shaxsning psixik faoliyatlari, ayniqsa, yuqori psixik funksiyalarining (nutq, tafakkur, xotira, tasavvur) shakllanishi tashqi vositalar – ya’ni madaniy vositalar, shu jumladan **san’at vositalari** orqali sodir bo‘lishini asoslaydi. U san’atni emotsiyalarning “katarsis” – ya’ni tozalanish, yengillashish vositasi sifatida baholaydi va bolalar ijodiy faoliyatining, ayniqsa rasm va obrazli ifodaning, ular uchun terapevtik kuchga ega ekanligini ta’kidlaydi.

Vigotskiy fikricha, bola biror san’atni obraz yaratish (masalan, rasm chizish) orqali o‘z his-tuyg‘ularini ob’ektivlashtiradi, ya’ni ichki tajribasini tashqi muhitga uzatadi. Bu jarayon esa bolaning emotsional dunyosini qayta ishlashiga va uni nazorat qilishiga yordam beradi. Shu boisdan artterapiya nafaqat ruhiy muvozanatni tiklash, balki bolada **ichki o‘zini anglash, o‘ziga ishonchni shakllantirish**, muammoli holatlarga nisbatan to‘g‘ri munosabatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan artterapiya quyidagi yo‘nalishlarda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda keng qo‘llaniladi:

- **Psixo-emotsional holatni aniqlash va barqarorlashtirish:** Bolalar ba’zida o‘zlarining hissiy holatini ifoda etolmasligi mumkin. Artterapiya ularga rasm, rang, harakat, musiqa orqali ichki holatini ifodalash va bartaraf etish imkonini beradi.

- **Ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish:** Birgalikda chizish, hikoya qilish, guruhda dramatizatsiya qilish orqali bolalar o‘zaro muloqotga kirishadi, navbat kutish, fikr bildirish, his-tuyg‘ularini boshqarish kabi muhim ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘zlashtiradi.

• **Hissiy buzilishlarning oldini olish yoki ularni yengillashtirish:**

Tortinchoqlik, tajovuzkorlik, xavotir, qo‘rquv, uyatchanlik kabi hissiy muammolar artterapiya vositalari orqali sezilarli darajada kamayadi. Bola rasm orqali o‘z qo‘rquvini chizadi, uni vizual ko‘rinishga keltirib, undan uzoqlashadi. Bu esa hissiy yengillikni ta’minlaydi.

• **Ijodiy tafakkur va estetik didni shakllantirish:** Rangsizlikdan rang-baranglik sari intilish, betartib chiziqlardan obrazli ifodalarga o‘tish – bularning barchasi bolaning estetik dunyoqarashi va ijodiy salohiyatini rivojlantiradi.

Zamonaviy artterapevtik metodikalarda quyidagi usullar keng qo‘llaniladi: “Ertak terapiyasi”, “Rasmiy terapevtik hikoya”, “Mozaika terapiyasi”, “Loy terapiyasi”, “Maska yasash terapiyasi”, “Qo‘g‘irchoq terapiyasi” va boshqalar. Ularning har biri o‘ziga xos pedagogik va psixologik maqsadlarga ega. Masalan, qo‘g‘irchoq terapiyasi orqali bola o‘zini boshqa obraz orqali namoyon qiladi va bu orqali ichki muammolarni “psixologik masofadan” turib hal etadi.

Tadqiqotlar (Zapunidi A.A., 2013; Lavrenteva T.V., Axutina T.V.) shuni ko‘rsatadiki, artterapiya metodlari bola psixikasiga shikast yetkazmasdan, ehtiyotkorlik bilan ta’sir etadi. Ayniqsa, O‘NP (umumiy nutqiy rivojlanish buzilishi) bo‘lgan bolalarda artterapiya yordamida nafaqat psixo-emotsional, balki nutqiy faoliyat ham faollashadi.

Shu bilan birga, artterapiya faoliyatini samarali tashkil etish uchun pedagog:

- bolaning individual emotsional ehtiyojlarini hisobga olishi;
- artterapiya uchun xavfsiz va ochiq muhit yaratishi;

- bolani baholashdan emas, tushunish va qo'llab-quvvatlashdan yondashishi;

- san'at vositalarini erkin va erkinlashtiruvchi tarzda taklif etishi zarur.

Artterapiya – bu oddiygina rasm chizish emas, balki chuqur psixologik va pedagogik maqsadga ega bo'lgan ta'sirchan vositadir. U maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ruhiy sog'lomlikni ta'minlashda, o'zini anglash va ifoda etish malakasini rivojlantirishda, ijtimoiy moslashuvni yengillashtirishda, eng asosiysi, bolalik dunyosining o'ziga xos ichki olamini idrok etishda tengsiz metodik resurs bo'lib xizmat qiladi.

Bolalar tasviriyl faoliyatini rivojlantirish vazifalari.

Maktabgacha yosh – bu bolaning shaxsiyl, emotsional, estetik, nutqiy va psixomotor rivojlanishida poydevor qo'yiladigan muhim bosqichdir. Mazkur davrda bolaning dunyoni qabul qilishi, unga nisbatan munosabati asosan obrazli va hissiyl shaklda ifodalanadi. Shu sababli tasviriyl faoliyat — bolaning o'z ichki kechinmalarini, tajribalarini, fikr va tasavvurlarini rasm, shakl, rang vositasida tashqi muhitga uzatish vositasi sifatida alohida o'rin tutadi. Ushbu faoliyat bolada o'zini anglash, o'z fikrini estetik ifodalash, mustaqil qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

Tasviriyl faoliyatni rivojlantirish faqat chiroyli rasm chizishni o'rgatish emas, balki keng qamrovli pedagogik vazifalarni hal qilish vositasidir. Quyida ushbu faoliyat orqali erishiladigan asosiy rivojlantiruvchi vazifalar yoritiladi.

1. Estetik tarbiya berish

Bolaning go'zallikni ko'rish, his qilish va unga o'z munosabatini bildirish qobiliyatini shakllantirish maktabgacha ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Tasviriyl faoliyat aynan estetik tarbiya vositasi

bo‘lib, bola rasm chizar ekan, u ranglarning uyg‘unligi, shakllarning nisbati, kompozitsiya, tuzilish haqida fikr yuritishga boshlaydi. Estetik tarbiya jarayonida bolalarda go‘zallikka intilish, san‘atga qiziqish, nafislikni anglash qobiliyati rivojlanadi. Bu esa keyinchalik ularning umumiy madaniy saviyasini oshiradi va hayotga nisbatan badiiy-estetik munosabatni shakllantiradi.

2. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish

Tasviriy faoliyat bolaning ijodiy fikrlashini rag‘batlantiruvchi tabiiy maydondir. Bola rasm chizish jarayonida real hayotdan ilhomlanib yangi obrazlar yaratadi, mavjud shakllarga o‘z qarashlarini qo‘shadi. Mustaqil g‘oya ilgari surish, ranglar, shakllar va ifoda vositalarini erkin tanlash orqali bolaning ijodiy salohiyati ochiladi. Bu jarayonda pedagog namunaviy rasmni takrorlashni emas, balki har bir bolaning o‘ziga xos yondashuvi va ifoda uslubini rag‘batlantirishi lozim.

Ijodiy fikrlashning rivojlanishi bolaning mustaqil qaror qabul qilishi, muammoli vaziyatlarni hal qilishga intilishi, biror g‘oyani yakuniy mahsulotgacha olib borish qobiliyatini mustahkamlaydi. Bu esa, keyinchalik bolani har qanday faoliyatga ijodiy yondashishga tayyorlaydi.

3. Nutq faoliyatini qo‘llab-quvvatlash

Tasviriy faoliyat va nutq faoliyati o‘zaro chambarchas bog‘liq. Bolalar rasm chizar ekan, u tasvirlayotgan obrazlar haqida izoh beradi, voqealarni ifodalaydi, hikoya to‘qiydi. Shu orqali uning lug‘at boyligi, grammatik tuzilmalardan foydalanish malakasi va og‘zaki nutqi rivojlanadi.

Zapunidi A.A. (2013) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rasm chizish jarayonida bola o‘z zamyselini (niyatini) og‘zaki ifodalashga harakat qiladi. Bu esa uning nutqning signifikativ (mazmun

ifodalovchi), kommunikativ va regulyativ funksiyalarini faollashtiradi. Xususan, umumiy nutqiy rivojlanishida orqada qolayotgan bolalar uchun tasviriyl faoliyat nutqni rag‘batlantiruvchi muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

4. Psixomotor rivojlanishni ta’minlash

Tasviriyl faoliyat jarayonida bola turli vositalar (qalam, bo‘yoq, cho‘p, qirsimlar) bilan ishlaydi, bu esa uning qo‘l barmoqlari, kaft mushaklari va umumiy harakat koordinatsiyasini rivojlantiradi. Rasm chizish, kesish, yopishtirish kabi mashg‘ulotlar bolaning mayda motorikasi, qo‘l va ko‘z harakati muvofiqqligini mustahkamlab, uni maktab ta’limiga jismoniy jihatdan tayyorlaydi.

Psixomotor rivojlanish bilan birga bolaning e’tibori, sabr-toqati, harakatlarni rejalashtirish va ketma-ket bajarish qobiliyati ham shakllanadi. Shu bois, tasviriyl faoliyat faqat estetik emas, balki fiziologik taraqqiyot vositasi hamdir.

5. Ijtimoiyl-emosional rivojlanish

Tasviriyl faoliyat bolaga o‘z his-tuyg‘ularini erkin va xavfsiz ifoda etish imkonini beradi. Bola rasmda o‘z quvonchlari, xavotirlari, orzulari yoki qo‘rquvlarini ifodalaydi. Bu orqali u o‘z emotsiyalarini tushunadi, ular ustidan nazorat o‘rnatishga o‘rganadi. Shuningdek, guruhda birgalikda tasviriyl ishlar bajarish orqali bolalarda hamkorlik, navbat kutish, yordam so‘rash yoki taklif qilish kabi ijtimoiyl ko‘nikmalar shakllanadi.

Bunday faoliyat tajovuzkorlikni kamaytirish, tortinchoqlikni yengish, o‘ziga ishonchni kuchaytirishda ham muhim o‘rin tutadi. Artterapevtik yondashuvlar aynan shu vazifani muvaffaqiyatli bajarishga ko‘maklashadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriyl faoliyati ularning ko'p qirrali rivojlanishining negizidir. Estetik tarbiya, ijodiy fikrlash, nutq faoliyati, psixomotorika va ijtimoiy-emotsional rivojlanish bu faoliyat orqali uyg'unlashgan tarzda shakllanadi. Bunday ko'p funksiyali ta'sirni ta'minlash uchun pedagog mashg'ulotlarni bosqichma-bosqich, izchil va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil qilishi lozim. Har bir bola o'z rivojlanish sur'atiga ega ekani inobatga olinib, metodik yondashuvlar diferensial asosda tanlanishi maqsadga muvofiqdir.

Shu tariqa, tasviriyl faoliyatni pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil qilish bolani nafaqat chiroyli rasm chizishga, balki hayotni anglashga, his qilishga va ifoda etishga o'rgatadi. Bu esa bolaning barkamol shaxs sifatida shakllanishida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

4. Xulosa

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriyl faoliyat bolaning ijodiy, nutqiy, emotsional va aqliyl rivojlanishini ta'minlovchi muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Bu faoliyat bola shaxsiyatining to'laqonli shakllanishiga, o'z fikrini erkin ifoda etishiga va maktab ta'limiga puxta tayyorlanishiga xizmat qiladi.

Tasviriyl faoliyatni samarali tashkil etish uchun pedagog:

- bolaning tabiiyl qiziqishi va individual rivojlanish darajasini hisobga olishi;
- artterapiya elementlari va san'atga asoslangan yondashuvlardan foydalangan holda emotsional muvozanatni ta'minlashi;
- tasviriyl faoliyatni nutq bilan integratsiyalab, bolani og'zaki ifodaga rag'batlantirishi;
- ijodiy va shaxsga yo'naltirilgan muhit yaratishi zarur.

Shu tarzda tashkil etilgan tasviriyl faoliyat bola rivojini kompleks qo‘llab-quvvatlab, uning estetik didi, tafakkuri va ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Tasviriyl faoliyat maktabgacha yoshdagi bolalar rivojida qanday rol o‘ynaydi?
2. L.S. Vigotskiyning nazariyasi tasviriyl faoliyatga qanday asos bo‘ladi?
3. Artterapiya nima va uning asosiy maqsadi nimadan iborat?
4. Zapunidi A.A. tadqiqotlarida tasviriyl va nutqiy faoliyat qanday bog‘langan?
5. V.S. Muxina tasviriyl faoliyatning qanday bosqichlarini ajratgan?
6. Ijodiy fikrlashni tasviriyl faoliyat orqali qanday rivojlantirish mumkin?
7. Tasviriyl faoliyat psixomotor rivojlanishga qanday ta’sir qiladi?
8. Ijtimoiy-emosional ko‘nikmalar tasviriyl faoliyat orqali qanday shakllanadi?
9. Artterapiya metodlarining qaysi turlari maktabgacha yoshdagi bolalar uchun samaralidir?
10. Tasviriyl faoliyatni samarali tashkil etish uchun pedagog qanday yondashuvlardan foydalanishi kerak?

TEST SAVOLLARI:

1. Tasviriy faoliyatning bolalar rivojidagi asosiy funksiyasi qaysi?

- A) Axborot berish
- B) Obrazli ifoda va ijodiy rivojlanish
- C) Tarixiy bilimlarni mustahkamlash
- D) Muloqotni cheklash

2. L.S. Vigotskiy qaysi nazariya muallifi hisoblanadi?

- A) Faoliyat nazariyasi
- B) O'rganilgan ojizlik nazariyasi
- C) Yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi
- D) Sensor rivojlanish nazariyasi

3. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyat bosqichlarini kim aniqlagan?

- A) A.N. Leontyev
- B) V.S. Muxina
- C) T.V. Lavrentyeva
- D) T.S. Komarova

4. Artterapiyaning asosiy vazifalaridan biri nima?

- A) Matematika qobiliyatini oshirish
- B) Emotsional holatni barqarorlashtirish
- C) Yozuvni o'rgatish

D) Sport qobiliyatini rivojlantirish

5. Rasm chizish orqali bolada qaysi faoliyatlar integratsiyalashadi?

- A) Matematika va fizika
- B) Nutqiy va psixomotor
- C) Biologik va texnologik
- D) Musiqa va informatika

6. Zapunidi A.A. tadqiqotlari nima haqida?

- A) Harakatli o'yinlar metodikasi
- B) Matematika fanini o'qitish
- C) Tasviriy faoliyat va nutq bog'liqligi
- D) Texnologiya mashg'ulotlari

7. Artterapiya qaysi asosiy fanlarga tayanadi?

- A) Kimyo va fizika
- B) San'at va psixologiya
- C) Geografiya va tarix
- D) Biologiya va pedagogika

8. Quyidagilardan qaysi biri tasviriy faoliyatning shakli emas?

- A) Applikatsiya
- B) Modellash
- C) Hikoya yozish

D) Rasm chizish

9. Bola tasviriy faoliyat davomida o‘zini qanday ifodalaydi?

A) Takrorlash orqali

B) Obrazlar orqali

C) Tayyor matn yodlash orqali

D) Sxemalar chizish orqali

10. Pedagog tasviriy faoliyatni qanday yondashuv asosida tashkil qilishi kerak?

A) Buyruqbozlik asosida

B) Nazorat asosida

C) Shaxsga yo‘naltirilgan asosda

D) Qattiq intizom asosida

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Запуниди А.А. *Роль изобразительной деятельности в развитии функций речи у детей дошкольного возраста.* – Москва, 2013.

2. Комарова Т.С., Дьяченко О.М. *Методика обучения изобразительной деятельности в детском саду.* – Москва: Просвещение, 2007.

3. Лаврентьева Т.В., Ахутина Т.В. *Арт-терапия в работе с детьми дошкольного возраста.* – Санкт-Петербург: Речь, 2010.
4. Запуниди А.А. *Роль изобразительной деятельности в развитии речи у детей дошкольного возраста* // Научно-практический журнал «Дошкольное воспитание». – №2, 2013.
5. Shirinova G.Sh. *Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish.* – Тошкент: Fan, 2021.
6. Mamajonova Sh.M. *Tasviriy san'at va uning metodikasi.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
7. UNESCO. *Arts Education in the Early Years: Building Creative Capacities.* – Paris, 2006.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Tasviriy faoliyat** – bolaning rasm chizish, bo'yash, yelimlash, modellash kabi san'atga oid faoliyatlari majmui.
2. **Artterapiya** – san'at vositalari yordamida bolaning ruhiy-emotsional holatini barqarorlashtirishga qaratilgan psixologik-pedagogik metod.
3. **Ijodiy tafakkur** – bolaning yangi g'oyalarni ilgari surish, tasavvur qilish va obraz yaratish qobiliyati.
4. **Obrazli ifoda** – hissiy va tasavvuriy fikrlarni rasm, shakl yoki ranglar orqali estetik ifoda etish jarayoni.
5. **Estetik tarbiya** – bolalarda go'zallikni anglash, qadrlash va yaratishga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish jarayoni.

6. **Nutqiy rivojlanish** – bola og‘zaki va yozma so‘z orqali fikrini ifoda qilish malakalarining shakllanishi va boyishi.
7. **Psixomotor rivojlanish** – bolaning harakat koordinatsiyasi, mayda motorikasi va qo‘l-ko‘z muvofiqligini rivojlantirish jarayoni.
8. **Yaqin rivojlanish zonasi** – L.S. Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan, bolaning kattalar yordamida bajara oladigan faoliyat doirasi.
9. **Pedagogik integratsiya** – bir necha rivojlantiruvchi faoliyat turlarini (masalan, tasviriy san’at va nutq) o‘zaro bog‘liq holda tashkil etish.
10. **Individual yondashuv** – pedagogning har bir bolaning qobiliyati, rivojlanish darajasi va ehtiyojlarini inobatga olgan holda ishlashi.

2-MAVZU: MAKTABGACHA YOSHGACHA YOSHDAGI BOLALARNI HAR TOMONLAMA RIVOJLANTIRISHDA TASVIRIY FAOLIYATNING AHAMIYATI

REJA:

1. Tasviriyl faoliyat-estetik tarbiyaning zaruriy vositasi sifatida.
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishda tasviriyl faoliyatning ahamiyati.
3. Tasviriyl faoliyat badiiy madaniyat shakllanishining asosi.
4. Xulosa.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun estetik tarbiya – bu nafaqat go'zallikni idrok etish, balki uni tushunish, unga munosabat bildirish va uni yaratishga intilish qobiliyatining shakllanishidir. Bolaning estetik dunyoqarashi aynan shu yoshda shakllana boshlaydi va bu jarayonning eng ta'sirchan vositalaridan biri bu – **tasviriyl faoliyat** hisoblanadi.

Estetik tarbiya L.S. Vigotskiy, V.S. Muxina, A.V. Bakushinskiy, T.S. Komarova kabi olimlar tomonidan keng o'rganilgan bo'lib, ularning ta'kidlashicha, san'atga oid faoliyatlari bolaning nafosatni anglash, hissiyl reaksiyalarini tarbiyalash va ichki dunyosini boyitishning eng samarali yo'llaridan biridir. Tasviriyl faoliyat shu jihatdan, bolani o'rab turgan voqelikni estetik mezonlar asosida tahlil qilishga undaydi, unda shakllar,

ranglar, tafovutlar, uyg'unlik va ritm kabi tushunchalarning ongli qabul qilinishi shakllanadi.

Masalan, T.S. Komarovaning tadqiqotlarida (2021) bolalarning rasm chizish jarayonida **iliq va sovuq ranglar, simmetriya va kompozitsion muvozanatni** anglash qobiliyatining rivojlanishi ular estetik tafakkurining shakllanishiga olib kelishi ko'rsatilgan. Bola rang tanlash, figuralarni joylashtirishda, nafaqat texnik mahoratni emas, balki o'z hissiy holatini estetik vositalar orqali ifodalashni ham o'rganadi.

Estetik tarbiya bola ongida:

- go'zallik va xunuklikni farqlash;
- nafislik va zariflikni qadrlash;
- o'z asariga nisbatan estetik yondashuv shakllantirish;
- boshqa bolalarning ijodiy ishlariga baho bera olish;
- tabiatdagi, san'atdagi va insondagi go'zallikni his qilish kabi murakkab estetik kompetensiyalarni shakllantiradi.

Bu jarayon esa tasviriyl faoliyat orqali bolaga "sezdirilmagan ta'lim" sifatida yetkaziladi. Chunki bola uchun chizish — bu emotsional holat bilan uyg'un ijodiy faoliyat. Shuning uchun bu faoliyat orqali bola o'z estetik qarashlarini erkin, bosimlarsiz va tabiiyning o'zida aks ettiradi.

Shu bilan birga, tasviriyl faoliyatda bolaning **axloqiy-estetik qadriyatlari** ham shakllanadi. U do'stlik, tinchlik, mehr, g'amxo'rlik, tabiatga e'tibor kabi tushunchalarni tasvirlash orqali axloqiy tushunchalarni estetik vositalar bilan bog'laydi. Bu esa **ichki axloqiy hissiyotlarning estetik shakllarda ifodalanishiga olib keladi** – bu juda muhim rivojlanish bosqichidir.

Yana bir muhim jihat – tasviriyl faoliyat orqali bola o‘ziga xoslikni anglaydi. Har bir bola chizgan rasmida o‘z dunyoqarashini, o‘z ichki tajribasini, o‘z estetikasini aks ettiradi. Shuning uchun estetik tarbiya bu yerda shunchaki “go‘zallikni ko‘rish” emas, balki “o‘ziga xos go‘zallikni yaratish” tamoyiliga asoslanadi.

Zamonaviy artpedagogika va artterapiya yondashuvlari ham tasviriyl faoliyatning estetik tarbiyadagi rolini ta’kidlaydi. Ayniqsa, Vigotskiyning madaniyl-tarixiy yondashuvi asosida shakllangan fikrlarga ko‘ra, bola san’at orqali o‘z hissiyl dunyosini ifodalabgina qolmay, uni boshqarishni, qayta ishlashni ham o‘rganadi. Bu esa estetik tarbiyaning chuqur psixologik asoslarini tashkil etadi.

Ko‘rinadiki, tasviriyl faoliyat maktabgacha yoshdagi bolalarda estetik didni shakllantiruvchi, emotsional barqarorlikni ta’minlovchi va shaxsiyl ifodani rivojlantiruvchi eng kuchli tarbiyaviyl vositalardan biridir. U nafaqat go‘zallikni anglash, balki uni yaratish ehtiyojini ham shakllantiradi. Shu sababli, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tasviriyl faoliyat estetik tarbiyaning markaziy o‘qiga aylanishi zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishda tasviriyl faoliyatning ahamiyati

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasviriyl faoliyat nafaqat estetik tarbiya vositasi, balki ularning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi ko‘p qirrali pedagogik-amaliyl faoliyatdir. Rasm chizish, bo‘yash, yelimlash, shakllar yasash kabi san’at faoliyatlari bolada emotsional muvozanatni ta'minlab, uning ruhiyl va aqliyl jihatdan o‘lishini samarali yo‘lga qo‘yadi.

Avvalo, **kognitiv rivojlanish** nuqtai nazaridan olganda, tasviriy faoliyat bola tafakkuri, xotirasi, diqqatini faollashtiradi. Masalan, bola rasm chizishga kirishishdan oldin, ma'lum bir mavzuni tasavvur qiladi, uni miyasida modellashtiradi va bu jarayonda obrazli hamda mantiqiy fikrlash mexanizmlari faollashadi. Shu sababli bu faoliyat bolani intellektual jihatdan rag'batlantiradi.

Emotsional rivojlanish jihatidan esa, san'at vositalari orqali bolaning ichki kechinmalari, his-tuyg'ulari tashqi shaklga aylanadi. Bu esa bolaning ichki olamini anglash, his-tuyg'ularni boshqarish va o'z holatini ifodalashda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotchi R.A. Silver (1977) fikricha, san'at faoliyati bolada "kognitiv refleksiya"ni faollashtirib, u orqali bola o'z ichki hislarini estetik vosita orqali ifoda etadi.

Jismoniy va psixomotor rivojlanish ham tasviriy faoliyat orqali muhim tarzda qo'llab-quvvatlanadi. Bola rangli qalam yoki bo'yoq bilan ishlayotganda, u qo'l harakatlari, mayda motorika, ko'z-qo'l muvofiqligini mashq qiladi. Bu ayniqsa yozuvga tayyorgarlik, muvozanatli koordinatsiya va mushaklarni rivojlantirish uchun muhim poydevor bo'ladi.

Ijtimoiy-psixologik rivojlanish nuqtai nazaridan tasviriy faoliyat bolani guruhda ishlash, o'z fikrini ifodalash va boshqalarning ishiga nisbatan hurmat bilan yondashishga o'rgatadi. Masalan, rasm chizish jarayonida bolalar bir-birlarining ishlarini kuzatib, taqqoslab, ijtimoiy muloqotga kirishadi. Bu esa o'z navbatida ijtimoiy kompetensiyalar – hamkorlik, empatiya, fikr almashish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Shuningdek, tasviriy faoliyat bolaning **axloqiy-estetik tushunchalarini shakllantirishda** ham vosita bo'lib xizmat qiladi. Bola "yaxshi-yomon", "go'zallik-xunuklik", "tartib-tartibsizlik" kabi

tushunchalarni rasm orqali o'zida sinchiklab shakllantiradi. Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, badiiy obrazlar bilan ishlagan bolalar muammoli vaziyatlarni hal qilishda ko'proq alternativ yechimlarni taklif qilishadi, bu esa ijodiy yondashuv rivojiga xizmat qiladi.

Tadqiqotchi A. Zapunidining fikricha, tasviriyl faoliyat bolaning **nutq rivojiga ham kuchli ta'sir ko'rsatadi**. Bola tasvir yaratishda u haqida gapirib beradi, izohlaydi, obrazlarga nom beradi. Bu esa og'zaki nutq, hikoya qilish, bayon qilish kabi muhim nutqiy kompetensiyalarni mustahkamlaydi.

Demak, tasviriyl faoliyat – bu bolaga quvonch bag'ishlaydigan, ammo chuqur tarbiyaviyl, ta'limiyl va rivojlantiruvchi salohiyatga ega jarayon bo'lib, u bolaning barcha asosiy rivojlanish yo'nalishlariga integratsiyalashgan holda ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriyl faoliyatni faqat san'atga qiziqtirish emas, balki kompleks rivojlanish vositasi sifatida tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

3. Tasviriyl faoliyat – badiiy madaniyat shakllanishining asosi.

Badiiy madaniyat — bu insonning san'atni anglash, estetik baholash, undan zavqlanish va uni ongli tarzda yaratish layoqatidir. U shaxsda go'zallikka bo'lgan ehtiyoj, san'at asarlariga nisbatan qadriyatli munosabat va ijodiy-estetik faoliyat orqali namoyon bo'ladi. Maktabgacha yosh — bu madaniyatning shakllanishida hal qiluvchi bosqich bo'lib, aynan shu davrda bola tasviriyl faoliyat orqali badiiy-estetik qadriyatlarni amaliyl tajriba orqali egallay boshlaydi.

Tasviriyl faoliyat bolaning badiiy madaniyatga bo'lgan dastlabki aloqasini ta'minlaydi. Bola o'z ijodiy faoliyatida nafaqat chiroyli obrazlar yaratadi, balki ular orqali san'atning ma'nosini his qiladi. Masalan, biror

ertak qahramonining rasmini chizayotganda, bola bu qahramonning xarakteri, voqeadagi oʻrni, hissiyotini tushunib tasvirlaydi. Bu esa bola tasavvurining badiiy tafakkurga aylanishiga asos boʻladi.

V.S. Muxina taʼkidlaganidek, maktabgacha yoshdagi bolaning sanʼatga boʻlgan munosabati avvalo uning tasviriyl faoliyatiga boʻlgan qiziqishida aks etadi. Bola chizayotgan obrazlar orqali hayotni badiiy qayta aks ettiradi. Bu jarayon estetik his qilish, badiiy mushohada yuritish va yaratuvchanlikning ilk bosqichi hisoblanadi.

Badiiy madaniyatning shakllanishida tasviriyl faoliyat quyidagi yoʻnalishlar orqali oʻz aksini topadi:

1. Vizual madaniyatni shakllantirish

Ranglar, shakllar, ritm, simmetriya, tekstura kabi tasviriyl sanʼat elementlari bilan tanishish orqali bola estetik mezonlarni oʻzlashtiradi. Bu nafaqat koʻrish idrokining, balki ongli estetik qarorlar qabul qilish qobiliyatining rivojlanishiga olib keladi.

2. Madaniy kodlar va estetik obrazlar orqali milliy immunitetni shakllantirish

Tasviriyl faoliyat jarayonida bolalar milliy naqshlar, folklor obrazlari, xalq urf-odatlari bilan tanishadi. Misol uchun, doʻppi naqshlari, atlas liboslar, Navroʻz bayrami sahnalari, xalq ertaklari syujetlari asosida rasm chizish bolaga madaniy muhitni vizual idrok qilish imkonini beradi. Bu esa bolada **madaniy egalik tuygʻusini**, yaʼni oʻz xalqining badiiy merosiga daxldorlikni shakllantiradi.

3. Badiiy estetik tafakkurni rivojlantirish

Bola rasm yaratishda mavzuni tanlaydi, obrazlarni joylashtiradi, kompozitsiyani quradi. Bu ijodiy faoliyatda estetik mezonlarga asoslangan

qarorlar qabul qilish talab etiladi. Shu tarzda bola nafaqat tasvirlaydi, balki obrazli fikr yuritadi, shakl va mazmun orasidagi bog‘liqlikni tahlil qiladi. Bu esa uning badiiy tafakkurini shakllantiradi.

4. Mualliflik hissini shakllantirish

Tasviriyl faoliyat bola shaxsiyatining ifodasi sifatida xizmat qiladi. U o‘ziga xos uslubda, o‘z dunyoqarashi asosida obrazlar yaratadi. Bu esa bolada **shaxsiy yondashuv, ijodiy individualizm, badiiy o‘zlikning** paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Shuningdek, pedagog tomonidan qo‘llab-quvvatlangan muhit bolada “mening asarim”, “mening g‘oyam” kabi mualliflik hissini shakllantiradi.

5. San‘atni idrok qilish ko‘nikmasini rivojlantirish

Tasviriyl faoliyat nafaqat ijodiy jarayon, balki san‘atni tahlil qilish, ko‘rish va baholash madaniyatini ham o‘rgatadi. Bola o‘z asari yoki boshqalarning ishi haqida fikr bildirish, tanqidiyl yondashuv asosida baholashni o‘rganadi. Bu esa estetik did, san‘atga nisbatan qadriyatli munosabat shakllanishining muhim bosqichidir.

Ilmiyl tadqiqotlar (Zapunidi A.A., Komarova T.S., Lavrentyeva T.V.) tasviriyl faoliyat va badiiy madaniyat o‘rtasidagi bevosita bog‘liqlikni tasdiqlaydi. Aynan maktabgacha yoshda san‘atga asoslangan o‘yinlar, mashg‘ulotlar, ijodiy topshiriqlar orqali bola o‘z madaniyl olamini shakllantiradi, o‘z xalqining estetik urf-odatlariga hurmat bilan qarashni o‘rganadi.

Tasviriyl faoliyat — bu bola va madaniyat o‘rtasidagi birinchi estetik ko‘prikdir. Bu faoliyat orqali bola nafaqat rasm chizishni, balki go‘zallikni yaratishni, qadrlashni va tushunishni o‘rganadi. Shu jihatdan u badiiy madaniyat shakllanishining negizini tashkil qiladi. Pedagogik yondashuv

to'g'ri tanlanganida esa, bu jarayon bolaning estetik didini, milliy qadriyatga bo'lgan munosabatini va ijodiy shaxs sifatidagi shakllanishini samarali ta'minlaydi.

4. Xulosa

Tasviriyl faoliyat – bu bolaning o'zini anglash, ifoda qilish va estetik didini namoyon etishidagi muhim rivojlantiruvchi vositadir. U maktabgacha yoshdagi bola shaxsiyatining intellektual, emotsional va madaniy o'sishiga kompleks ta'sir ko'rsatadi. Bu faoliyat orqali bola:

- estetik ongini shakllantiradi;
- kognitiv va hissiy muvozanatga erishadi;
- san'atga nisbatan chuqur va ongli munosabatni o'zlashtiradi;
- va nihoyat, o'z madaniy identitetining ilk poydevorini qo'yadi.

Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriyl faoliyatga nafaqat amaliyl mashg'ulot sifatida, balki bolaning estetik, madaniyl va shaxsiyl rivojlanishining markaziy elementi sifatida qarash lozim. Pedagog esa bu jarayonda bolaning ichki olamiga san'at vositasida kirib, uni estetik shakllanish sari yetaklovchi yo'lboshchi bo'lishi kerak.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Estetik tarbiya nima va u maktabgacha yoshdagi bolalar uchun qanday ahamiyatga ega?
2. Tasviriyl faoliyat estetik qarashlarning shakllanishiga qanday ta'sir ko'rsatadi? Misollar bilan izohlang.

3. L.S. Vigotskiy va T.S. Komarovaning estetik tarbiya borasidagi yondashuvlarini taqqoslab bering.
4. Tasviriyl faoliyat bolaning emotsional holatini qanday boshqarishga yordam beradi?
5. Tasviriyl faoliyatning kognitiv rivojlanishga qo'shgan hissasini izohlang.
6. Zapunidining fikricha, tasviriyl faoliyat bolaning nutq rivojiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
7. "Badiiy madaniyat" tushunchasiga ta'rif bering va uning shakllanishida tasviriyl faoliyatning o'rni haqida fikr bildiring.
8. Milliy madaniyat va estetik tarbiya o'zaro qanday bog'liq? Misollar bilan izohlang.
9. Bola tasviriyl faoliyat orqali qanday ijtimoiyl-emotsional kompetensiyalarni rivojlantiradi?
10. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriyl faoliyatni samarali tashkil etish uchun qanday pedagogik yondashuvlar zarur?

TEST SAVOLLARI:

1. **Estetik tarbiya bu –**
 - A) Faqat ranglar va shakllarni o'rgatish
 - B) Axloqiy tarbiyaning bir shakli
 - C) Go'zallikni idrok etish, tushunish va yaratish qobiliyatini shakllantirish
 - D) Tanqidiyl fikrlashni rivojlantirish

2. Quyidagilardan qaysi biri estetik kompetensiyalarga taalluqlidir?

- A) Arifmetik hisoblash
- B) Go‘zallikni his qilish va baholash
- C) Sportda yutuqlarga erishish
- D) Til grammatikasini o‘zlashtirish

3. Tasviriyl faoliyat bolaning qanday rivojlanish sohasiga ta’sir etmaydi?

- A) Hissiy-emotsional
- B) Psixomotor
- C) Texnik-muhandislik
- D) Kognitiv

4. T.S. Komarovning tadqiqotlariga ko‘ra, bola rasm chizishda nimalarni angelaydi?

- A) Faqat jismoniy qobiliyatni
- B) Texnik vositalar mexanizmini
- C) Ranglar, simmetriya, kompozitsiya elementlarini
- D) Matematik formulalarni

5. Zapunidi A.A. fikriga ko‘ra, tasviriyl faoliyat bolaning qanday ko‘nikmasini rivojlantiradi?

- A) Matematika qobiliyatini
- B) Nutqiy ifoda va hikoya qilish malakasini

- C) Tanqidiy tahlilni
- D) Sport mahoratini

6. Quyidagilardan qaysi biri badiiy madaniyat shakllanishining asosiy belgilaridan biri emas?

- A) San'atdan zavqlanish
- B) Ijodiy tafakkur
- C) Yaxshi eshitish
- D) Estetik idrok

7. Tasviriy faoliyat orqali bolaning milliy identiteti qanday rivojlanadi?

- A) Chet tillarini o'rganish orqali
- B) Milliy naqshlar va obrazlarni tasvirlash orqali
- C) Sport musobaqalarida qatnashish orqali
- D) Texnologik vositalarni o'zlashtirish orqali

8. Tasviriy faoliyat bolalarda qanday muhim hissiyotlarni tarbiyalaydi?

- A) Hasad va g'azab
- B) Tashvish va xavotir
- C) Do'stlik, mehr, go'zallikka muhabbat
- D) Qo'rquv va shubha

9. Ranglar bilan ishlash jarayonida bola eng avvalo neni o'rganadi?

- A) Matematik formulalarni
- B) Go‘zallik va uyg‘unlikni his qilishni
- C) Ovoz balandligini
- D) Harakat tezligini

10. Pedagog tasviriy faoliyatni tashkil etishda qanday vazifani bajaradi?

- A) Faqat natijani baholaydi
- B) Bola o‘rniga rasm chizadi
- C) Estetik shakllanishga yo‘lboshchi bo‘ladi
- D) Texnik topshiriqlarni beradi

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Комарова Т. С. *Методика изобразительной деятельности в детском саду* (7-е изд.). Москва: Просвещение, 2021.
2. Запуниди А. А. *Роль изобразительной деятельности в развитии функций речи у детей дошкольного возраста*. Москва: Научный центр дошкольного образования, 2022.
3. Бабаева Д. *Нутқ устириши методикаси*. Тошкент: Ўқитувчи, 2019.
4. Vigotsky L. S. *Imagination and Creativity in Childhood*. New York: Nova Science Publishers, 2004.
5. Zeigler E., Bater D. *Art and Creativity in Early Childhood Education*. New York: Routledge, 2020.

6. Цейтлин С. Н. *Язык и ребёнок: Лингвистический аспект раннего онтогенеза* (3-е изд.). Санкт-Петербург: Питер, 2018.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Tasviriy faoliyat** – bolalarning rasm chizish, bo'yash, yelimlash, kompozitsiya yaratish orqali estetik ifodani amalga oshirish faoliyati.
2. **Estetik tarbiya** – go'zallikni anglash, his qilish va yaratish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan tarbiya turi.
3. **Badiiy madaniyat** – insonning san'atni tushunish, qadrlash va ijodiy ifoda etish layoqatini o'z ichiga olgan madaniy kompetensiya.
4. **Ijodiy tafakkur** – yangi g'oya va obrazlar yaratish, mavjud narsalarga noodatiy yondashish qobiliyati.
5. **Estetik idrok** – rang, shakl, ritm va uyg'unlik kabi estetik kategoriyalarni sezish va baholash qobiliyati.
6. **Vizual tafakkur** – ko'rish orqali obrazlar yaratish, ulardan mantiqiy va estetik mazmun chiqarish faoliyati.
7. **San'at vositalari** – bo'yoqlar, qalamlar, qum, loy va boshqa tasviriy ifoda materiallari.
8. **Mualliflik hissi** – bolaning o'z asarini "meniki" deb anglash, ijodga shaxsiy yondashuvi.
9. **Milliy estetik qadriyatlar** – xalq san'ati, naqshlar, urf-odatlar va madaniy ramzlar asosida shakllangan badiiy tasavvurlar.
10. **Pedagogik yondashuv** – tarbiyaviy va didaktik jarayonda qo'llaniladigan ilmiy asoslangan metodlar tizimi.

3-MAVZU: MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY QOBILIYATI VA IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH

REJA:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriyl faoliyati.
2. Tasviriyl qobiliyatlarni rivojlantirish bosqichlari.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriyl faoliyatlarining o'ziga xos xususiyatlari.
4. Xulosa.

Maktabgacha yosh davri bolalikning eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, unda bolalar atrof-muhitni faol idrok etish, unga estetik munosabat bildirish, shuningdek, shaxsiyl tajribalarini ifodalashga intiladilar. Aynan shu davrda tasviriyl faoliyat (rasm chizish, bo'yash, applikasiya yasash, loydan shakllar tayyorlash va boshqalar) bolalarning estetik, emotsional va intellektual rivojlanishini ta'minlovchi yetakchi faoliyat turlaridan biri sifatida maydonga chiqadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rasm chizish va boshqa turdagi ijodiy mashg'ulotlar bolaning tasavvuri, obrazli va mantiqiy tafakkuri, nozik motorikasi, fazoviy fikrlash qobiliyati, muvofiqlashtirish ko'nikmalari, hissiyl holati va nutqiy faolligini kompleks ravishda rivojlantiradi (Seytlin, 2000; Zapunidi, 2013).

Tasviriyl faoliyat orqali bola real voqelikni o'zicha qayta ishlaydi, unda estetik tahlil, individual kayfiyat, emotsional kechinma va shaxsiyl

tajribaning badiiy obrazlarga aylanishi sodir bo‘ladi. Masalan, oddiy daraxt tasviri bola tasavvurida o‘zining sezgi va his-tuyg‘ulari bilan boyitilib, vizual kompozitsiyaga aylanishi mumkin. Bu holat N.M.Rodaker (2015) tomonidan ham tasdiqlanadi: bolalar tasviriy faoliyat jarayonida nafaqat tasvirlaydi, balki o‘z ichki olamini, hissiy holatini va kechinmalarini ham rasmga ko‘chira oladilar.

Bundan tashqari, V.S.Muxina va L.A.Venger tadqiqotlarida ta’kidlanganidek, tasviriy faoliyat bolaning ijodkorlik salohiyatini ochib berishda muhim vosita hisoblanadi. Bu faoliyat orqali bola predmetlar va hodisalarga nisbatan shaxsiy munosabatini bildiradi, bu esa uning mustaqil fikrlashi, o‘z “men”ini anglashiga xizmat qiladi.

Pedagogning roli

Mazkur jarayonda pedagog muhim vositachi sifatida maydonga chiqadi. Uning vazifasi bolani ranglar, chiziqlar, shakllar va kompozitsiya imkoniyatlari bilan tanishtirish, uni tasviriy faoliyatga jalb qilish, ijodiy izlanishga undash va individual ifoda vositalarini qo‘llashga rag‘batlantirishdan iboratdir. Shu ma’noda, pedagog faqat topshiriq beruvchi emas, balki bola uchun yo‘lboshchi, ilhomlantiruvchi, psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlovchi shaxs bo‘lishi lozim (Zapunidi, 2013; Babayeva, 2019).

Pedagogik jarayonda samarali metodlardan biri – *tasviriy g‘oya*, ya’ni bola tomonidan rasm rejasining shakllanishi va uni izchil amalga oshirish jarayonidir. Bu zamysel bolaning tasviriy faoliyatiga ma’no va tuzilma beradi, ayni vaqtda uning og‘zaki nutqini rivojlantiradi, sababli izohlash, syujet yaratish, voqea rivojini bayon qilish imkonini yaratadi.

Shuningdek, tasviriyl faoliyat orqali bola o'z nutqiy malakalarini mustahkamlaydi, yangi so'zlarni o'zlashtiradi, grammatika va bog'lovchi tuzilmalarni qo'llashda faol bo'ladi. Shu sababli tasviriyl faoliyat faqat san'at bilan bog'liq bo'lmay, balki til o'rganish va nutq rivojining ham muhim omili hisoblanadi.

Ko'rinadiki, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasviriyl faoliyat – bu shunchaki chizish emas, balki ular uchun o'zini anglash, ifoda etish, atrof-muhitni tushunish, uni estetik va shaxsiy yondashuv orqali qayta ishlash vositasidir. Pedagog bu jarayonda bolaning rivojlanishida markaziy figuraga aylanishi, ijodiy muhit yaratishi va har bir bolaning individual salohiyatini yoritib berishga yo'naltirilgan faoliyat yuritishi zarur.

2. Tasviriyl qobiliyatlarni rivojlantirish bosqichlari

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriyl qobiliyatlari asta-sekinlik bilan rivojlanadi. Bu rivojlanish jarayoni bola shaxsining umumiy psixik va nutqiy yetilishi bilan uzviyl bog'liq bo'lib, u tasviriyl faoliyatda ifodasini topadi. Bolaning tasviriyl faoliyati vaqt o'tishi bilan harakatdan mazmunga, ekspressivlikdan konstruktivlikka, bexosdan ongli ifodaga qarab rivojlanadi.

Ilmiyl adabiyotlarda tasviriyl faoliyat bosqichlari asosan V.S. Muxina, N.P. Sakulina, L.S.Vigotskiyl hamda A.A. Zapunidi asarlarida chuqur tahlil etilgan. Quyida bu bosqichlar ilmiyl manbalarga asoslangan tarzda tizimlashtirilib, jadval shaklida keltiriladi:

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy rivojlanish bosqichlari

Yosh	Bosqich nomi	Tavsif
2–3 yosh	Qoralama bosqichi	Bu bosqichda bola o‘z harakatlarini muvofiqlashtirish orqali chiziqlar, dog‘lar va noaniq shakllarni chizadi. Bu chizmalar tasodifiy ko‘rinishga ega bo‘lib, ularning ma‘nosi faqat bola tomonidan izohlanadi. Rasm chizishdan ko‘ra, bu jarayonning o‘zi muhimroqdir. Harakat orqali estetik hislar uyg‘onadi.
4–5 yosh	Sxematik bosqich	Bola oddiy shakllar yordamida atrofdagi predmetlar va odamlarni ifodalay boshlaydi. Masalan, odam rasmi – doira (bosh), chiziq (tana va oyoq-qo‘l) orqali tasvirlanadi. Shakllar real ob‘yektlar bilan bog‘lana boshlaydi. Rasmga "nom" beriladi. Bu — obraz bilan til birligining ilk ko‘rinishidir.
5–6 yosh	Obrazli bosqich	Bola rasmda real predmetlarning nisbati, tuzilishi, detallarini ifodalay boshlaydi. Syujetli (voqeali) rasm chizishga intiladi. Harakat, hodisa, hissiyotlar tasvir orqali beriladi. Rasmga izoh berish, syujet tuzish paydo bo‘ladi. Tasviriy va nutqiy faoliyat bir-birini boyitadi.
6–7 yosh	Mazmunli (syujetli- kompozitsion) bosqich	Bola tasviriy vositalardan ongli ravishda foydalanadi: rang tanlovi, kompozitsiya, fazoviy joylashuv, proporsiya, detallarning maqsadga muvofiqligi hisobga olinadi. Rasm voqea yoki syujet asosida chiziladi. Bu bosqichda ijodiy tafakkur va nutqni bog‘lovchi izobrazitelnyy zamysel (rasm reja-g‘oyasi) shakllanadi. Bu bosqich ijodiy tafakkurning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Tasviriy qobiliyatlarning bosqichma-bosqich rivojlanishi shuni ko‘rsatadiki, bu jarayon faqat motorik emas, balki kognitiv, til va emotsional rivojlanish bilan chambarchas bog‘liq. Har bir bosqich bolaning estetik va idrokiy ehtiyojlariga, uning ichki dunyosi va tajribasiga mos ravishda rivojlanadi.

Shu sababli, har bir rivojlanish bosqichida pedagog tomonidan:

- **mos metodik yondashuv** (namoyish, savol-javob, hikoya asosida rasm chizish),

- **yoshga mos materiallar** (qalin qalam, qulay bo‘yoq, yirik formatdagi qog‘oz),

- **ijodiy mustaqillikni rag‘batlantirish,**

- va eng muhimi, **rasmga til bilan izoh berishga undash** talab etiladi.

Bunday yondashuv bolaning nafaqat tasviriy, balki **nutqiy, kommunikativ va ijtimoiy** qobiliyatlarini ham uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyati ularning umumiy psixologik, emotsional va nutqiy rivojlanishining muhim ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lib, bu faoliyat bir qator o‘ziga xos xususiyatlar bilan ajralib turadi. Ushbu xususiyatlar bolalarning dunyoni o‘zicha anglash, qayta ishlash va ifodalash uslubini aks ettiradi.

1. Emotsionallik

Tasviriy faoliyat — bu bolaning hissiyotlarini tashqi vositalar orqali ifoda etishidir. Bola rasm chizayotganda o‘z kayfiyatini rasmga ko‘chiradi. Misol uchun, quyoshli kun haqida rasm chizayotgan bola yorqin ranglar (sariq, ko‘k, yashil)dan foydalansa, yomg‘irli yoki g‘amgin kayfiyatda esa quyuq ranglar (qora, kulrang, to‘q ko‘k)ni tanlaydi. V.S.Muxina fikricha, bola har bir chizig‘ida o‘zini bildiradi: chiziqning kuchi, yo‘nalishi va bosimi hissiy kuchlanishdan darak beradi.

2. Obrazlilik va ramziy ifoda

Bolalar real voqelikni oddiylashtiradi, uni o'z tasavvurida umumlashtirib, ramziy obrazlarda aks ettiradi. Masalan, odam rasmida bola boshi uchun doira, qo'l va oyoqlar uchun oddiy chiziqlar chizadi. Shakl noto'g'ri bo'lsa-da, unda bola uchun muhim belgilar mavjud. Besh yoshli bola shunday deydi: "Bu mening onam, uning yonida yurak bor — chunki u meni yaxshi ko'radi." Rasmida realizm yo'q, ammo obrazli umumlashtirish kuchli. Bunday obrazlar bolaga xos ramziy tafakkurga asoslanadi.

3. Ijodkorlik

Bolalar tasviriy faoliyatda tayyor namunalarni emas, balki o'z ichki tasavvurini aks ettirishga harakat qilishadi. Bir xil topshiriq – "qush chizish" – bo'yicha har bir bola butunlay boshqacha rasm yaratadi: biri uni oddiy shaklini ko'rsatadi, boshqasi uni tumshug'ida gul tutib uchayotgan holatda chizadi. Bu har bir bolaning dunyoni qabul qilishidagi farqlarning tasviri bo'lib, ijodiy tafakkurning shakllanayotganini ko'rsatadi. A.A. Zapunidining fikricha, bu jarayonda "tasviriy reja" shakllanadi, ya'ni bola rasm chizishdan oldin uni tasavvur qiladi va so'ngra uni ifodalaydi.

4. Nutq bilan bog'liqlik

Tasviriy faoliyat nutq bilan chambarchas bog'liq. Bola rasm chizayotganda ko'pincha uni izohlaydi, hikoya qiladi yoki voqeani "gapirib beradi". Masalan, bola o'z rasmiga qarab: "Bu menman, men bog'da yugurayapman, bu yerda do'stim bor, biz gul terayapmiz," deydi. Bu jarayon bola og'zaki nutqining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi: so'z boyligi, gap tuzish, ketma-ketlikni saqlash kabilar shakllanadi. Nutqiy faollikning bu ko'rinishi ayniqsa syujetli rasmlarda kuchli namoyon bo'ladi.

5. O'yin bilan integratsiya

Ko'pincha rasm chizish jarayoni o'yin bilan uyg'unlashadi. Bola chizgan personajlar bilan "suhbatlashadi", ularga rol beradi, hatto rasmni davom ettirish uchun o'yin voqealarini o'ylab topadi. Masalan, bola mushuk rasm chizib: "Bu mushuk hozir do'konga boradi, u sut sotib oladi", deydi va qog'ozda do'kon, odamlar, mashinalar chiza boshlaydi. Bu rasmiy ijodiy jarayon o'yin syujeti bilan birlashgan holat bo'lib, bolaning fantaziyasi va voqea tuzish qobiliyatini rivojlantiradi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyati o'zida ko'plab psixologik, emotsional va nutqiy jihatlarni mujassam etadi. Tasviriy faoliyatdagi emotsionallik, obrazlilik, ijodkorlik, og'zaki nutq bilan bog'liqlik va o'yin elementlari bolaning individual rivojlanish xususiyatlariga mos tarzda ifodalanadi.

Pedagog uchun bu xususiyatlarni chuqur anglash, mashg'ulotlarni bolaning ehtiyoj va rivojlanish darajasiga mos holda tashkil etish imkonini beradi. Misol va izohlar orqali tasviriy faoliyatga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish, rasmni nafaqat amaliy mashg'ulot, balki **tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va kommunikativ vosita** sifatida samarali qo'llash mumkin.

4. Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyati ularning estetik, ijodiy, emotsional va intellektual rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi. Qoralamadan mazmunli tasvirlargacha bo'lgan bosqichlar orqali bola san'at vositalaridan ongli foydalanishni o'rganadi, tasavvuri va tafakkuri kengayadi.

Shu sababli, tasviriyl faoliyat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nafaqat estetik tarbiya vositasi, balki bolalarning shaxsiy rivojlanishining eng muhim komponenti sifatida qaralishi lozim. Pedagog bolalarda tasviriyl qobiliyatni rivojlantirishda yosh bosqichlariga mos metodlarni qo'llashi, ularning ijodkorligini qo'llab-quvvatlashi muhimdir.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasviriyl faoliyat nima sababdan yetakchi faoliyat turi hisoblanadi?
2. Bola tasviriyl faoliyat orqali atrof-muhitdagi voqelikni qanday aks ettiradi?
3. "Tasviriyl reja" tushunchasini qanday tushunasiz?
4. Pedagog tasviriyl faoliyatni tashkil etishda qanday metodlardan foydalanishi kerak?
5. Tasviriyl qobiliyatlarning rivojlanish bosqichlarini sanab bering.
6. Emotsionallik tasviriyl faoliyatda qanday namoyon bo'ladi?
7. Tasviriyl faoliyat bolaning og'zaki nutqiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
8. Ijodkorlik va obrazlilik o'rtasidagi farq nimada?
9. O'yin elementlari tasviriyl faoliyatga qanday tarzda integratsiyalashadi?
10. Pedagogning ilhomlantiruvchi roli bolaning tasviriyl faoliyatiga qanday ta'sir qiladi?

TEST SAVOLLARI:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasviriyl faoliyat qaysi rivojlanish sohasini birinchi navbatda faollashtiradi?
 - A) Jismoniy
 - B) Estetik
 - C) Texnologik
 - D) Ijtimoiy

2. “Qoralama bosqichi” qaysi yosh oralig‘iga to‘g‘ri keladi?
 - A) 1–2 yosh
 - B) 2–3 yosh
 - C) 4–5 yosh
 - D) 6–7 yosh

3. Bola odam rasmini doira va chiziqlar orqali tasvirlasa, bu qaysi bosqichga xos?
 - A) Obrazli bosqich
 - B) Mazmunli bosqich
 - C) Qoralama bosqichi
 - D) Sxematik bosqich

4. Quyidagilardan qaysi biri tasviriyl faoliyatning o‘ziga xos jihati hisoblanadi?
 - A) Matematika bilan bog‘liqligi

- B) Obrazlilik
- C) Xotiraning kuchayishi
- D) Axborot qabul qilish

5. “Tasviriy g’oya” nimani anglatadi?

- A) Rasm chizishdagi texnik malakani
- B) Rasmdagi rang uyg’unligini
- C) Rasm chizishdan oldingi g’oya va rejani
- D) Rasm chizish davomiyligini

6. Tasviriy faoliyat bolada quyidagilarning qaysi birini rivojlantirishga yordam beradi?

- A) Faqat musiqiy eshituvni
- B) Nutqiy va obrazli tafakkurni
- C) Faqat xotirani
- D) Faqat tanqidiy fikrni

7. Bola rasm chizayotib, unga nom beradi va hikoya qiladi. Bu qaysi jarayonga xos?

- A) Nutq bilan bog‘liqlik
- B) O‘yin bilan integratsiya
- C) Qoralama bosqichi
- D) Jismoniy rivojlanish

8. 6–7 yoshdagi bolalarda tasviriyl faoliyat qanday bosqichda bo‘ladi?

- A) Obrazli bosqich
- B) Mazmunli bosqich
- C) Sxematik bosqich
- D) Qoralama bosqich

9. Tasviriyl faoliyatning o‘yin bilan integratsiyalashuvi nimani anglatadi?

- A) Bola rasmda o‘yinchoqlarni chizadi
- B) Bola rasmni chizayotib, o‘yin tarzida harakat qiladi
- C) Bola rasmni to‘g‘ri chizadi
- D) Bola faqat ranglar bilan o‘ynaydi

10. Pedagogning tasviriyl faoliyatdagi asosiy vazifasi nimadan iborat?

- A) Har kuni yangi topshiriql berish
- B) Bolani raqam sanashga o‘rgatish
- C) Tasviriyl vositalardan foydalanishga o‘rgatish va ijodga undash
- D) Bolaga chizib berish

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Комарова Т. С.. *Методика изобразительной деятельности в детском саду* (7-е изд.). Москва: Просвещение, 2021.

2. Запуниди А.А. *Роль изобразительной деятельности в развитии функций речи у детей дошкольного возраста*. Москва: Научный центр дошкольного образования, 2022.
3. Бабаева Д. *Нутқ устириш методикаси*. Тошкент: Ўқитувчи, 2019.
4. Vigotsky L. S. *Imagination and Creativity in Childhood*. New York: Nova Science Publishers, 2004.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Tasviriy faoliyat** – bolaning rasm chizish, bo'yash, applikatsiya, modellash orqali estetik va ijodiy ifodasi.
2. **Ijodkorlik** – bolaning yangilik yaratishga, tasavvur va fantaziyasini ifodalashga qaratilgan mustaqil fikrlash faoliyati.
3. **Obrazlilik** – real voqelikni ramziy, umumlashtirilgan shakllarda tasvirlash qobiliyati.
4. **Tasviriy qobiliyat** – bolaning rang, chiziq, shakl va kompozitsiya vositalaridan foydalana olish malakasi.
5. **Tasviriy g'oya** – bola rasm chizishdan avval shakllantiradigan ongli niyat va reja.
6. **Emotsional ifoda** – bolaning ichki kechinmalari va hissiyotlarini rasm vositasida aks ettirishi.
7. **Sxematik bosqich** – oddiy geometrik shakllar yordamida predmetlarni tasvirlashga urinish bosqichi.
8. **Mazmunli rasm** – bola tomonidan syujetli, voqeali, mazmunli va tuzilmali tarzda chizilgan tasvir.

9. **O‘yin bilan integratsiya** – tasviriyl faoliyat jarayonida o‘yin elementlarining uyg‘unlashuvi.
10. **Nutqiy ifoda** – bola rasm chizish paytida so‘zlab beradigan, syujetni hikoya qiladigan nutq shakli.
11. **Nozik motorika** – qo‘l-ona barmoqlari harakati orqali amalga oshadigan harakatlar tizimi, tasviriyl faoliyatda muhim rol o‘ynaydi.
12. **Estetik tarbiya** – go‘zallikni ko‘ra olish, tushuna olish va ijodiy ifoda etishga o‘rgatish jarayoni.
13. **Kompozitsiya** – rasmda tasvir elementlarining joylashuvi, nisbat, muvozanat va uyg‘unlik darajasi.
14. **Vizual tafakkur** – tasviriyl obrazlar orqali fikrlash qobiliyati.
15. **Syujetli rasm** – voqea yoki hodisani tasvirlovchi, mazmunli, bir necha elementdan iborat tasvir.

4-MAVZU: TARBIYACHINING BOLALARNI TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISH JARAYONIDAGI O'RNI

REJA:

1. Zamonaviy pedagog imidji. Pedagoglik kasbining ijtimoiy ahamiyati.
2. Tarbiyachining tasviriyl faoliyat mashg'ulotlarini tashkil qilishdagi kompetentligi.
3. Tarbiyachining tasviriyl faoliyat mashg'ulotlaridagi pedagogik va kasbiyl mahorati.
4. Xulosa.

XXI asrda ta'lim tizimi jamiyatning asosiy ustunlaridan biri sifatida rivojlanmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi **tarbiyachi-pedagoglarning** roli beqiyosdir. Bugungi kunda tarbiyachi faqat bilim beruvchi emas, balki shaxsiyl o'sishni rag'batlantiruvchi, tarbiyaviyl muhit yaratuvchi, kreativlikni rivojlantiruvchi shaxs sifatida maydonga chiqmoqda.

Tarbiyachining **pedagogik imidji** — bu nafaqat tashqi ko'rinish, balki uning axloqiy qadriyatlari, nutqi, kasbiyl madaniyati, psixologik tayyorgarligi va bolalar bilan ishlashdagi kommunikativ uslubi orqali shakllanadi.

Zamonaviy pedagogning imidjini belgilovchi asosiy komponentlar

Pedagog imidji — bu jamiyat, ota-onalar, bolalar va hamkasblar tomonidan qabul qilinadigan muloqot va xulq-atvorning kompleks ko‘rinishi bo‘lib, quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Komponent	Tavsifi
Tashqi ko‘rinish	Toza, estetik didga mos, farosatli kiyinishi, harakatchanlik madaniyati
Nutq madaniyati	Aniq, ravon, emotsional jihatdan muvozanatli, bolaga moslashtirilgan
Kasbiy yondashuv	Har bir bolaning qiziqishi va ehtiyojini hisobga olish, zamonaviy metodlar qo‘llash
Psixologik sezuvchanlik	Empatiya, bolani tushunish, mehribonlik, emotsional barqarorlik
Innovatsion fikrlash	Yangilikka ochiqlik, o‘zini rivojlantirishga intilish, kreativ g‘oyalarni qo‘llash

Pedagogik kasb — bu shunchaki bilim berish emas, balki insonni shakllantirish kasbidir. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlovchi tarbiyachilar:

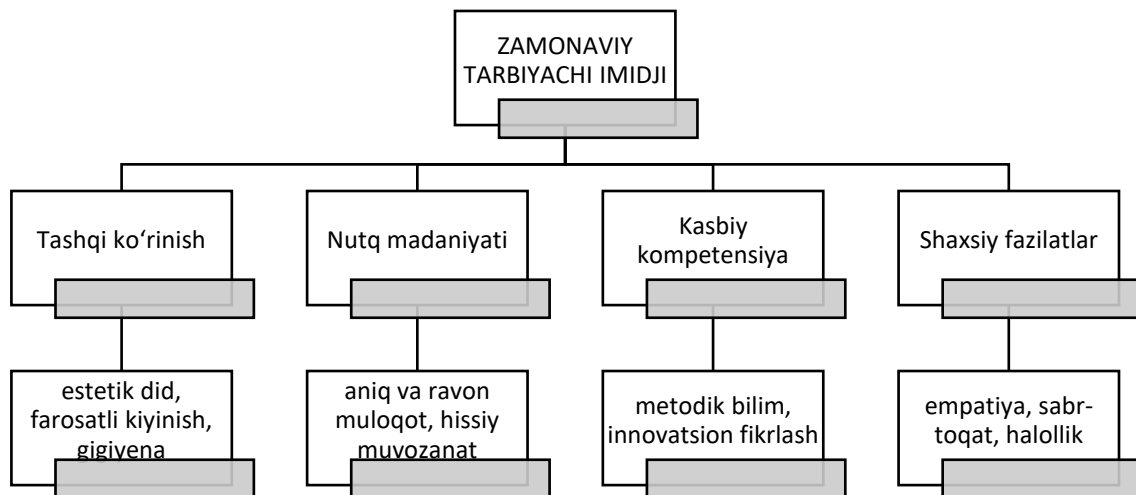
- Bola shaxsining asosiy xususiyatlarini shakllantiradi;
- Uning ijtimoiylashuvi, kommunikatsiyasi, emotsional barqarorligiga asos soladi;
- Bolada ijodiylik, tasavvur, taffakur va nutqiy faollikni rivojlantiradi.

L.S. Vigotskiy ta’kidlaganidek, tarbiyachi bolaning yaqin rivojlanish zonasida yo‘lboshchidir — u bolaning bilmaydiganini emas, o‘rganishga tayyor bo‘lgan imkoniyatlarini rivojlantiradi.

Bugungi kunda tarbiyachidan ijtimoiy faoliyatda yuqori mas’uliyat, axloqiy yetuklik, shaxsiy namunaviylik, uzluksiz kasbiy rivojlanish talab

etiladi. Tarbiyachi orqali ta'lim tizimi ishonchli bo'ladi, bolalar hayotga tayyorlanadi, ota-onalar farzandining kamolotiga amin bo'ladi.

Quyidagi sxema tarbiyachining zamonaviy imidjini belgilovchi asosiy yo'nalishlarni umumlashtirib ko'rsatadi:

Zamonaviy tarbiyachi — bu faqat kasb egasi emas, balki **bolaning hayotida markaziy rol o'ynovchi shaxsdir**. Uning imidji bolaga ta'sir ko'rsatadi, u orqali bolaning **axloqiy, ijodiy va intellektual dunyosi** shakllanadi. Shu sababli, tarbiyachining tashqi ko'rinishi, ichki madaniyati, kasbiy va psixologik tayyorgarligi — barchasi pedagogik jarayon sifatini belgilaydi.

Zamonaviy tarbiyachi:

- **Rag'batlantiradi**, lekin majburlamaydi;
- **Yordam beradi**, lekin to'g'ri javobni aytib qo'ymaydi;
- **Yo'naltiradi**, lekin o'rniga bajarmaydi;
- **O'rgatadi**, lekin o'rganishga qiziqtiradi.

Tarbiyachining tasviriyl faoliyat mashg'ulotlarini samarali tashkil etishi uchun u bir qator muhim kasbiyl kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim. Bu kompetensiyalar bolaning shaxsiyl rivojlanishiga ko'mak beruvchi ijodiy, estetik va kommunikativ jarayonlarni to'g'ri yo'naltirishda muhim rol o'ynaydi.

Tarbiyachining tasviriyl faoliyatdagi asosiy kompetensiyalari

	Kompetensiya nomi	Ta'rifi	Amaliyl ko'rinishi / Misollar
1	Metodik kompetentlik	Mashg'ulotni yosh va individual xususiyatlarga mos ravishda loyihalash va o'tkazish malakasi.	Yoshlarga mos topshiriqlar tuzish, interaktiv usullar, o'yin, observatsiya, hikoya asosida rasm.
2	Estetik kompetentlik	Rang, shakl, kompozitsiya, ritm va boshqa san'at elementlarini anglash va estetik idrokni shakllantirish.	Rang uyg'unligini tushuntirish, go'zallikni sezishga undovchi savollar berish, namunali ishlar ko'rsatish.
3	Didaktik kompetentlik	Mashg'ulotni bosqichma-bosqich tashkil qilish, ko'rgazmali vositalardan foydalanish qobiliyati.	Bosqichli mashg'ulot tuzilmasi: kirish, asosiy qism, yakun; ko'rgazmalar, tayyor shakllar, video.
4	Kommunikativ kompetentlik	Bola bilan muloqot qilish, uning ifoda va rasm orqali bildirilgan fikrini tushunish va rag'batlantirish.	"Bu rasmda nima bo'lyapti?", "Sen bu rangni nega tanlading?", rasmni izohlashga undash.

Avvalo, metodik kompetentlik tarbiyachining bolalarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda mashg'ulotni rejalashtira

olishini bildiradi. Zamonaviy yondashuvlar asosida tarbiyachi observatsiya (kuzatish), ijodiy topshiriqlar, interaktiv metodlar, o'yin elementlari kabi usullardan foydalangan holda bolani tasviriy faoliyatga qiziqtirishi kerak. Har bir mashg'ulot bola uchun motivatsion, estetik va hissiy jihatdan qiziqarli bo'lishi lozim. Shu bois tarbiyachi mashg'ulot mazmunini bolalar uchun sodda, tushunarli va shu bilan birga ijodiy fikrlashni rag'batlantiruvchi tarzda tashkil etishi zarur.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida tarbiyachining estetik kompetentligi ham alohida ahamiyatga ega. Bu kompetensiya unga ranglar, shakllar, kompozitsion elementlar, fazoviy tashkilot, ritm kabi san'at unsurlarini anglash va bolalarda estetik didni shakllantirish imkonini beradi. Bola rasmda qanday rangni tanlashi, qayerga nima chizishi, obrazlarni qanday tartibda joylashtirishi estetik sezgi asosida shakllanadi. Tarbiyachi esa bu sezgilarni rivojlantiruvchi sharoit yaratadi. Masalan, bolaga "Beg'ubor tong" mavzusida rasm chizishni taklif qilganda, u yorqin ranglardan foydalanishni tanlashi mumkin va bu orqali bolaning hissiy-estetik idroki shakllanadi.

Mashg'ulot jarayonining mantiqiy, ketma-ket, tizimli tashkil etilishi tarbiyachining didaktik kompetentligiga bog'liqdir. Bu kompetensiya unga mashg'ulotni bosqichma-bosqich qurish, mavzuga mos ko'rgazmali materiallardan foydalanish, bolalar faolligini ta'minlash, yakuniy baholashni to'g'ri yo'lga qo'yish imkonini beradi. Bolalar uchun qiziqarli namunalar, ertaklar, predmetli tasvirlar asosida mashg'ulot tashkil qilinishi, ularning fikrlash doirasini kengaytiradi. Tarbiyachi bu jarayonda bolaga qat'iy chizish shaklini emas, balki o'z obrazini erkin yaratish imkonini beradi. Bu esa bolaning mustaqil fikrini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tarbiyachi uchun yana bir muhim kompetensiya bu – kommunikativ kompetentlikdir. Rasm chizish jarayonida bola nafaqat obraz yaratadi, balki o‘z ichki holatini ifoda etadi. Tarbiyachining vazifasi esa bolani tinglash, rasm orqali ifodalangan mazmunni anglash, unga nisbatan ijobiy va konstruktiv munosabat bildirishdir. Bola rasmga izoh berganida, pedagog u bilan muloqot qiladi, savollar beradi, rasmning syujetini rivojlantirishga undaydi. Bu esa bola nutqining boyishiga, tafakkurining aniqlashishiga xizmat qiladi.

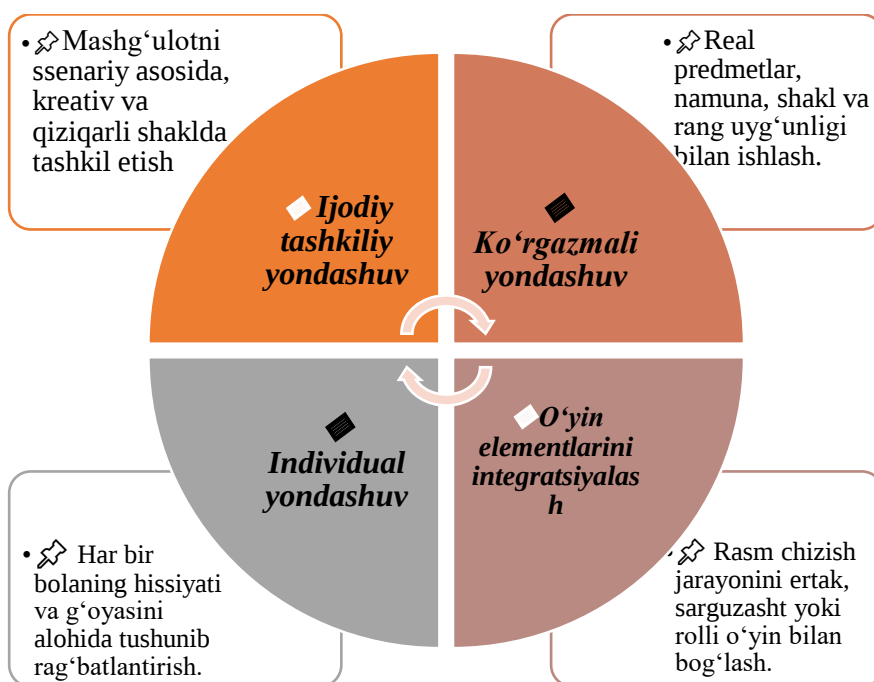
Tarbiyachi bolani “to‘g‘ri” chizishga emas, balki o‘zini erkin, obrazli ifoda etishga undashi lozim. A.A. Zapunidi va Seytlinning tadqiqotlarida ham bu fikr tasdiqlanadi: tasviriy faoliyat bolaning shaxsiy dunyosini ochib beruvchi, uni anglash va boshqalar bilan baham ko‘rishga xizmat qiluvchi vosita sifatida qaraladi. Tarbiyachining yondashuvi bu jarayonda majburlovchi emas, balki ilhomlantiruvchi, yo‘l ko‘rsatuvchi, ruhlantiruvchi bo‘lishi kerak.

Shunday qilib, tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida yuqori samaradorlikka erishish tarbiyachining metodik, estetik, didaktik va kommunikativ kompetensiyalarini uyg‘un qo‘llashiga bog‘liq. Har bir bola o‘z tasviriy g‘oyasini (zamyel) erkin bayon etishi uchun tarbiyachi unga ruhiy qulaylik yaratib, ijodiy izlanishga yo‘l ochib berishi lozim. Shu tarzda tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolaning nafaqat san’atga, balki nutqqa, hissiyotlarga, voqelikni obrazli anglashga bo‘lgan munosabatini boyitadi.

3. Tarbiyachining tasviriy faoliyat mashg‘ulotlaridagi pedagogik va kasbiy mahorati. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida tarbiyachining pedagogik va kasbiy mahorati hal qiluvchi o‘rin egallaydi. Bu mahorat nafaqat rasm chizish

texnikasini bilish, balki bolani estetik, emotsional va ijodiy jihatdan rivojlantirishni ko‘zlagan murakkab pedagogik jarayonni boshqarishdan iboratdir. Tarbiyachi mashg‘ulotni qanday tashkil qilsa, bolaning tasviriy faoliyatga bo‘lgan qiziqishi, ishtiyoqi va ijodiy ifoda darajasi ham shunga muvofiq shakllanadi.

Tarbiyachining tasviriy faoliyat mashg‘ulotlaridagi pedagogik va kasbiy mahorati

Birinchidan, tarbiyachining **ijodiy tashkilotchilik qobiliyati** uning tasviriy faoliyatni shunchaki topshiriq shaklida emas, balki bola uchun hayajonli, tasavvurga boy ssenariy asosida tashkil etishini talab qiladi. Masalan, mashg‘ulot “Sehrli bog‘da sayr” deb nomlanadi va bolalarga: “Tasavvur qiling, siz sehrli bog‘ga tushib qoldingiz. U yerda nimalarni

ko‘rdingiz?” – degan savol bilan murojaat qilinadi. Bolalar o‘z tasavvurlaridagi g‘ayrioddiy qushlar, g‘alati daraxtlar, rang-barang mevalarni rasmda ifodalaydi. Bu yondashuv bolalarda erkinlik, hissiy ifoda, obrazli tafakkur va tasviriyl zamysel (ijodiy g‘oya)ni shakllantiradi.

Ikkinchidan, tarbiyachi o‘z ishida **ko‘rgazmalilik tamoyilidan** unumli foydalanishi zarur. Ko‘rgazmalilik – bu bolaga mavzuga oid namunalarni ko‘rsatish, real predmetlarni taqdim etish, ranglar uyg‘unligini tahlil qilish orqali tasviriyl tafakkurni faollashtirishdir. Masalan, “Mevalar” mavzusida mashg‘ulot o‘tkazilayotganda, haqiqiy olma, banan, apelsinlar olib kirilib, ularning shakli, rangi, tuzilmasi bolalar bilan birga tahlil qilinadi. Shundan so‘ng bolalar o‘z rasmlarida bu mevalarni aks ettiradi. Tarbiyachi esa bu jarayonda faqat topshiriql beruvchi emas, balki faol ishtirokchi, ya‘ni o‘zi ham oddiy, chiroyli rasm chizib, bolalarni ilhomlantiruvchi rolni bajaradi.

Uchinchidan, har bir bola o‘ziga xos fikrlaydi, tasviriyl obrazlar yaratadi. Shu sababli, tarbiyachi har bir bola bilan **individual yondashuv** asosida ishlashi lozim. Umumiy baholash o‘rniga, tarbiyachi bolaning ichki niyatini, rasm ortidagi hissiyl mazmunni anglashga intiladi. Masalan, bola daraxtni qora rangda chizgan bo‘lsa, bu xato emas, balki uning hissiyl holatining ifodasidir. Tarbiyachi bu yerda: “Sen bu daraxtni nima sababdan shunday rangda tasvirlading?” – degan savol orqali bolani o‘z tasviriyl qarashini izohlashga undashi mumkin. Bu nafaqat bolaning rasmlga bo‘lgan munosabatini mustahkamlaydi, balki uning nutqiyl va hissiyl rivojiga ham xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, tarbiyachining **nutqiyl faollikni rag‘batlantirish mahorati** alohida e‘tiborga loyiqdir. Tasviriyl mashg‘ulotlarda bola ko‘pincha rasm orqali syujet yaratadi. Tarbiyachi esa bu syujetni og‘zaki

nutqqa ko‘chirish, bayon qilish, hikoya tuzish orqali rivojlantiradi. Masalan, rasm chizib bo‘lgan bola: “Bu menman, men uyimizda kitob o‘qiyapman, bu yerda buvim bor,” – deb izoh beradi. Tarbiyachi bu jarayonda savollar orqali nutqni faollashtiradi: “Bu yerda nima bo‘lyapti?”, “Bu odam kim?”, “Nima uchun sen o‘zingni shu joyda chizding?” Bu yondashuv orqali bola rasmga og‘zaki syujet qo‘shadi, fikr ketma-ketligini mustahkamlaydi, so‘z boyligini oshiradi.

Beshinchidan, tarbiyachining mahorati o‘z ifodasini **o‘yin elementlarini integratsiyalashda** ham topadi. Rasm chizish jarayoni bolalar uchun zavqli, motivatsion jarayon bo‘lishi kerak. Mashg‘ulot ertak, rolli o‘yin, sarguzasht tarzida tashkil etilganda, bola unda faol ishtirok etadi. Masalan: “Bugun biz ertak qahramonlari bilan tanishamiz, va har biringiz ularning birini rasmda chizasiz. Qani, kim Yalmog‘iz kampirni tasvirlay oladi?” Yoki: “Siz bugun rassom emassiz, balki kartinalar olamidagi sarguzashtchilar!” Bu kabi yondashuvlar tasviriyl faoliyatni jonlantiradi, bolani chuqur hissiyl holatga olib kiradi.

Shu tarzda olib borilgan mashg‘ulotlar orqali tarbiyachining pedagogik va kasbiyl mahorati bola uchun nafaqat bilim manbai, balki ruhan qulay, ijodiy muhit yaratish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Kasbiyl jihatdan yetuk tarbiyachi bolani chizish jarayonida erkin ifoda, hissiyl yengillik, nutqiy faollik va estetik zavq bilan ta‘minlaydi. Bu esa bolada mustahkam shaxsiyl va ijodiy asoslarning shakllanishiga olib keladi.

4. Xulosa

Tarbiyachining bolalarni tasviriyl faoliyatga o‘rgatishdagi o‘rni – faqat o‘rgatuvchilik emas, balki ilhom beruvchi, rivojlantiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi murabbiyl sifatidadir. U bolaning ichki olamini anglay

oladigan, uning tasviriyl fikrlashi, estetik didi va ijodkorligini rivojlantiradigan pedagog bo'lishi lozim.

Samarali tashkil etilgan tasviriyl mashg'ulotlar orqali bola nafaqat chizishni, balki **o'ylashni, tasavvur qilishni, his qilishni va o'zini ifoda etishni** o'rganadi. Bu esa uning nutqiy, shaxsiyl va intellektual taraqqiyotiga bevosita xizmat qiladi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Zamonaviyl tarbiyachining imidjini shakllantiruvchi asosiy omillar nimalardan iborat?
2. Pedagogik kasbning maktabgacha ta'lim tizimidagi ijtimoiyl ahamiyatini qanday baholaysiz?
3. Tarbiyachi bolalar bilan ishlashda qanday psixologik fazilatlarga ega bo'lishi lozim?
4. Tasviriyl faoliylat mashg'ulotlarini o'tkazishda tarbiyachining metodik kompetentligi qanday namoyon bo'ladi?
5. Estetik kompetentlik bolalarda go'zallikni his qilish qobiliyatini qanday rivojlantiradi?
6. Didaktik kompetensiya asosida tasviriyl mashg'ulot qanday bosqichlarga bo'linadi?
7. Kommunikativ kompetensiyaning bolaning nutqiy rivojiga ta'siri qanday ko'rinadi?
8. Tarbiyachining individual yondashuvi bolaning tasviriyl faoliylatiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

9. Mashg'ulotda o'yin elementlarini qo'llash bolaning ijodiy faolligiga qanday ta'sir qiladi?

10. Tarbiyachining kasbiy mahorati bolalarda tasviriyl zamysel (ijodiy g'oya) shakllanishida qanday rol o'ynaydi?

TEST SAVOLLARI:

1. Zamonaviy tarbiyachining imidjini belgilovchi asosiy jihatlardan biri bu –

- A) Har doim qat'iy bo'lishi
- B) Tashqi ko'rinishi va psixologik sezgirligi
- C) Tez-tez mashg'ulot o'tkazishi
- D) Faqat ijro etuvchi rolni bajarishi

2. Pedagogik kasbning ijtimoiy ahamiyati nimada namoyon bo'ladi?

- A) Bolalarni rasm chizishga o'rgatishda
- B) Bolaning ijodiy salohiyatini baholashda
- C) Shaxsiy rivojlanishiga va ijtimoiylashuviga ta'sir ko'rsatishda
- D) Qoidalariga amal qilishda

3. Quyidagilardan qaysi biri tarbiyachining **metodik kompetentligiga** kiradi?

- A) Rasm tahlil qilish
- B) Ranglarni uyg'unlashtirish

- C) Mashg‘ulotni yoshga mos rejalashtirish
- D) Bola bilan o‘yin o‘ynash

4. Estetik kompetentlik tarbiyachiga nima imkonini beradi?

- A) Har bir bolaning saviyasini aniqlash
- B) Rang va shakllar orqali estetik didni shakllantirish
- C) Mashg‘ulotni davom ettirish
- D) Disiplinani saqlash

5. Tasviriyl faoliyat mashg‘ulotida ko‘rgazmalilik qanday rol o‘ynaydi?

- A) Bolalarni ko‘proq harakatga undaydi
- B) Tarbiyachining bilim darajasini oshiradi
- C) Obrazli fikrlashni rivojlantiradi
- D) Raqobatni kuchaytiradi

6. Quyidagilardan qaysi biri **kommunikativ kompetentlikka** misol bo‘la oladi?

- A) Bolalarning rasm chizish uslubini o‘zgartirish
- B) Rasmga izoh berishga undash
- C) Har bir bolaga baho qo‘yish
- D) Ranglarni o‘rgatish

7. Tarbiyachining pedagogik mahorati deganda nimani tushunasiz?

- A) Yil davomida ko‘p rasm chizish
- B) Faqat texnikani yaxshi bilish
- C) Rasm orqali bolani estetik va emotsional rivojlantirish
- D) Tayyor andozalarni berish

8. O‘yin elementlarini tasviriyl mashg‘ulotga integratsiya qilishning asosiy maqsadi –

- A) Mashg‘ulotni qisqa davom ettirish
- B) Bolani ijodiy faollikka undash
- C) Tarbiyachining ishini yengillashtirish
- D) Rasmda faqat aniq obyekt chizishga undash

9. Tasviriyl mashg‘ulotda tarbiyachi bolaning rasmidagi g‘alati rang tanlovini qanday qabul qilishi kerak?

- A) Xato sifatida baholashi kerak
- B) Darhol to‘g‘rilashi kerak
- C) Hissiy ifoda sifatida tushunib, izohlashga undashi kerak
- D) E’tibor bermasligi kerak

10. “Tasviriyl g‘oya” nimani anglatadi?

- A) Rasm texnikasini
- B) Tarbiyachining tayyor rejasini

C) Bolaning rasm oldidan o‘ylagan g‘oya va syujetini

D) Faqat chizilgan shaklni

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Запуниди А. А.. *Речевое развитие детей дошкольного возраста в изобразительной деятельности*. Москва: Академкнига, 2013.

2. Родакер Н. М. *Развитие художественно-творческих способностей дошкольников*. Казань: Казанский университет, 2015.

3. *Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar*. -Toshkent, 2021.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

Tarbiyachi	Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarni tarbiyalovchi, o'rgatuvchi va rivojlantiruvchi mutaxassis.
Tasviriy faoliyat	Bolaning rasm chizish, bo'yash, loydan ishlash, applikatsiya yaratish kabi ijodiy ifoda faoliyati.
Imidj (pedagogik imidj)	Tarbiyachining tashqi ko'rinishi, nutqi, munosabati, kasbiy uslubi va ijtimoiy obrazining yig'indisi.

Pedagogik mahorat	Tarbiyachining bolalar bilan samarali ishlash, ularni rivojlantirish va o‘qitishdagi malakasi.
Kasbiy kompetensiya	Tarbiyachining o‘z kasbiga oid bilim, ko‘nikma va yondashuvlarining uyg‘un tizimi.
Estetik tarbiya	Bolaning go‘zallikni anglash, estetik idrok va didini shakllantirishga qaratilgan tarbiya yo‘nalishi.
Ijodiy fikrlash	Bolaning yangicha yondashuv, tasavvur va original g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyati.
Metodik yondashuv	Mashg‘ulotni tashkil qilishda qo‘llaniladigan uslub, usul va vositalar tizimi.
Syujetli rasm	Voqeali, mazmunli obrazlar orqali hikoya, holat yoki sahna ifodalangan rasm turi.
Tasviriy g‘oya	Bolaning rasm chizishdan oldin ongida shakllanadigan maqsadli tasavvuri yoki reja.

5-MAVZU. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TASVIRIY FAOLIYAT JARAYONIDAGI IDROKNING RIVOJLANISHI

REJA:

1. Bolalar tasviriyl faoliyatida idrok qilishning rivojlanishi.
2. Predmetlarni kuzatish metodlari.
3. Bolalarni idrok qilishiga rahbarlik.
4. Xulosa.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriyl faoliyati ularning atrof-muhitni idrok qilish, anglash, qayta tasavvur qilish va ifoda etish imkoniyatlarini boyituvchi muhim pedagogik jarayon hisoblanadi. Bu jarayon bolaning ijodiy tafakkuri, hissiyl olami, estetik didi va eng muhimi — **idrok qilish qobiliyatining** bosqichma-bosqich rivojlanishini ta'minlaydi.

Idrok — bu psixik faoliyatning dastlabki bosqichi bo'lib, bolaning predmet va hodisalarni to'laqlonli anglab olishini, ularni ajrata bilishini va o'zida aks ettirishini bildiradi. Idrok orqali bola tashqi olamdagi shakl, rang, tuzilish, harakat, o'lcham kabi xususiyatlarni ongli ravishda qabul qiladi va o'z faoliyatida (jumladan, tasviriyl faoliyatda) ularni aks ettira boshlaydi.

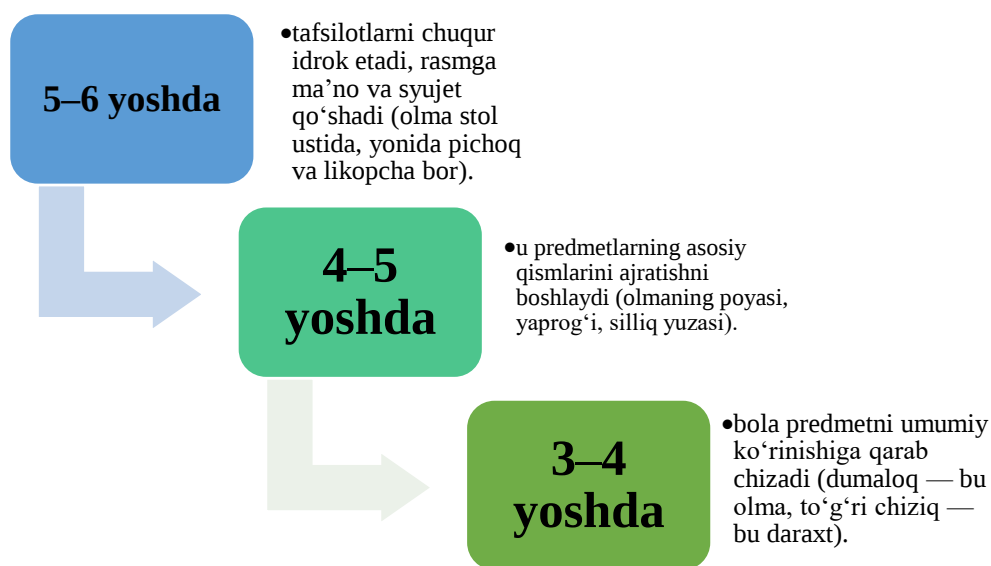
Tasviriyl faoliyat va idrok o'rtasidagi bog'liqlik

Bolalarning tasviriyl faoliyati — bu shunchaki rasm chizish emas, balki voqelikni **obrazli ifoda etish**, ya'ni chizayotgan narsasini avval ongida idrok etish, keyin esa o'z tasavvuriga asoslanib qayta yaratish jarayonidir. Masalan, bola daraxt rasm chizayotganida, u nafaqat tashqi ko'rinishni, balki o'z kayfiyatini, u daraxt bilan bog'liq xotiralarni ham ifoda etadi. Bu esa uning idrok jarayoni emotsional va obrazli asosga ega ekanligini ko'rsatadi.

Ma'lumki, bola predmetni chizishdan oldin uni tanib oladi, taqqoslaydi, asosiy belgilarini ajratadi, xotirasida saqlaydi va chizishda ularni aks ettiradi. Bu esa, idrok qilishning ongli va faol xarakterga ega ekanligidan dalolat beradi.

Idrokning rivojlanish bosqichlari

Maktabgacha yoshda bolaning idroki bevosita vizual (ko'rish) faoliyat bilan bog'liq. U avval umumiy shakl va rangga e'tibor qaratadi, keyinchalik esa detallarga o'ta boshlaydi. Masalan:

Idrokni rivojlantirishda **ko‘rish, eshitish, harakat qilish va nutqiy faoliyatlar** birgalikda ishlaydi. V.A.Suxomlinskiy aytganidek, “bolaning ko‘zi bilan ko‘rganini qo‘li bilan chizishi, tili bilan izohlashi, yuragi bilan his qilishi kerak.”

Amaliy misol

Tasavvur qiling: 4 yoshli bola “olma” rasmini chizmoqda. U avval olmani ko‘radi, ushlab ko‘radi, rangiga qaraydi, uni aylanadi. So‘ngra bu taassurotlar asosida rasmda:

- dumaloq shakl (shakl idroki),
- yashil rang (rang idroki),
- poya va yaproq (detal idroki),
- silliq yuzani belgilovchi rang o‘tishlari (faktura idroki) orqali tasvirlaydi.

Bu jarayon — idrok qilishdan tasvirlashgacha bo‘lgan murakkab psixologik-pedagogik bog‘liqlikni ko‘rsatadi.

Tasviriy faoliyatda idrokni faollashtiruvchi omillar:

- **Kuzatish faoliyati** (predmetni bevosita kuzatish, tafsilotlarga e’tibor qaratish);
- **So‘z orqali tasvirlash** (rasmga og‘zaki izoh berish);
- **Savol-javobli muloqot** (Tarbiyachining “Bu nima?”, “Nima uchun?”, “Qanday farq bor?” kabi savollar berishi);
- **Solishtirish** (ikkita rasm yoki predmet o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni topish);
- **Analiz va sintez** (predmetni qismlarga ajratish va ularni to‘liq obrazda birlashtirish).

Tarbiyachi tomonidan to'g'ri yo'naltirilgan didaktik yondashuvlar, kuzatuv mashqlari va dialogik muloqotlar bolaning idrok qilish faoliyatini faollashtiradi, uning rasm chizishdagi obrazlilik darajasini oshiradi.

Shunday qilib, tasviriy faoliyat maktabgacha yoshdagi bola uchun real hayotni obrazli anglashning eng qulay shaklidir. Bu jarayonda bola nafaqat ko'rgan narsasini chizadi, balki uni ichki idroki orqali qayta ishlaydi, hissiy va ijodiy tarzda ifodalaydi. Idrok qilish qobiliyati bolaning tasviriy ifoda vositalarini egallashini belgilab beradi.

Tarbiyachi esa bola uchun "ko'ruvchi ko'z", "izoh beruvchi til" va "ifoda beruvchi qo'l" rolini bajaradi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalarida tasviriy faoliyatni idrokni rivojlantirish vositasi sifatida ongli va bosqichli tarzda tashkil etish dolzarb ahamiyatga ega.

2. Predmetlarni kuzatish metodlari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda idrokning rivojlanishi, eng avvalo, **kuzatish faoliyati** orqali ta'minlanadi. Kuzatish — bu bolaning predmet yoki hodisani sezgi organlari yordamida o'rganishi, uning shakli, rangi, hajmi, harakati, joylashuvi va boshqa xususiyatlarini tahlil qilishi demakdir. Kuzatish bola tafakkurini faollashtiruvchi, idrok va tasavvurni uyg'otuvchi muhim jarayondir.

Kuzatish metodlari tasviriy faoliyatda bolaning rasmga mavzu tanlashi, syujet qurishi va obrazlarni aniqroq tasvirlashiga yordam beradi. Psixolog va pedagog olimlarning tadqiqotlariga ko'ra (Muxina, Zapunidi, Seytlin), maktabgacha ta'lim jarayonida quyidagi kuzatish metodlari samarali hisoblanadi:

Quyidagi kuzatish metodlari tavsiya etiladi:

◆ **1. Bevosita kuzatish.** Bola predmetni real holda ko‘radi, ushlab ko‘radi, u bilan bevosita muloqotga kirishadi. Misol: bolalarga haqiqiy olma yoki nok beriladi; ular uni qo‘lda ushlab, shakli, rangi, ta‘mi haqida gapirishadi va so‘ng uni rasmda ifodalaydilar.

Afzalligi: sezgi organlari (ko‘rish, eshitish, teginish, hid bilish) kompleks ishlaydi, bu idrokni mustahkamlaydi.

◆ **2. Bilvosita kuzatish.** Predmet yoki hodisa haqidagi ma‘lumot bolalarga surat, video, slayd yoki model orqali beriladi. Misol: “Afrika hayvonlari” mavzusida bolalar haqiqiy sher yoki filni ko‘ra olmaydi, lekin tarbiyachi ularga suratlar va videoroliklar ko‘rsatadi.

Afzalligi: real hayotda mavjud bo‘lmagan yoki uzoqda joylashgan narsalarni tanishtirish imkonini beradi.

◆ **3. Eslab kuzatish.** Bola ilgari ko‘rgan predmetini yoki hodisasini xotiradan tiklaydi va tasvirlaydi. Misol: “Bog‘da ko‘rgan gulni chiz” yoki “Uyda sening mushuging qanday?” topshirig‘i orqali bola oldingi kuzatishlariga tayangan holda rasm chizadi.

Afzalligi: xotira, tasavvur va idrokni uyg‘unlashtiradi, obrazli fikrlashni kuchaytiradi.

◆ **4. Yo‘naltirilgan kuzatish.** Pedagog savollar berish yoki topshiriqlar orqali bolani kuzatishga yo‘naltiradi. Misol: “Qushning qanotida nechta rangni ko‘ryapsan?”, “Bu daraxtning bargi qanday shaklda?”

Afzalligi: bolalarda tafsilotlarga e‘tibor, tahlil qilish, muqoyasa qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

◆ 5. Qisqa muddatli va uzoq muddatli kuzatish.

Kuzatish – bitta predmet yoki hodisani qisqa vaqt ichida kuzatish (masalan, bir dona gulni chizish). Uzoq muddatli kuzatish – bir necha kun davomida bir obyektning oʻzgarishlari bilan kuzatish (masalan, gullarning ochilishi yoki qushlarning in qurishi).

Afzalligi: tabiatdagi oʻzgarishlarni anglash, vaqt tushunchasini shakllantirish.

Jadval: Predmetlarni kuzatish metodlari

Metod turi	Tavsifi	Misol
Bevosita kuzatish	Predmetni real sharoitda oʻrganish	Meva, hayvon yoki daraxtni bevosita kuzatish
Bilvosita kuzatish	Surat, video yoki model orqali kuzatish	Hayvonlar haqidagi videorolik
Eslab kuzatish	Xotiraga asoslanib predmetni tasvirlash	Uy mushugini eslab chizish
Yoʻnaltirilgan kuzatish	Tarbiyachining savollari orqali kuzatish	“Bu barg qanday shaklda?”
Qisqa/uzoq muddatli	Predmetni qisqa yoki uzoq muddat davomida kuzatish	Gullarning ochilishi jarayoni

Predmetlarni kuzatish metodlari maktabgacha yoshdagi bolalarda idrok, diqqat, tasavvur, obrazli tafakkur va nutqni rivojlantiradi. Bevosita va bilvosita kuzatishlar bolaga predmetni toʻliq oʻrganish imkonini bersa, eslab va yoʻnaltirilgan kuzatishlar uning tafakkurini chuqurlashtiradi. Uzoq muddatli kuzatish esa tabiatdagi oʻzgarishlarni idrok etishga yordam beradi.

Pedagog bu metodlardan kompleks tarzda foydalanishi lozim, chunki ular bolalarning tasviriy faoliyatini mazmunli va estetik jihatdan boy qiladi.

3. Bolalarning idrok qilishiga rahbarlik qilishning ahamiyati

Idrok qilish inson tafakkurining dastlabki va muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida markaziy o‘rin tutadi. Bu jarayon, ko‘pincha noto‘g‘ri ravishda o‘z-o‘zidan shakllanadigan, avtomatik hodisa sifatida qabul qilinadi. Aslida esa, bolaning idrok qilish faolligi, e‘tibor yo‘nalishi, tafakkur dinamikasi va tafsilotlarga munosabati ko‘p jihatdan kattalar, xususan, tarbiyachi tomonidan ko‘rsatiladigan pedagogik rahbarlikka bog‘liq bo‘ladi.

Tarbiyachi tomonidan idrok jarayoniga samarali rahbarlik qilish bolaning voqelikni chuqurroq anglashiga, tahliliy va mantiqiy fikrlash malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Rahbarlik qiluvchi pedagogik usullar quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi:

1. **Savol-javob orqali faollikni oshirish.** Tarbiyachi tomonidan beriladigan ochiq savollar, masalan: “Bu nima?”, “Bu rasmda nima bo‘lyapti?”, “Nega aynan shu rangni tanlading?”, bolaning idrok etish faoliyatini faollashtiradi, uni mustaqil kuzatish va fikr yuritishga undaydi. Bu usul, bir tomondan, bolani tafakkurga jalb etsa, ikkinchi tomondan, nutqiy faollikni ham oshiradi.

2. **Qiyoslashni rag‘batlantirish.** Qiyoslash — fikrlashning asosiy shakllaridan biri bo‘lib, idrokni chuqurlashtiradi. Tarbiyachi bolaga savollar berish orqali ikki obyekt o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni tahlil qilishga yo‘naltiradi: “Bu ikkita guldun qanday farq qiladi?”, “Qaysi biri katta?” Bu orqali bola o‘lchov, shakl, rang, funksional xususiyatlar kabi muhim belgilarni idrok qilishga o‘rganadi.

3. Tafsilotga e'tibor qaratish. Bolalarning e'tiborini mayda elementlarga yo'naltirish idrok qilish aniqligi va to'liqligini ta'minlaydi. Masalan, "Qushning qanotida nechta xil rang bor?", "Bu daraxt qanaqa shaklda?" kabi savollar bolani puxta kuzatishga, estetik didni shakllantirishga xizmat qiladi.

4. Og'zaki tasvirlashni qo'llash. Boladan chizishdan avval obyektни og'zaki ifodalashni so'rash, ya'ni vizual obrazni so'z orqali ifodalash, og'zaki va vizual fikrlash o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlaydi. Bu metod V.S. Muxina va L.S. Vigotskiylarning bolalar ijodkorligi va tafakkuri haqidagi ishlanmalarida asoslangan tamoyilga mos keladi.

5. Rasmga izoh berishga undash. Rasm chizish jarayoni yakunida "Sen chizgan qahramon nima qilmoqda?", "U qayerda joylashgan?" kabi savollar orqali bolaning chizgan obrazini og'zaki izohlashga rag'batlantiriladi. Bu usul bolaning og'zaki ifoda malakasini rivojlantiradi va obraz bilan so'z o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlaydi.

6. Tushunchalarni umumlashtirish. O'xshash obyektlarni guruhlash orqali bolaga kategoriyalarni ajratish, umumlashtirish, taqqoslash, klassifikatsiya qilish ko'nikmalari beriladi. Masalan, "Barcha yumaloq shakldagi mevalarni top: olma, apelsin, nok" — bu kabi topshiriqlar bola tafakkurida tushunchalar tizimini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarbiyachi tomonidan ko'rsatiladigan rahbarlik faqatgina rasm chizish jarayonining o'zida emas, balki uni tayyorlash (tayyorgarlik bosqichi) va natijani tahlil qilish (refleksiya bosqichi) bosqichlarida ham alohida ahamiyatga ega. Tayyorlov bosqichida bolaning kuzatuvchanligini oshirish, savollar berish, mulohaza yuritish va izoh berish ko'nikmalarini

ragʻbatlantirish muhimdir. Refleksiya bosqichida esa bolaning oʻz ishini tahlil qilishi, baholashi, oʻz fikrlarini soʻz orqali bayon qilishi taʼminlanadi.

Yuqoridagi metodik yondashuvlar bolaning nafaqat idrok faoliyatini, balki nutqiy, tafakkuriy, estetik va emotsional jihatdan ham rivojlanishiga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqotlar izchil ravishda shuni koʻrsatadiki, pedagogik rahbarlik orqali tashkil etilgan idrok jarayoni bolalarda murakkab aqliy va nutqiy funksiyalarning shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

4. Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasviriy faoliyat — bu oddiygina rasm chizish emas, balki ular uchun atrof-muhitni oʻrganish, real hayotni anglash va uni oʻz tasavvuri orqali qayta ifodalash vositasidir. Bu faoliyat orqali bola dunyoni oʻzicha “koʻradi”, tasniflaydi, baholaydi va nihoyat, uni estetik shaklda namoyon etishga harakat qiladi. Shunday qilib, tasviriy faoliyat bolaning bilish jarayonlariga bevosita taʼsir koʻrsatadi.

Idrok qilish qobiliyatining tasviriy faoliyat bilan uygʻunlashgan holda rivojlanishi bolaning aqliy, nutqiy va emotsional taraqqiyotida asosiy poydevor boʻlib xizmat qiladi. Ayniqsa, tafakkurning tahliliy va sintezlovchi mexanizmlari, tasavvur va ijodiy fikrlash, soʻz boyligi va ifoda uslubi kabi komponentlar aynan shu faoliyat doirasida faol shakllanadi. Shu bilan birga, tasviriy faoliyat orqali bola oʻz his-tuygʻularini erkin ifoda qilish, oʻz “ichki dunyosini” obrazli vositalar orqali tashqi olam bilan bogʻlash imkoniga ega boʻladi.

Toʻgʻri tashkil etilgan kuzatish metodlari, sistemali savol-javoblar, obyektlarning oʻxshash va farqli belgilarini koʻrsatish, ogʻzaki tasvirlash va umumlashtirish singari pedagogik usullar — bularning barchasi bolaning idrokini passivdan faol va ongli jarayonga aylantiradi. Bunday faol idrok

esa tasviriyy faoliyatda bolalarning yaratgan obrazlarini boy, aniq, individual va mazmunli bo‘lishiga olib keladi. Shuningdek, pedagogik rahbarlik orqali bolaning idrok etish jarayoni kengayadi, u yanada ongli, izchil va maqsadli bo‘lib boradi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan tasviriyy faoliyat faqat estetik emas, balki kognitiv va kommunikativ jihatdan ham muhim tarbiyaviy vosita hisoblanadi. Bu jarayonda tarbiyachining rahbarligi, metodik yondashuvi va bolaga individual yondashuvi hal qiluvchi o‘rin tutadi. Shu bois tasviriyy faoliyatni rejalashtirishda faqat natijaga emas, balki bola tomonidan o‘z obrazini qurish, ifodalash va tushuntirish jarayoniga e’tibor qaratish zarur.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Idrok nima va u maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida qanday rol o‘ynaydi?
2. Tasviriyy faoliyat bolaning idrok qilish qobiliyatiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?
3. Nega bolalar tasviriyy faoliyati faqat rasm chizish bilan cheklanmaydi?
4. Tarbiyachining idrok jarayoniga rahbarlik qilishdagi roli nimada?
5. Nega og‘zaki tasvirlash idrokni chuqurlashtiradi?
6. “Eslab kuzatish” metodi qanday holatlarda qo‘llaniladi va u qanday ijobiy ta’sir ko‘rsatadi?

7. Maktabgacha yoshdagi bola rasm chizayotganda idrok qilishning qaysi bosqichlarini bosib o‘tadi?
8. Nima sababdan pedagogik rahbarlik faqat rasm chizish vaqtida emas, balki tayyorgarlik va refleksiya bosqichlarida ham muhimdir?
9. Sizningcha, idrokni rivojlantirishga qaratilgan eng samarali metod qaysi? Nega?

TEST SAVOLLARI:

1. Idrok nima?

- A) Bolaning faqat eshitish orqali ma’lumot qabul qilishi
- B) Bolaning narsalarni va hodisalarni sezgi organlari orqali ongli qabul qilishi
- C) Faqat xotira orqali bilimlarni eslab qolish
- D) Suratlar orqali o‘rganish

2. “Yo‘naltirilgan kuzatish” metodi nimaga xizmat qiladi?

- A) Bolaning mustaqil chizish malakasini oshiradi
- B) Xotira va tasavvurni kuchaytiradi
- C) Bolaning tafsilotlarga e’tiborini oshiradi
- D) Tez rasm chizish ko‘nikmasini beradi

3. Qaysi metod bolani ilgari ko‘rgan obyektni tasvirlashga undaydi?

- A) Bevosita kuzatish
- B) Yo‘naltirilgan kuzatish
- C) Eslab kuzatish
- D) Bilvosita kuzatish

4. Quyidagi usullardan qaysi biri bolaning idrok qilishiga rahbarlik qilish shakli hisoblanadi?

- A) Xotira mashqlari
- B) Og‘zaki tasvirlash
- C) Tezlikda chizish
- D) Ranglarni qo‘shish

5. Bolaning rasm chizishda tafsilotlarga e’tibor qaratishi qanday faoliyat bilan bevosita bog‘liq?

- A) Xotira
- B) Emotsional holat
- C) Idrok
- D) Motorika

☒ To‘g‘ri yoki noto‘g‘ri qolipli savollar

6. Idrok faqat ko‘rish organlari orqali shakllanadi.

- A) To‘g‘ri
- B) Noto‘g‘ri

7. Bevosita kuzatish bolaning sezgi a’zolari orqali predmetni to‘liq o‘rganishiga yordam beradi.

- A) To‘g‘ri
- B) Noto‘g‘ri

8. Og‘zaki izoh berish bolaning idrokini rivojlantirishga xizmat qilmaydi.

- A) To‘g‘ri
- B) Noto‘g‘ri

9. “Bu nima?”, “Qaysi biri katta?” kabi savollar bolaning idrok qilishini faollashtiradi.

A) To‘g‘ri

B) Noto‘g‘ri

10. Tasviriyy faoliyat orqali bolaning ijodiy tafakkuri rivojlanmaydi.

A) To‘g‘ri

B) Noto‘g‘ri

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Запуниди А. А. *Роль изобразительной деятельности в развитии функций речи у детей дошкольного возраста.* — Москва: Прометей, 2013.

2. Цейтлин С. Н. *Ребёнок и взрослый в зеркале языка: развивающая лингводидактика для дошкольников.* — СПб.: Речь, 2020.

3. Растопшина Т.А. *Развитие восприятия у дошкольников средствами изобразительной деятельности.* — М.: Академия, 2018.

4. Назарова Н. М. *Психология дошкольника: курс лекций.* — М.: Юрайт, 2015.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Idrok** – atrof-muhitdagi predmet va hodisalarni sezgi organlari orqali ongli ravishda qabul qilish jarayoni.

2. **Tasviriy faoliyat** – bolalarning rasm chizish, bo'yash, yelimlash, lepkalash kabi ijodiy ishlari orqali o'z fikr va his-tuyg'ularini obrazli ifodalash faoliyati.

3. **Kuzatish** – bola tomonidan predmet yoki hodisani sezgi orqali bevosita yoki bilvosita o'rganish, tahlil qilish faoliyati.

4. **Obraz** – bola ongida shakllanadigan tasviriy ifoda; real predmet yoki voqelikning bolalar tasavvuridagi aks ettirilgan shakli.

5. **Rahbarlik (pedagogik rahbarlik)** – tarbiyachi tomonidan bola faoliyatini yo'naltirish, savollar orqali fikrlashga undash, idrokni faollashtirish jarayoni.

6. **Tafakkur** – bola tomonidan real obyektlar va ularning belgilari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash, tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyati.

7. **Nutqiy rivojlanish** – bolaning og'zaki va yozma ifoda vositalaridan foydalanish ko'nikmalarining shakllanishi va boyishi.

8. **Emotsional-idrokiy obraz** – bola tomonidan chizilayotgan predmetga nisbatan hissiy munosabat orqali hosil qilinadigan obraz.

9. **Refleksiya** – bola tomonidan bajarilgan ishni tahlil qilish, baholash va unga og'zaki izoh berish malakasi.

10. **Ijodiylik** – yangi, original obrazlarni yaratish va ular orqali o'z shaxsiy fikrini ifoda etish qobiliyati.

6-MAVZU: TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISHNING METOD VA USULLARI

REJA:

1. O'rgatishning ko'rgazmali metodi
2. Og'zaki metod va usullari
3. O'yin orqali o'rgatish metod va usullari
4. Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalar tasviriyl faoliyatga o'rgatilayotganda ularning idroki, obrazli fikrlashi va estetik didini shakllantirishda **ko'rgazmali metod** yetakchi o'rin egallaydi. Bu metodning asosida bola tomonidan sezgi organlari — ayniqsa, ko'rish va teginish orqali o'zlashtiriladigan, bevosita idrok qilinadigan materiallar yotadi. L.S. Vigotskiy fikricha, bola tafakkuri dastlab vizual asosda shakllanadi va fikrlashning asosiy omillaridan biri aynan idrok orqali shakllangan obrazlardir.

Ko'rgazmali metod — bu bolalarga predmet, hodisa yoki faoliyat namunalarini **real, modellashtirilgan yoki grafik ko'rinishda** taqdim etish orqali o'rgatish metodidir. Uning asosiy maqsadi — bolaning sezgi a'zolari orqali obraz hosil qilishiga ko'maklashish, tafsilotlarni anglash, ularni ajratish va umumlashtirishga yo'naltirishdir.

Ko'rgazmali metodning shakllari

Ko'rgazmali metod, pedagogik amaliyotda quyidagi shakllarda qo'llaniladi:

1. *Tabiiy predmetli ko'rgazma.* Bu metodda bolalar real hayotda mavjud bo'lgan ob'ektlarni bevosita ko'radilar, ushlab ko'radilar va o'z fikrlarini ular asosida shakllantiradilar. Masalan, "Mevalar" mavzusidagi mashg'ulotda bolalarga olma, nok, apelsin kabi mevalar taqdim etiladi. Bola ularni rang, shakl, tuzilish, hajm, hid va boshqa belgilar asosida idrok etadi. Bu tajriba ularning idrok doirasini kengaytiradi, rasm chizishdagi aniqlik va mazmundorlikni oshiradi.

2. *Tasviriy vositalar asosida ko'rgazma.* Bolalarga suratlar, rasmlil illyustratsiyalar, kitob sahifalari yoki grafik materiallar taqdim etiladi. Masalan, hayvonlar, tabiat manzaralari yoki transport vositalarining rasmlari. Bu metod ko'proq bilvosita kuzatish imkonini beradi va bolaning obrazli fikrlashini vizual tarzda faollashtiradi.

3. *Model va maketlar bilan ishlash.* Murakkab obyektlarning soddalashtirilgan ko'rinishi (masalan, uy, daraxt, qush inlari) maketlar yordamida ko'rsatiladi. Bu usul ayniqsa fazoviy fikrlashni rivojlantirishda foydalidir, chunki bolalar obyektini turli burchaklardan kuzatadi.

4. *Namuna asosida ishlash (pedagogik model).* Pedagog yoki boshqa bolalar tomonidan chizilgan namunaviy rasmlar ko'rsatiladi. Bu metod yordamida bola syujet tuzish, kompozitsiya joylashtirish, ranglarni uyg'unlashtirish kabi ko'nikmalarni o'rganadi. Ammo, bu metod faqat ilhomlantirish va yo'nalish berish maqsadida qo'llanilishi lozim; to'g'ridan-to'g'ri ko'chirishga undamasligi kerak.

Ko'rgazmali metodning afzalliklari:

- **Idrokning faollashuvi:** bola predmetni real ko‘rib, unga nisbatan hissiy munosabat bildiradi, bu esa chuqurroq idrokni ta‘minlaydi.

- **Estetik tarbiyani shakllantirish:** go‘zallikni ko‘ra bilish, tafsilotlarni ajrata olish va ularni qadrlash malakalari ortadi.

- **Rang va shaklni tahlil qilish:** bola ranglar orasidagi farq, soyalar, shakllarning o‘lchami va nisbati haqida bilimga ega bo‘ladi.

- **Obrazli fikrlashga yo‘l ochadi:** bolalar tasvirlayotgan narsa haqida avval tasavvur hosil qiladi, keyin uni obrazli ifodalaydi.

Ko‘rinadiki, ko‘rgazmali metod maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriyl faoliyatini tashkil etishda eng samarali vositalardan biridir. U bola uchun muhim bo‘lgan ko‘rish, teginish, kuzatish, taqqoslash kabi psixik funksiyalarni faollashtiradi. Tarbiyachi metoddan foydalanayotganda bolaning yosh xususiyatlari, individual qiziqishlari va idrok darajasini hisobga olgan holda moslashtirilgan ko‘rgazmalar bilan ishlashi lozim. Ko‘rgazmali metod og‘zaki tushuntirish, o‘yin va amaliyl faoliyat bilan birgalikda qo‘llanilgandagina to‘liq samaradorlikka erishiladi.

2. Og‘zaki metod va usullari. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriyl faoliyatga o‘rgatishda og‘zaki metod pedagogik jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. Bu metod bolaning og‘zaki muloqotga kirishish, mulohaza yuritish, obraz haqida o‘z fikrini ifodalash, savollarga javob berish, shuningdek, topshiriqni tushunish kabi ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Og‘zaki metod yordamida bola tasviriyl faoliyatning mazmunini chuqurroq anglaydi, ijodiy faoliyatini ongli tarzda tashkil etadi.

Bola tafakkuri avval til orqali shakllanadi va til orqali rivojlanadi. Bu degani, tasviriyl faoliyatda og‘zaki ifoda vositalari bolaning obrazli fikr yuritishiga, chizayotgan rasmidagi mazmunni anglashiga xizmat qiladi.

Ayniqsa, tasviriyl faoliyat bilan bog‘liq nutqiy faollik — bu bolaning ijodiy dunyoqarashining, emotsional holatining va bilish darajasining ifodasidir.

Og‘zaki metodning asosiy shakllari:

1. Tushuntirish. Pedagog topshiriql mazmunini, rasm mavzusini, ishlatiladigan material va texnikani tushuntiradi. Bu jarayonda sodda, bola yoshiga mos, tasviriyl va emotsional boy til ishlatiladi. Masalan: “Bugun biz bahor gullarini chizamiz. Ular qanday rangda bo‘ladi? Barglari qanday shaklda?” Bu shakl bolaning e‘tiborini asosiy belgilarga jalb qiladi, izchil va maqsadga yo‘naltirilgan ijodiy faoliyatni boshlashga tayyorlaydi.

2. Savol-javob. Savollar bolani faol fikrlashga, mustaqil kuzatishga, o‘z fikrini shakllantirishga undaydi. Pedagog savollarni turli bosqichlarda qo‘llaydi:

Dars oldidan: “Biz bugun nima chizmoqchimiz?”, “Qanday mevalarni eslaysan?”

Dars davomida: “Bu rasmda nimalar yetishmayapti?”, “Bu qahramon nima qilmoqda?”

Dars so‘ngida: “Senga rasmda nimasi ko‘proq yoqdi?”, “Bu rangni nega tanlading?”

Savol-javob orqali bola nafaqat obrazni anglaydi, balki uni og‘zaki shaklda tahlil qilishga o‘rganadi.

3. Suhbat. Suhbat — bu erkin shakldagi og‘zaki muloqot bo‘lib, bolalarning tajriba, taassurot, his-tuyg‘ulari asosida quriladi. Masalan: “Bahor kelganda tabiatda qanday o‘zgarishlar bo‘ladi?”, “Sen bog‘da qanday gullarni ko‘rgansan?”

Suhbat bolaga rasm mavzusini emotsional idrok etish, hayotiy voqealar bilan bog‘lash imkonini beradi. Shu orqali tasviriy faoliyat shaxsiy tajriba bilan boyitiladi.

4. Tasviriy bayon (og‘zaki tasvirlash). Bu usulda bola rasm chizishdan oldin yoki rasm chizish jarayonida obrazni so‘z orqali tasvirleydi. Bu usul og‘zaki va vizual idrokni bog‘lashga xizmat qiladi. Masalan: “Men qizil olma chizmoqchiman. U dumaloq, bargi yashil.”

Bu metod bola o‘z tasavvurini shakllantirishga, fikrini aniq va mantiqan ifodalashga yordam beradi. Nutqiy va vizual idrok o‘rtasidagi integratsiya V.S.Muxina tomonidan bolalarning psixik rivojlanishida muhim omil sifatida e‘tirof etilgan.

Og‘zaki metod tasviriy faoliyatni o‘rgatishda bolaning faolligini oshiradi, uning rasm chizish jarayonini ongli, izchil va mazmunli tarzda tashkil etishiga imkon beradi. Bu metod orqali bola nafaqat obrazni yaratadi, balki uni tushunadi, ifodalaydi va tahlil qiladi. Og‘zaki metod ko‘rgazmali va amaliy metodlar bilan birgalikda qo‘llanilgandagina maksimal pedagogik samaradorlikka ega bo‘ladi. Tarbiyachi esa bu jarayonda bolaning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda og‘zaki muloqotni maqsadli tashkil etishi lozim.

O‘yin orqali o‘rgatish metod va usullari. O‘yin — maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida yetakchi faoliyat turi bo‘lib, ularning psixik, ijtimoiy va estetik rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Tasviriy faoliyatni o‘rgatishda o‘yin metodining qo‘llanilishi bolalarning erkin, qiziqarli va motivatsiyaga asoslangan sharoitda ijodiy o‘zini ifoda etishiga xizmat qiladi. O‘yin orqali bolalar chizishga nisbatan ijobiy munosabat hosil qiladi,

mavzuni chuqurroq anglaydi, tasavvur va obrazlarni mustaqil yaratishga harakat qiladi.

O'yin metodining asosiy ustunliklari quyidagilardan iborat:

Bilish faoliyatini faollashtiradi: o'yin vazifasi orqali bola mustaqil kuzatadi, solishtiradi, tahlil qiladi.

Ijodiy tafakkurni rag'batlantiradi: o'ziga xos obrazlar yaratishga undaydi.

Emotsional holatni ko'taradi: bola o'zini erkin, ishonchli his qiladi.

Jamoviy ish ko'nikmalarini rivojlantiradi: guruhda ijodiy hamkorlik qiladi.

Mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatadi: rasmni qanday, qanday vositalarda, qanday kompozitsiyada chizishni o'zi tanlaydi.

L.S. Vigotskiy o'yin faoliyatini bolaning rivojlanishidagi "eng yaqin rivojlanish zonasi" deb ta'riflagan. Unga ko'ra, o'yin jarayonida bola real hayotdagidan yuqoriroq darajadagi bilish, nutqiy va emotsional faollikka kirishadi. Bu esa ta'lim samaradorligini sezilarli oshiradi.

O'yin orqali o'rgatishning asosiy shakllari:

1. Didaktik o'yinlar. Bunda bolalar rasm chizish bilan bog'liq bo'lgan rang, shakl, joylashuv, tafsilotlarni aniqlash va tanlab olish kabi bilimlarni o'yin orqali egallaydilar. Misollar: "Rangni top!": Tarbiyachi rangli kartochnalarni ko'rsatadi va bola shu rangda narsa chizadi. "Qaysi shakl yo'q?": Turli shakllar orasidan yo'q bo'lganini aniqlab, uni rasmda aks ettiradi. "Bo'yoqlar labirinti": Kerakli rangga borish uchun to'g'ri yo'lni topish (vizual diqqatni rivojlantiradi). Didaktik o'yinlar orqali bolaning tasniflash, taqqoslash, analiz-sintez qilish ko'nikmalari shakllanadi.

2. Syujetli-rolli o‘yinlar. Bola o‘zi tanlagan syujet asosida rasm chizadi va uni rolli harakatlar bilan boyitadi. Bu shakl orqali bola rasm chizish orqali voqeani ifodalaydi. Misollar: “Do‘konda”: Bolalar xarid qilinadigan mahsulotlarni chizadilar va rolda ishtirok etadilar. “Hayvonot bog‘ida”: Har bir bola o‘z sevimli hayvonini chizadi va uni ta’riflaydi. Bu o‘yinlar bolaning hayotiy tajribasiga asoslanadi, obrazli fikrlash va og‘zaki ifodani rivojlantiradi.

3. Ijodiy-fantaziya asosidagi o‘yinlar. Bu o‘yinlarda mavzular fantastik yoki orzu asosida tuziladi. Bola o‘z tasavvuriga tayanib yangi obraz yaratadi. Misollar: “Agar men sehrGAR bo‘lsam...”: Bola o‘zining sehrli tayoqchasi, hayvonlari yoki mamlakatini chizadi. “Orzular mamlakati”: Har bir bola o‘zining ideal olamini tasvirlaydi. Bu shakl tasavvur, ichki ifoda, emotsional tajriba va abstrakt fikrlashni kuchaytiradi.

4. Musobaqa xarakteridagi o‘yinlar. Ijodiy topshiriqlarni ijro etish orqali bolalar o‘zaro bellashadilar. Bu shakl bolaning motivatsiyasini kuchaytiradi, ijodga qiziqishini oshiradi. Misollar: “Kim chiroyliroq chizadi?” “Eng ko‘p detal chizgan bola” “Eng qiziqarli obraz”. Tarbiyachi bu o‘yinlarni baholashda har bir bolaning yutug‘ini alohida e’tirof etishi kerak, aks holda bellashuv stress manbaiga aylanishi mumkin.

O‘yin metodi maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyatini samarali tashkil etish vositasidir. Bu metod orqali bola erkin fikrlaydi, obraz yaratadi, his-tuyg‘ularini ifoda etadi va ijodiy imkoniyatlarini namoyon etadi. O‘yin shakllari bola uchun rasm chizishni qiziqarli, mazmunli va emotsional boy jarayonga aylantiradi. Tarbiyachi esa o‘yin metodidan foydalangan holda bolani rag‘batlantiruvchi, motivatsion va ijodiy sharoit yaratishga harakat qilishi lozim.

4. Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishda metod va usullarning to'g'ri tanlanishi va ulardan maqsadli foydalanish juda muhimdir. Ko'rgazmali metod bolalarning tasavvurini aniqlashtiradi, og'zaki metod ularning fikr va nutqini rivojlantiradi, o'yin metodi esa o'qitishni qiziqarli va samarali jarayonga aylantiradi.

Metodlar bir-biri bilan uyg'un qo'llanilganda, bolalarda obrazli idrok, estetik did, kompozitsion fikrlash, og'zaki ifoda, ijodiy tafakkur va mustaqillik shakllanadi. Tarbiyachi esa bu jarayonda yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi va rahbar sifatida har bir bolaning qiziqishlarini hisobga olgan holda metodlarni moslashtirishi lozim.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Ko'rgazmali metodning maktabgacha yoshdagi bolalar tasviriy faoliyatida tutgan o'rni nimada namoyon bo'ladi?
2. Tabiiy predmetlar bilan ishlash metodining pedagogik afzalliklarini izohlang.
3. Tasviriy vositalar asosida o'qitishda bolaning idroki qanday faollashadi?
4. Model va maketlar bilan ishlash nimalarga yordam beradi?
5. Ko'rgazmali metodda namunaviy rasm ko'rsatishning ijobiy va salbiy jihatlari haqida fikr bildiring.
6. Nima sababdan og'zaki metod tasviriy faoliyatda alohida ahamiyat kasb etadi?

7. Tushuntirish usuli qanday maqsadga xizmat qiladi? Misol keltiring.
8. Savol-javob metodining bola fikrlash jarayoniga ta'sirini tushuntiring.
9. Suhbat va tasviriylar bayon metodlari o'rtasidagi farqni izohlang.
10. Nega o'yin maktabgacha yoshdagi bolalar uchun asosiy o'qitish vositasi hisoblanadi?
11. Didaktik o'yinlarning tasviriylar faoliyatdagi o'rni haqida gapiring.
12. Syujetli-rolli o'yinlarning bolaning ijodiy ifodasiga ta'sirini tushuntiring.
13. "Ijodiy-fantaziya asosidagi o'yinlar" bolalar tasavvuriga qanday ta'sir qiladi?
14. O'yin metodini qo'llashda tarbiyachining roli qanday bo'lishi kerak?

TEST SAVOLLARI:

1. **Ko'rgazmali metod qanday asosga tayanadi?**
 - A) Og'zaki tushuntirishga
 - B) Harakatli o'yinlarga
 - C) Sezgi organlari orqali bevosita idrok qilishga
 - D) Musobaqa elementlariga
2. **Quyidagilardan qaysi biri ko'rgazmali metodga tegishli emas?**
 - A) Suratlar ko'rsatish
 - B) Real predmetlarni ushlab ko'rish

- C) Fantaziya asosida rasm chizish
- D) Rasm namunasini tahlil qilish

3. Og‘zaki metodning qaysi shakli bolani muloqotga jalb qiladi va tafakkurini faollashtiradi?

- A) Model yasash
- B) Savol-javob
- C) Rasmga rang berish
- D) Harakatli o‘yin

4. “Bu meva qanday rangda?”, “Bu rasmda nima yetishmayapti?” kabi savollar qanday metodga kiradi?

- A) O‘yin metodiga
- B) Og‘zaki metodga
- C) Ko‘rgazmali metodga
- D) Tahlil metodiga

5. O‘yin metodining asosiy afzalliklaridan biri nima?

- A) Ilmiy tafakkurni rivojlantiradi
- B) Mashqlarni tez bajarishga undaydi
- C) Ijodiy erkinlik va qiziqishni ta’minlaydi
- D) Nutqiy faollikni kamaytiradi

6. Quyidagilardan qaysi biri syujetli-rolli o‘yinga misol bo‘la oladi?

- A) “Shaklni top”

- B) “Hayvonot bog‘ida”
- C) “Kim birinchi tugatadi”
- D) “Ranglar labirinti”

7. Og‘zaki tasvirlash metodi bolaning qaysi ko‘nikmasini rivojlantiradi?

- A) Sportga qiziqish
- B) Texnik chizma tuzish
- C) Og‘zaki va obrazli ifodani
- D) Harakat koordinatsiyasini

8. Model va maketlar bilan ishlash ko‘proq qaysi fikrlash turini rivojlantiradi?

- A) Emotsional fikrlashni
- B) Fazoviy fikrlashni
- C) Tahliliy fikrlashni
- D) Tasavvuriy eslab qolishni

9. O‘yin metodidan foydalanganda tarbiyachining vazifasi nima?

- A) Bolalarni baholashda faqat natijani e‘tiborga olish
- B) Har bir bolaning individual yondashuvini e‘tiborsiz qoldirish
- C) Rag‘batlantirish va ijodiy muhit yaratish
- D) Rasm nusxasini chizishga majburlash

10. Og‘zaki metodlar qaysi pedagog tomonidan asoslangan metodlardan biridir?

- A) Yu. A. Komenskiy
- B) L. S. Vigotskiy
- C) J. J. Russo
- D) A. N. Leontyev

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdirasulov S.F. Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. -T., 2012.
2. Abdullayeva M., Sulaymonov A. *Oilada bolalarni estetik ruhda tarbiyalash // Xalq ta’limi*, 2004. – № 2. – B. 100–103.
3. Запуниди А.А. *Роль изобразительной деятельности в развитии функций речи у детей дошкольного возраста.* — Москва: Научный центр образования, 2021.
4. Цейтлин С.Н. *Язык и ребёнок: Лингвистика детской речи.* — Санкт-Петербург: Речь, 2020.
5. Короткова Е.Н. *Методика обучения изобразительной деятельности в ДОУ.* — Москва: Владос, 2022.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Tasviriy faoliyat** – bolaning obrazlar orqali fikrini, hissiyotlarini ifoda etishiga asoslangan ijodiy faoliyati (chizish, bo‘yash, yasalash va boshqalar).

2. **Ko'rgazmali metod** – bolalarga predmet, rasm yoki modelni bevosita ko'rsatish orqali o'rgatish usuli; idrok va vizual fikrlashni faollashtiradi.
3. **Og'zaki metod** – tushuntirish, savol-javob, suhbat, tasviriy bayon kabi usullar orqali bolalarning nutqiy, mantiqiy va obrazli tafakkurini shakllantirish.
4. **O'yin metodi** – o'quv jarayonini qiziqarli va motivatsiyalangan holatda tashkil etish orqali bolalarda ijodiy ifodani rivojlantirish usuli.
5. **Didaktik o'yin** – ma'lum bilim, ko'nikma yoki tasniflash, solishtirish kabi aqliy faoliyatni rag'batlantirishga qaratilgan o'yin turi.
6. **Syujetli-rolli o'yin** – bolaning real hayotdagi rollarni bajarish orqali rasmga obrazli mazmun berishga yo'naltirilgan faoliyati.
7. **Estetik tarbiya** – go'zallikni ko'ra olish, qadrlash va ifodalash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon.
8. **Obrazli fikrlash** – bolaning vizual, emotsional va tasavvuriy asosda fikr yuritish qobiliyati.
9. **Idrok qilish** – bolaning sezgi a'zolari orqali predmet yoki hodisani ongli va faol tarzda qabul qilish jarayoni.
10. **Kompozitsion ko'nikma** – tasviriy ishda obyektlarni joylashtirish, muvozanat, proporsiya, rang uyg'unligini ifodalash qobiliyati.

7-MAVZU. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI RASM CHIZISHGA O'RGATISH

REJA:

1. Rasm turlari haqida qisqacha ma'lumot.
2. Predmetli, mazmunli va dekorativ rasm.
3. Erkin ijodiy rasm.
4. Maktabgacha yoshdagi bolalarga rasm chizishni o'rgatish metodikasi.
5. Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rasm chizish — bu o'z fikrini, his-tuyg'ularini va tasavvurlarini ifoda etishning eng muhim vositalaridan biridir. Rasm orqali bola dunyoni o'zicha tushunadi, uni qayta yaratadi va tasvirlaydi. Rasm chizishning quyidagi asosiy turlari mavjud:

1. **Predmetli rasm** — ma'lum bir aniq ob'ektni tasvirlash (olma, mushuk, stul, o'yinchoq va h.k.).
2. **Dekorativ rasm** — naqshlar, bezaklar, simmetrik yoki ritmik elementlar asosida tuzilgan chizmalar.
3. **Mazmunli (syujetli) rasm** — voqea-hodisalarni, hayotiy holatlarni tasvirlaydigan rasm (masalan, “oila bilan sayr”, “bayram”).
4. **Erkin ijodiy rasm** — bolaning to'liq tasavvuriga tayanib chizgan rasmlari, real hayotga bog'liq bo'lmasligi mumkin.

Predmetli rasm — bu maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan atrof-muhitdagi aniq, tanish va oddiy narsalarni tasvirlash orqali chizilgan

rasmlardir. Bunday rasmlar odatda bola uchun vizual jihatdan yaqqol ko‘rinadigan va uni o‘z tajribasida kuzatgan ob’ektlarga (masalan, meva, o‘yinchoq, hayvon, idish-tovoq va boshqalar) asoslanadi. Predmetli rasm chizish jarayoni bolaning idrok, e’tibor, xotira va tafakkur faoliyatlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, uning tasviriy va nutqiy faoliyatini uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan, predmetli rasm bolalarda shakl, rang, hajm, proporsiya, tuzilma kabi tasviriy ifoda vositalarini anglash va ulardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bola olmani chizar ekan, uning dumaloqligini, rangini, bandini ko‘rsatishga harakat qiladi — bu esa kuzatuvchanlik, analiz, sintez va umumlashtirish kabi fikrlash amallarini ishga soladi. Bunda bolaning rasm chizishdagi harakati nafaqat ko‘z bilan idrok qilishga, balki tasavvur orqali shakllarni yodda saqlash va ularni qog‘ozga tushirishga qaratiladi.

Predmetli rasm chizishga bo‘lgan qobiliyat bolaning yoshiga qarab bosqichma-bosqich rivojlanadi.

Bosqichma-bosqich rivojlanish

1. **3-4 yosh** — oddiy shakllar (dumaloq, chiziq), ko‘pincha real predmetga o‘xshamaydi.

2. **4-5 yosh** — bola predmetni nomlaydi va unga yaqin shaklda chizishga harakat qiladi.

3. **5-6 yosh** — predmetning asosiy belgilarini (masalan, mushukda quloq, dum, oyoq) chizadi.

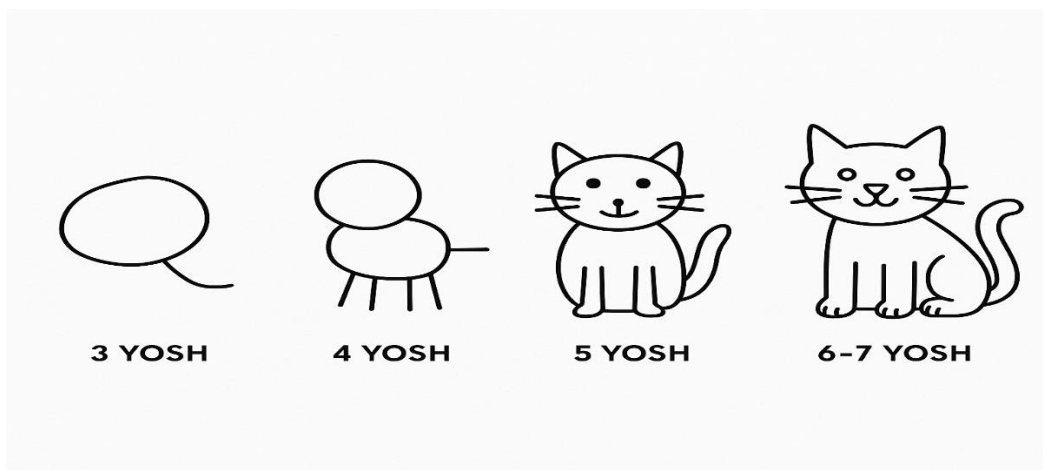
4. **6-7 yosh** — predmetning qismlarini o‘zaro proporsional joylashtira oladi.

“Predmetli rasm”ning bosqichma-bosqich rivojlanishi

Yosh (yil)	Chizma xususiyatlari	Tavsif
3–4	Chiziqlar, doiraviy shakllar	Predmetga o'xshamaydigan shakllar
4–5	Predmet nomlanadi, muhim belgilar aks ettiriladi	Olma, qush, uy kabi tanish narsalar
5–6	Tafsilotlar ko'rsatiladi, proporsiya yuksaladi	Chiziqlar o'zaro moslashtiriladi
6–7	Realistik tasvir, tafsilot va kompozitsiya kuchayadi	Rasmga mazmunli ifoda qo'shiladi

Masalan: bitta obyekt (masalan, **mushuk**) qanday chizilishda yoshga qarab o'zgarishini ko'rsatish:

- **3 yosh** – notekis chiziq, doira, belgilersiz shakl
- **4 yosh** – dumaloq tanasi va chiziqdan iborat dum, oyoqlar
- **5 yosh** – ko'z, quloq, mo'ylov qo'shilgan; asosiy belgilar mavjud
- **6–7 yosh** – tana tuzilishi, mimika, tafsilotlar (masalan, panjalar, dum burilmasi)

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, predmetli rasm chizish faoliyati bola nutqining rivojlanishiga ham kuchli ta'sir ko'rsatadi. Rasm chizish vaqtida bola odatda tasvirlanayotgan narsaning nomini aytadi, uning rangini, vazifasini, xususiyatlarini so'z orqali ifodalaydi. Bu esa lug'at boyligini

kengaytiradi, grammatik tuzilmalardan foydalanishga, bog‘langan nutqni shakllantirishga yordam beradi. L.S. Vigotskiyning ta’kidlashicha, bola chizayotgan tasvirini og‘zaki izohlab borar ekan, bu faoliyat uning ichki nutqini tashqi nutqqa aylantirishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Metodik yondashuvda predmetli rasm o‘rgatishda bolaga haqiqiy predmetni namoyish qilish, uni qismlarga ajratib tahlil qilish, savol-javob orqali idrokni faollashtirish, namunaviy ko‘rsatmalar asosida mustaqil rasm chizishga yo‘naltirish asosiy tamoyillar hisoblanadi. Rasm chizish jarayoni bolaning mustaqil fikrlashi, rasmiylashtirish, estetik didini rivojlantirish bilan birga uning emotsional dunyosini ham boyitadi. Shu sababli, predmetli rasm maktabgacha ta’lim jarayonida nafaqat tasviriy san’at vositasi, balki nutqni rivojlantiruvchi, shaxsni kamol toptiruvchi muhim pedagogik vosita sifatida qaraladi.

Mazmunli rasm — bu maktabgacha yoshdagi bolalar tomonidan voqea, hikoya yoki hayotiy holat asosida chizilgan, ma’lum mazmunga ega bo‘lgan kompozitsion rasm turidir. Bunday rasmda bola real hayotda kuzatgan voqealarni, eshitgan hikoyalarni yoki o‘z tasavvurlari asosidagi holatlarni chizish orqali tasvirlaydi. Bu rasm turi bolaning tasviriy, nutqiy va kognitiv faoliyatini uzviy uyg‘unlikda rivojlantiradi.

Mazmunli rasm bolaning quyidagi psixik jarayonlarini faollashtiradi: **tasavvur, xotira, tafakkur, kuzatuvchanlik, tafsiliy ifoda va nutq**. Bola rasmda voqeani tasvirlayotganda uni o‘z tasavvurida jonlantiradi, asosiy epizodlarini tanlaydi, qahramonlar joylashuvi, ularning harakati, o‘zaro munosabatlari haqida o‘ylaydi va tasvirlaydi. Bu esa bolaning obrazli va mantiqiy fikrlash qobiliyatini kengaytiradi.

Bunday faoliyat bola ichki nutqining tashqi shaklga chiqishida vosita bo‘lib xizmat qiladi. Rasm chizish orqali bola ichki monologlarni rasmga ko‘chiradi, so‘z va tasvir orasidagi bog‘liqlikni o‘rnatadi. Bu jarayon bolaning nutqiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bola rasmni chizgach, u haqida hikoya tuzadi, savollarga javob beradi yoki rasm asosida voqeani davom ettiradi — bularning barchasi monologik nutqni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Bola **mazmunli rasm** chizishni odatda **4–5 yoshdan boshlab** o‘zlashtira boshlaydi. Bu davrda u hayotiy holatlarni o‘zicha ifodalashga, chizgan predmetlari orasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatishga urinadi (masalan: “bola qushga don berayapti”). Bu hali oddiy, elementar syujetlardan iborat bo‘ladi.

Ammo **to‘laqonli mazmunli rasm** — ya’ni voqea, harakat, joy, vaqt va qahramonlar o‘rtasidagi aloqadorlikni ongli tasvirlash — odatda **5–6 yoshdan boshlab** shakllanadi. 6–7 yoshga kelib esa bola rasmda mantiqiy ketma-ketlik, syujet rivoji va detallarni berishga intiladi.

- **3–4 yosh** — predmetli rasm (mazmunsiz, individual obrazlar)
- **4–5 yosh** — boshlang‘ich mazmunli rasm (aloqalar, oddiy syujet)
- **5–6 yosh** — syujetli va tushunarli mazmunli rasm
- **6–7 yosh** — to‘liq kompozitsiyali, hikoya asosidagi mazmunli rasm

Bu yoshdagi o‘zgarishlar, albatta, har bir bolaning rivojlanish sur’ati, nutq darajasi va tasavvur doirasiga qarab farqlanishi mumkin.

Mazmunli rasmni o‘rgatishda bolalarga ertak yoki hikoya o‘qib berish, hayotiy holatni ko‘rsatish, voqeani muhokama qilish orqali ularda tasavvur uyg‘otiladi. So‘ngra ular mustaqil ravishda shu voqeani rasmga tushiradilar. Bu jarayon "tasviriylar izohli faoliyat" deb ataladi. Tarbiyachi bolalarning

izohini eshitadi, savollar beradi, ularni davom ettirishga undaydi. Bu orqali bolaning nutqi, mantiqiy fikrlashi va estetik ifodasi uyg'un rivojlanadi.

Mazmunli rasm — bolaning nafaqat tasviriy, balki tafakkuriy, nutqiy va emotsional faoliyatini ham rivojlantiruvchi ko'p qirrali ijodiy jarayondir. U bolaning tasviriy harakatlari bilan birga so'z orqali ifoda qilish ehtiyojini uyg'otadi, obrazli fikrlash, voqeani hikoya qilish, sabab-natijalarni tushunish, kompozitsion tasvir yaratish kabi yuqori darajadagi psixik jarayonlarni rivojlantiradi. Shu sababli mazmunli rasm maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishda muhim didaktik vosita hisoblanadi.

3. Dekorativ rasm — bu bolalar tomonidan chiziladigan, asosan estetik go'zallikka, rang-baranglikka va bezakli ifodaga asoslangan tasviriy faoliyat turidir. U oddiy real predmetni aynan tasvirlashdan ko'ra, uni badiiy va bezakli uslubda ifodalashga qaratilgan bo'ladi. Bu turdagi rasmlar ko'pincha naqshlar, simmetrik shakllar, rangli kompozitsiyalar, xalq amaliy san'ati elementlari (masalan, do'ppi naqshlari, gilam bezaklari, milliy libos detallari) asosida yaratiladi.

Dekorativ rasm chizish jarayonida bola **tasviriy san'atning estetik qonuniyatlari**, ya'ni **ritm, simmetriya, kontrast, rang uyg'unligi, muvozanat** kabi elementlar bilan tanishadi. Bu esa uning tasviriy didini, kompozitsion fikrlashini va shaklni badiiy idrok etish qobiliyatini rivojlantiradi. Bola bezakli shakllar yaratish orqali ranglar ustida mustaqil tajribalar o'tkazadi, ularni bir-biriga uyg'unlashtirishga harakat qiladi. Shu bilan birga, bu rasm turi bolaning ijodiy fikrlashini, mustaqil qaror qabul qilishini va individualligini rivojlantiruvchi kuchli vositadir.

Dekorativ rasmni chizish bolalarda **ijodiy tasviriy ko'nikmalarni** shakllantirish bilan birga, **milliy madaniyat** va **estetik qadriyatlarni** anglashga ham xizmat qiladi. Masalan, o'zbek xalq amaliy san'ati namunalariga asoslangan dekorativ naqshlarni chizish orqali bolalar o'z milliy madaniy merosi bilan tanishadilar, bu esa ularda **estetik tarbiyaning** shakllanishiga yordam beradi.

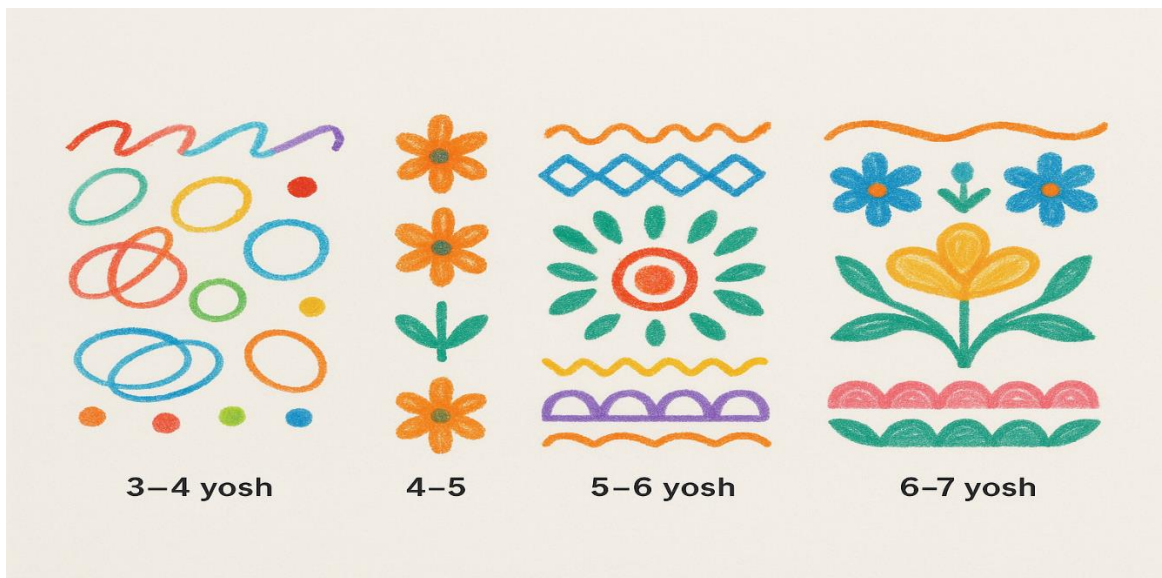
Yoshga qarab dekorativ rasm chizish quyidagicha namoyon bo'ladi:

- **3–4 yoshda** bola oddiy rangli chiziqlar, doiralar, nuqtalar orqali dekorativ shakllar yaratadi, ular hali tizimli bezak ko'rinishida bo'lmaydi.

- **4–5 yoshda** simmetrik va takrorlanuvchi elementlardan foydalana boshlaydi, masalan: gullar, bezakli chiziqlar, geometrik shakllar.

- **5–6 yoshda** esa bola naqshni muvofiqlashtiradi, ranglar uyg'unligini his qiladi, kompozitsiyaga e'tibor qaratadi.

- **6–7 yoshda** esa dekorativ rasm kompozitsion butunlikka ega bo'lib, o'ziga xos badiiy yechimga ega bo'ladi.

Pedagogik yondashuvda dekorativ rasm chizishga bolalarni o‘rgatishda milliy naqshlar, tabiatdagi simmetrik shakllar (masalan, barg, gullar), geometrik elementlardan foydalaniladi. Dastlab ular namunaga qarab ishlaydi, so‘ngra mustaqil kompozitsiyalar tuzishga o‘tadilar. Bu jarayon bolada tasviriy faoliyatga bo‘lgan qiziqish, badiiy did va estetik zavqni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, dekorativ rasm — bu bolani go‘zallikni anglashga, estetik qadriyatlarni idrok etishga, milliy san’at elementlarini o‘zlashtirishga o‘rgatuvchi ijodiy faoliyat turidir. U maktabgacha ta’lim jarayonida nafaqat tasviriy san’atni, balki umumiy madaniy va estetik tarbiyani shakllantiruvchi muhim vosita hisoblanadi.

Erkin ijodiy rasm — bu maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘z tasavvuri, hissiyotlari va ichki kechinmalarini erkin tarzda ifodalovchi, oldindan berilgan andaza, namunadan qat’i nazar, mustaqil yaratilgan tasviriy faoliyat turidir. Bu turdagi rasmda bola hech qanday cheklov yoki tayanchsiz, o‘z xohishiga ko‘ra chizadi. Syujet, shakl, rang, predmetlar,

kompozitsiya — barchasi bolaning ichki dunyosiga, kayfiyatiga va individual qiziqishiga bog‘liq bo‘ladi.

Erkin ijodiy rasmning asosiy jihati shundaki, bu faoliyat orqali bola dunyoni qanday qabul qilayotganini, nimalar haqida o‘ylayotgani va qanday his-tuyg‘ularni boshidan kechirayotganini bilish mumkin. Masalan, ba’zi bolalar “samolyotli qush”, “suvda uchayotgan uy”, “yo‘ldan chiqib ketgan quyosh” kabi real hayotda mavjud bo‘lmagan, ammo ularning o‘z tasavvurida jonlangan obrazlarni yaratadilar. Bu rasm turlari bolaning ijodiy tafakkuri va fantaziyasining o‘lishidan dalolat beradi.

Psixologik nuqtai nazardan, erkin ijodiy rasm bola ruhiyatining o‘ziga xos ko‘zgusi hisoblanadi. A.A. Leontev, L.S. Vigotskiy va V.S. Muxina tadqiqotlarida rasm chizish bolalarning ichki nutqi, obrazli fikrlashi va emotsional holatini ifodalovchi vosita sifatida ta’riflanadi. Ayniqsa, ijodiy rasmda bola o‘z kayfiyatini, orzularini va ehtiyojlarini erkin ifodalaydi.

Erkin rasm chizishda bolalar ko‘pincha real hayotdagi predmetlar va holatlarni qayta ishlaydi, ularga yangi mazmun, o‘ziga xos shakl va funksiyalar yuklaydi. Bu esa bolaning nafaqat tasviriy, balki **semantik (mazmuniiy)** va **tuzilmaviy** fikrlash qobiliyatini ham shakllantiradi. Bolada yangi tasviriy obrazlar yaratish istagi, mavjud shakllarni o‘zgartirish qobiliyati, mustaqil qaror qabul qilish, rang va kompozitsiyada tanlov qilish erkinligi rivojlanadi.

Erkin ijodiy rasmning eng muhim tarbiyaviy jihatlaridan biri — bu bolada **mustaqillik, erkin fikrlash, estetik did, ijodiy tashabbuskorlikni** shakllantirishidir. Bunda tarbiyachi bolaning rasmiga baho bermasligi, uni qiyoslamasligi, balki bolaning fikriga hurmat bilan yondashishi muhimdir. Chunki ijodiy rasmda **“to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri” degan mezonlar emas,**

balki **ifoda erkinligi va badiiy individual yondashuv** asosiy o‘rinni egallaydi.

Pedagogik jarayonda erkin ijodiy rasm faoliyatini qo‘llab-quvvatlash uchun quyidagi sharoitlar muhim:

- bolaga rang-barang materiallar (qalam, bo‘yoq, pastel, rangli qog‘ozlar) taqdim etish;
- unga mavzu bermasdan, “xohlagan narsangni chiz” deb topshiriq berish;
- rasm chizgach, bola o‘zi nima chizganini hikoya qilishiga imkon yaratish;
- bolani rag‘batlantirish, har qanday rasmni “qimmatli” deb qabul qilish.

Demak, erkin ijodiy rasm maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o‘zini erkin ifodalash, mustaqil fikr yuritish va badiiy-estetik dunyoqarashini shakllantirishda eng samarali vositalardan biridir. Bu faoliyat orqali bola dunyoni qayta yaratadi, unga o‘z ko‘zoynagi orqali qaraydi va shu tarzda o‘z shaxsiyati, emotsional dunyosi va ijodkorlik qobiliyatini namoyon etadi. Shu sababli erkin ijodiy rasm maktabgacha ta’lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lishi lozim.

4.Maktabgacha yoshdagi bolalarga rasm chizishni o‘rgatish metodikasi — bu bolalarning tasviriylar va nutqiy rivojlanishini uyg‘un tarzda ta’minlashga yo‘naltirilgan kompleks yondashuvlar majmuasidir. Metodika bolaning yoshiga, individual rivojlanish darajasiga, emotsional holatiga, qiziqish doirasiga va psixofiziologik xususiyatlariga mos bo‘lishi lozim. Rasm chizish nafaqat tasviriylar san’at ko‘nikmalarini, balki **fikrlash, nutq, xotira, idrok, ijodiylik** kabi muhim psixik funksiyalarni ham rivojlantiradi.

Asosiy metodik yondashuvlar:

1. Vizual va og‘zaki ko‘rsatma asosidagi metod

Bu usulda tarbiyachi bolalarga rasm chizish jarayonini og‘zaki tushuntiradi va ko‘z bilan idrok qilinadigan ko‘rsatmalarni beradi. Masalan: "Mana bu olma dumaloq, biz uni dumaloq chiziq chizib boshlaymiz." "Qushning tumshug‘i uchli bo‘ladi, uni shunday chizamiz..." Bu metod orqali bola rasm chizish texnikasini, predmetning asosiy belgilarini anglaydi va ularni to‘g‘ri tasvirlashga harakat qiladi. Ko‘rsatma berilgach, bola mustaqil chizadi, so‘ngra u bilan rasm haqida suhbat o‘tkaziladi.

2. So‘z va tasvir uyg‘unligi asosida hikoyali metod

Bu usulda bolaga rasm mavzusi **hikoya orqali** ochib beriladi va shu asosda u rasm chizadi. Masalan, tarbiyachi quyidagicha hikoya qiladi:

“Bugun mushukcha deraza yonida quyosh nurlarida yotibdi. Deraza orqasida daraxt, unda qushlar chug‘urlayapti...” So‘ng bola shu hikoya asosida rasm chizadi. Bu metod:

- Tasavvur, voqeani eslab qolish, syujet tuzish;
- Og‘zaki ifoda bilan tasvir o‘rtasidagi bog‘liqlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

3. Bosqichma-bosqich mashq metodikasi (analizdan sinthezga)

Bu metodda rasm chizish murakkab obrazlar emas, balki oddiy shakllarni tahlil qilish orqali o‘rgatiladi. Masalan, qush rasmiga o‘rgatishda:

1. Dumaloq tanasi chiziladi;
2. Uchli tumshug‘i;
3. Yelkasida qanot va oxirida dum.

Bu usul bolaning tarkibiy qismlarni tahlil qilish, idrok etish, ketma-ketlikka rioya qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Har bir qadam so‘z bilan izohlanadi: “Endi qanotini chizamiz, u orqaga qaratilgan...”

4. *Kompozitsion erkinlik metodikasi*

Bu metod bola tomonidan mustaqil mavzu tanlash, joylashtirish, rang tanlash imkonini beradi. Ya’ni, tarbiyachi mavzu bermaydi, balki: “Bugun o‘zing hohlagan narsani chizishing mumkin!” Bu yondashuv bolaning:

- Ijodiy tafakkuri,
- Fantaziyasi,
- Estetik qaror qabul qilish qobiliyatini faollashtiradi.

Pedagog bu jarayonda nazorat qilmaydi, balki bolani quvvatlaydi, uning tanloviga hurmat bilan yondashadi.

5. *Suhbat asosidagi tasviriy faoliyat (verbal aktivlashtirish)*

Bu metod Vigotskiy nazariyalariga tayanadi va nutq bilan tasviriy ifoda o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirishga yo‘naltirilgan. Bola rasm chizishdan oldin va keyin savol-javob orqali faol suhbatga jalb qilinadi: “Nima chizmoqchisan?” “Nega aynan shu rangni tanlading?” “Bu rasmda kim nima qilayapti?”

Shu orqali bola rasmni nafaqat chizadi, balki uni og‘zaki ifodalaydi, bu esa regulativ va siginifikativ nutq funksiyalarining rivojlanishini ta’minlaydi.

Rasm chizishga o‘rgatish metodikasi — bu bolaning rasmiy texnik ko‘nikmalarini emas, balki tasviriy tafakkurini, estetik idrokini va nutqiy faoliyatini uyg‘un holda rivojlantirishga yo‘naltirilgan tizimdir. Har bir metod bolaning yosh va rivojlanish darajasiga mos ravishda tanlanadi. Shuningdek, rasm chizish jarayoni orqali bolaning fikrlashi, nutqi va

ijodkorligini bir butun tarzda shakllantirish mumkin. Shu sababli bu faoliyat maktabgacha ta'limning muhim komponentlaridan biri sanaladi.

5. Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarni rasm chizishga o'rgatish — bu ularning shaxsiy, ijodiy va kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydigan ko'p qirrali, murakkab, ammo tabiiy jarayondir. Tasviriyl faoliyat orqali bola nafaqat chizishni o'rganadi, balki dunyoni idrok etish, his qilish va ifodalashning yangi usullarini egallaydi. Ayniqsa, **predmetli, dekorativ va mazmunli rasm** turlari orqali bola har xil ko'nikmalarni — **ko'rish tafakkuri, estetik did, monologik nutq, obrazli fikrlash, fazoviy tasavvur** va boshqa muhim psixik funksiyalarni rivojlantiradi.

Bunday faoliyat bolaning individual qiziqishi, ehtiyoji va ichki dunyosini ochish, ijobiy emotsional holatini mustahkamlash imkonini beradi. Rasm chizish orqali bola tasavvurni reallikka aylantirish, fikrni vizual tarzda ifodalash va uni og'zaki bayon qilish kabi muhim kommunikativ ko'nikmalarga ega bo'ladi.

Tegishli metodik yondashuv — ya'ni yoshga moslashtirilgan, erkinlik va izchillikka asoslangan o'rgatish jarayoni — rasm chizishni bolalar uchun ijodiy o'yinga aylantiradi. Shu tariqa, rasm chizish maktabgacha ta'limda **integratsiyalashgan ta'limiy vosita** sifatida xizmat qiladi: u orqali bola nafaqat san'atni o'rganadi, balki hayotni his qiladi, so'zlaydi va yaratadi.

Shu bois rasm chizishga o'rgatish — bu bolaga so'zsiz muloqot qilish, his qilish va erkin fikr bildirish madaniyatini shakllantirishdir. Maktabgacha ta'lim tizimida bu yo'nalishning ilmiy-metodik asosda amalga oshirilishi bolaning har tomonlama rivojlanishiga mustahkam zamin yaratadi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Predmetli rasm deganda nimani tushunasiz?
2. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun predmetli rasmning ahamiyati nimada?
3. Predmetli rasm bolaning qaysi psixik funksiyalarini rivojlantiradi?
4. Dekorativ rasmning predmetli rasmga nisbatan qanday farqlari mavjud?
5. Bolalar dekorativ rasm chizishda qanday san'at elementlari bilan tanishadilar?
6. Dekorativ rasm bolaning estetik didini qanday rivojlantiradi?
7. Mazmunli rasm nima va u qanday voqelikni aks ettiradi?
8. Mazmunli rasm bolaning nutqiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
9. 5–6 yoshdagi bola mazmunli rasm chizganda qanday syujet elementlarini aks ettira oladi?
10. Rasm chizishga o'rgatishda bolalarning yosh xususiyatlarini qanday inobatga olish kerak?
11. Qaysi metodlar bola nutqini va tasviriy faoliyatini birgalikda rivojlantiradi?
12. Hikoya asosida rasm chizdirish metodikasi qanday foyda beradi?

TEST SAVOLLARI:

1. Predmetli rasm qanday rasm turiga kiradi?

- A) Hikoya asosida chizilgan
- B) Naqshli va bezakli
- C) Real predmetni aks ettiruvchi
- D) Tasavvurga asoslangan

2. Mazmunli rasm chizish qaysi yoshdan boshlab shakllana boshlaydi?

- A) 2–3 yosh
- B) 3–4 yosh
- C) 4–5 yosh
- D) 6–7 yosh

3. Dekorativ rasmning asosiy xususiyati nima?

- A) Voqeani chizish
- B) Reallikni aks ettirish
- C) Estetik va bezaklilik
- D) Hikoya asosida kompozitsiya tuzish

4. Erkin ijodiy rasm chizishda bola nima asosida rasm chizadi?

- A) Naqsh asosida
- B) Hikoya asosida

- C) O‘z tasavvuri asosida
- D) O‘qituvchi ko‘rsatmasi asosida

5. Bosqichma-bosqich mashq metodikasi qanday yondashuvga asoslanadi?

- A) Nutqiy faollik
- B) Hikoya va tasvir uyg‘unligi
- C) Oddiy shakllardan murakkab obrazga o‘tish
- D) Erkin mavzu tanlash

2. To‘g‘ri/Noto‘g‘ri test savollari

1. Mazmunli rasm chizish orqali bola syujet tuzishni va hikoya qilishni o‘rganadi.
2. Dekorativ rasm chizishda bola real predmetlarni to‘g‘ri proporsiyada chizishga intiladi.
3. Erkin ijodiy rasm faqat milliy naqshlar asosida yaratiladi.
4. Rasm chizish bolaning ichki nutqini tashqi ifodaga aylantirishda yordam beradi.
5. 3–4 yoshdagi bola syujetli mazmunli rasmni to‘liq chizishga qodir.

3. Muvofiqlashtirish (Match the columns). Bu testda sizga rasm turlari (ustun A) va **ularning** xususiyatlarini bildiruvchi belgilar (ustun B) berilgan. Sizdan ularni to‘g‘ri moslashtirish talab qilinadi.

Ustun A – Rasm turlari

- A) Predmetli rasm
- B) Dekorativ rasm
- C) Mazmunli rasm
- D) Erkin ijodiy rasm

Ustun B – Belgilar

- 1. Naqsh, simmetriya, rang uygʻunligi
- 2. Ob'ektlarning kompozitsion joylashuvi
- 3. Reallikka yaqin, tanish ob'ektlar
- 4. Tasavvur asosida erkin ifoda

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1. Запуниди А.А. *Роль изобразительной деятельности в развитии функций речи у детей дошкольного возраста.*, 2022.
- 2. Lowenfeld V., Brittain W.L. *Creative and Mental Growth* (8th edition), 2013.
- 3. Юнусова З.Р., Нуртаева М.Т. *Мактабгача ёшдаги болаларда ижодий фаолиятни ривожлантириш методикаси.* -Т., 2020.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

- 1. **Tasviriy faoliyat** – bolalarning chizish, bo'yash, yasalash orqali o'z fikr, tasavvur va emotsiyalarini ifodalash jarayoni.
- 2. **Predmetli rasm** – real va tanish ob'ektlarni (olma, qush, o'yinchoq) chizishga asoslangan rasm turi.

3. **Dekorativ rasm** – estetik ifoda, naqsh va bezaklarga asoslangan rasm turi; rang uygʻunligi, ritm, simmetriyani oʻz ichiga oladi.
4. **Mazmunli (syujetli) rasm** – bolalarning kuzatgan voqealari, hikoyalari yoki tasavvuri asosida chizilgan kompozitsion rasm.
5. **Erkin ijodiy rasm** – bolalarning hech qanday tayanchsiz, oʻz ixtiyoriga koʻra chizgan, fantaziyaga asoslangan rasm.
6. **Kompozitsiya** – rasm elementlarini muvofiq joylashtirish, ularning oʻzaro aloqasini badiiy ifodalash.
7. **Estetik tarbiya** – goʻzallikni anglash, his qilish va yaratish qobiliyatini shakllantirish jarayoni.
8. **Ijodkorlik** – bolalarning yangi obrazlar yaratish, oʻziga xos yondashuv koʻrsatish va badiiy tafakkurini namoyon qilish qobiliyati.
9. **Nutqiy faoliyat** – bola tomonidan rasm asosida soʻzlash, hikoya qilish, savol-javobda qatnashish orqali ogʻzaki ifoda qilish faoliyati.
10. **Metodik yondashuv** – oʻrgatishning uslubiy, yoshga mos, bosqichma-bosqich tashkil etilgan shakllari va usullari majmui.

8-MAVZU: TASVIRIY FAOLIYAT MASHG'ULOTLARIDA NOAN'ANAVIY USULDA RASM CHIZISHGA O'RGATISH

REJA:

1. Tasviriy faoliyatda noan'aviy va zamonaviy usullar.
2. Sachratish usuli bilan rasm chizish.
3. Klyaksografiya texnikasi.
4. Barmoqlardan foydalanib rasm chizish.
5. Turli zamonaviy rasm chizish metodlari.
6. Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlarining asosiy maqsadi — ularning ijodiy salohiyati, estetik didi, noverbal ifoda vositalaridan foydalanish ko'nikmasi va individual tasavvurlarini rivojlantirishdir. An'anaviy metodlar (masalan, qalam, bo'yoq, cho'tka bilan oq qog'ozga chizish) bolaga rasm chizish asoslarini o'rgatsa-da, zamonaviy talablarda bunday yondashuvlar yetarli bo'lmay qolmoqda. Ayniqsa, bugungi kunda bolalarning sezgi organlari, tafakkuri, harakat koordinatsiyasi va nutqiy faoliyatini uyg'un rivojlantirish zarurati mavjud. Bu esa noan'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning joriy etilishini taqozo etadi.

Noan'anaviy usullar — bu tasviriy faoliyatni erkinlashtirish, standartdan chiqib ijodiy jarayonni faollashtirishga xizmat qiluvchi metodlar bo'lib, ular asosan quyidagicha tasniflanadi:

• **Material va vositalardagi yangilik:** Bo‘yoqni barmoqlar, sharchalar, momiq paxtalar, shpatel, quruq barg, cho‘p, ip va hatto toshlar bilan qo‘llash;

• **Texnikadagi yangilik:** Klyaksografiya (dog‘dan obraz), mozaika, monotipiya, kolaj, sachratish, qirqish texnikasi, grafika va boshqalar;

• **Harakat orqali rasm chizish:** Tana harakati, ayirma usullar, sinestezik metodlar orqali chizish.

Bu usullar bola uchun odatiy bo‘lmagan vositalardan foydalanishga yo‘l ochadi, bu esa uning qiziqishini oshiradi, o‘z-o‘zini erkin ifoda qilishga, his-tuyg‘ularini rasm orqali izhor qilishga undaydi. Bu jarayonning o‘zi bolada emotsional barqarorlikni kuchaytiradi, shuningdek, mayda motorika, ko‘z–qo‘l muvofiqligi, fazoviy idrok va tasavvurni rivojlantiradi. Rodakep H.M. o‘z maqolasida tasviriy faoliyatni faqat texnik ko‘nikma emas, balki hissiy va estetik rivojlanish vositasi sifatida ko‘radi: “Rang, forma va obraz orqali bola nafaqat chizadi, balki gapiradi, o‘ylaydi va his qiladi”.

Zamonaviy usullar, odatda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va interaktiv pedagogik yondashuvlar bilan bog‘liqdir. Ular quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

1.Raqamli rasm chizish: planshet, kompyuter yoki interaktiv doska orqali rasm yaratish (Paint, Sketchbook, Tayasui Sketches kabi ilovalar). Zamonaviy axborot texnologiyalari bolalarning ijodiy rivojlanishiga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Raqamli rasm chizish — bu planshet, kompyuter

yoki interaktiv doska orqali maxsus ilovalar yordamida (masalan, *Paint*, *Sketchbook*, *Tayasui Sketches* va boshqalar) rasm yaratish jarayonidir.

Bu usul an'anaviy san'at va raqamli texnologiyalarni birlashtiradi. Raqamli rasm chizish orqali bola ranglar, shakllar va kompozitsiyalar bilan tajriba o'tkazadi, xatolarni tez tuzatadi va o'z tasavvurini erkin ifoda etadi.

Tadqiqotlarga ko'ra, raqamli san'at vositalari ijodiy fikrlashni, motorikani va vizual idrokni rivojlantiradi.

Raqamli rasm chizish bolalarga interaktiv o'rganish muhiti yaratadi: ular chizgan obrazlarini jonlantirishi, animatsiyalash yoki raqamli hikoyalar yaratish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa

ularning sezgi tajribasini kuchaytiradi va texnologik savodxonlikni oshiradi.

2. Multimediali topshiriqlar: animatsiya, slaydlar, video yoki musiqa yordamida bolani rasmga tayyorlash va uning hissiy holatini sozlash. Zamonaviy ta'limda multimediali vositalar — animatsiya, slaydlar, video va musiqa — bolani rasm chizish jarayoniga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu vositalar bolaning sezgi tizimini faollashtiradi, diqqatini jamlaydi va ijodiy kayfiyatni uyg'otadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, vizual va eshituv stimullari uyg'unlashganda bolalarda ijodiy fikrlash, tasavvur va hissiy muvozanat rivojlanadi.

Animatsiya bolani mavzu bilan tanishtirib, tasviriy fikrlashni faollashtiradi; slaydlar vizual namunalar orqali obrazlarni shakllantiradi; video lavhalar real hayotni his etish imkonini beradi; musiqa esa bolaning hissiy holatini tinchlantirib, uni ijodiy ruhga kirgizadi. Bu jarayon orqali

bola o‘z fikrini erkin ifoda etadi, sezgi va hissiyotlarini uyg‘unlashtiradi hamda rasm chizish faoliyatiga tabiiy tarzda kirishadi. Shu sababli multimediali topshiriqlar bolani rasmga tayyorlashda nafaqat o‘quv, balki hissiy-terapevtik ahamiyatga ega bo‘lgan samarali metod sanaladi.

1. Qumda rasm chizish. Bu usul bilan rasm chizish (yoki qumli san’at, sandplay, sand drawing) bolalarning nafaqat ijodiy fikrlashini, balki hissiy muvozanatini ham rivojlantiradi. Bu usul bolaning ichki dunyosini, his-tuyg‘ularini, vaqti-vaqti bilan o‘zgarib turuvchi obrazlar orqali erkin ifoda etish imkonini beradi.

Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, qum bilan ishlash jarayoni bolaning sezgi tizimini faollashtiradi, diqqatini jamlaydi va o‘zini anglash jarayonini kuchaytiradi. Shu bois, qumli rasm chizish faoliyati nafaqat estetik tajriba, balki chuqur psixologik ahamiyatga ega bo‘lgan rivojlantiruvchi usuldir. Qum bilan chizish — bu bolaning barmoqlari yordamida qum yuzasida turli shakl va obrazlarni yaratish jarayonidir. Bu jarayon vaqtinchalik bo‘lib, yaratilgan obrazlar doimiy emas. Shu sababli bola o‘z fikrini erkin ifoda etadi, xato qilishdan qo‘rqmaydi va ijodiy jasorat namoyon etadi

Qumning o‘zi yer va ona ramzini ifodalaydi — u tinchlantiradi, barqarorlik hissini beradi va bolaning ichki dunyosini “yerga bog‘laydi”. Shu sababli sandplay terapiyada qum “ona-arxetip”ning timsoli sifatida talqin qilinadi¹.

Qum bilan chizish jarayoni bolaning taktil (tegish orqali), kinestetik (harakat

¹ Lagutina Sperlinger. Addressing psychological aspects of sandplay. 2013.

orqali) va vizual (ko‘rish orqali) sezgi tizimlarini bir vaqtda ishga soladi. Bu esa ko‘p sezgili (multisensor) tajriba yaratadi.

Qumli rasm chizishdagi eng muhim xususiyat — vaqtinchaliklik. Bolaning chizgan surati bir necha daqiqada yo‘qoladi, ammo bu yo‘qotish hissi unga zarar emas, balki ozodlik beradi. Bola o‘z hissiyotlarini, hayotdagi tajribalarini ramziy tarzda ifoda etadi va ular bilan xayrlashishni o‘rganadi. Bu jarayon orqali bola o‘z his-tuyg‘ularini “tashqariga chiqaradi” va ichki kechinmalarni yumshatadi. Shuning uchun bu faoliyat psixologik sog‘lomlashtiruvchi ta’sirga ega.

So‘nggi yillarda sandplay terapiya turli yoshdagi bolalar, ayniqsa autizm yoki emotsional muammolarga ega bolalar bilan ishlashda keng qo‘llanilmoqda. 2024-yilgi meta-tahlil tadqiqotlariga ko‘ra, qumli terapiya autizm spektri buzilishiga ega bolalarda ijtimoiy muloqot va hissiy ifodani sezilarli darajada yaxshilaydi. Bu natijalar qumli rasm chizishning nafaqat estetik, balki terapevtik va ijtimoiy ahamiyatini ham tasdiqlaydi.

Qumli rasm chizish maktabgacha ta’limda sezgi asosida o‘rganish metodlaridan biridir. Bu faoliyat orqali bola:

- rang, shakl va tuzilma farqlarini idrok etadi;
- sabr va diqqatni o‘rganadi;
- o‘z fikrini obrazlar orqali ifoda etish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Shu sababli, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda qumli rasm chizish faoliyati bolaning intellektual, hissiy va estetik rivojlanishini birlashtiruvchi metod sifatida tavsiya etiladi.

2. Interaktiv ilovalar: bolalarga mo‘ljallangan AR (Augmented Reality) yordamida suratga jon kiritish yoki QR kod orqali harakatlantirish imkonini beruvchi texnologiyalar. Zapunidi A.A. o‘z

dissertatsiyasida rasm chizish faoliyatini shunchaki tasviriyl emas, balki murakkab psixologik va nutqiy jarayonlar bilan bog‘liq faoliyat deb ko‘rsatadi: “Tasviriyl faoliyatda zamonaviyl texnika va texnologiyalar bolani tafakkurga jalb qiladi, rasm haqida so‘zlab berishga undaydi, bu esa nutqning sig‘nifikativ va regulyativ funksiyalarini faollashtiradi”.

Tadqiqotchilar (V.S. Muxina, L.A.Venger, L.S.Vigotskiyl) tasviriyl faoliyatni bola nutqining rivojlanishida hal qiluvchi omillardan biri sifatida ko‘rsatishadi. Ayniqsa noan‘anaviyl yondashuvlar — rasmga til vositasi orqali izoh berish, mazmun yaratish, hikoya tuzish kabi nutqiy mashqlarga olib keladi. Shuningdek, bu usullar:

- ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlashni,
- muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishni,
- verbal ifoda (og‘zaki nutq) va vizual tafakkurni,
- bolalarning estetik didini shakllantirishni ta‘minlaydi.

Noan‘anaviyl va zamonaviyl rasm chizish usullari bola faoliyatiga erkinlik, ijodkorlik, va rang-baranglik olib kiradi. Bu usullar bolalarda emotsional ifoda,

rasmni mazmunlash, tasavvur orqali hikoya tuzish kabi nutqiy va psixologik jihatlarni samarali rivojlantiradi. Shu boisdan maktabgacha ta‘lim muassasalarida tasviriyl faoliyat mashg‘ulotlarini faqat an‘anaviyl doirada emas, balki yangi usullar bilan boyitish zarur.

5. Sachratish usuli bilan rasm chizish. Sachratish usuli (yoki “splash art”, “püskürtme texnikasi”) — bu tasviriyl faoliyatda noan‘anaviyl

yondashuvlardan biri bo‘lib, bo‘yoqni yuzaga sepish, purkash yoki tomchilash orqali rasm yaratish texnikasini anglatadi. Bu usul bola tomonidan ijodiy namoyonlik va tasodifiylikni uyg‘unlashtirish orqali estetik obrazlarni yaratishga xizmat qiladi.

Metodikaning mazmuni. Ushbu texnikada bola bo‘yoqni:

- cho‘tka yordamida siltab,
- pipetka orqali tomizib,
- bo‘yoq to‘ldirilgan purkagich orqali sepadi,
- maxsus puflagichlar yoki teshikli vositalar bilan sepadi.

So‘ngra hosil bo‘lgan rangli dog‘lar (klyaksa) ustida tasavvurga asoslangan tasvir ishlanadi: ularni hayvon, daraxt, odam, yulduzcha yoki boshqa obyektga o‘xshatib chizish davom ettiriladi. Bu orqali bolaning nafaqat tasviriy, balki kognitiv va nutqiy faolligi ham rag‘batlantiriladi.

 Amaliy misol: Bola bo‘yoqni cho‘tkadan qog‘ozga siltaydi va natijada hosil bo‘lgan dog‘ga qarab: “Bu qush qanotini yozdi!” deb izohlaydi. Bu bilan u obrazni shakllantiribgina qolmay, uni so‘z bilan ifodalaydi.

Sachratish texnikasi bolaning:

- **Ijodkorligini** (har xil obrazlar yaratish qobiliyati),
- **Hissiy holatini** (ichki kechinmalarni tashqi ifoda qilish),
- **Mayda motorikasi** (bilak, barmoq mushaklari harakati),
- **Rang va fazo bilan ishlash malakasi** (rang tanlovi, joylashuv),
- **Nutqiy faoliyatini** (obrazni so‘z bilan izohlash) rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uslubiy tavsiyalar

- Boshlang'ich bosqichda bolaga erkin sepish imkoniyati beriladi.
- Rasm chizishdan so'ng bolaning tasavvurini so'rash va hikoya tuzishga undash kerak.
- Guruhiy ishlarda bolalar o'z dog'larini birlashtirib, kollektiv rasm yaratishlari mumkin.

Sachratish texnikasi nafaqat rasm chizish jarayonini erkinlashtiradi, balki maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy holatni yengillashtirish, nutqiy izoh berish, tasviriy tafakkurni rivojlantirish kabi ko'plab ijobiy ta'sirlarni ko'rsatadi. Bu metod bolani ijobiy emotsiyalarga yo'naltiradi, noan'anaviy fikrlashni shakllantiradi hamda tasvir va til o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni kuchaytiradi.

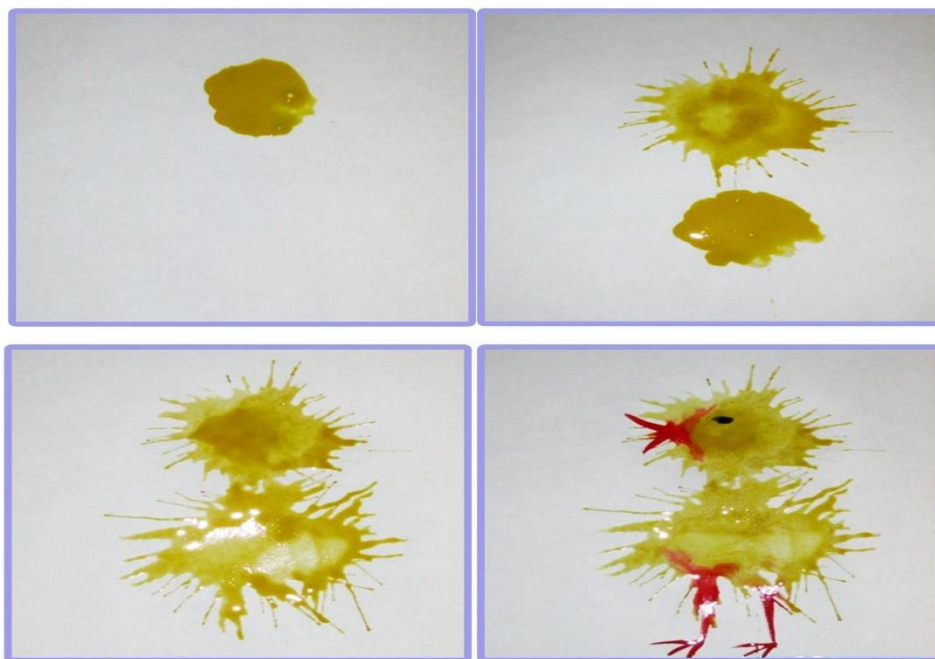
6. Klyaksografiya texnikasi

Klyaksografiya — maktabgacha yoshdagi bolalar bilan tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida qo'llaniladigan noan'anaviy texnikalardan biri bo'lib, u tasodifiy shakllardan ma'noli obraz yaratishga asoslanadi. Ushbu texnika asosan quyidagicha amalga oshiriladi: bo'yoq tomchisi qog'ozning bir tomoniga tomiziladi, so'ngra qog'oz buklanib, ustma-ust yopishtiriladi.

Qog‘oz ochilgach, paydo bo‘lgan dog‘lar orqali fantastik yoki real obraz tasavvur qilinadi va zarurat bo‘lsa, chiziqlar yordamida to‘ldiriladi.

Klyaksografiya texnikasida rasm chizish tasodifiylik, tasavvur, assotsiatsiya va ijodiy tafakkurga asoslanadi. Bola oddiy rangli dog‘lar orasidan:

- biror obrazni “ko‘radi”,

- unga nom beradi,
- u haqida hikoya to‘qiladi,
- nutqiy izohlar orqali bu obrazni ifodalaydi.

Ushbu metod orqali bolada: assotsiativ fikrlash, abstrakt tafakkur, obrazli tasavvur, so‘z boyligi va og‘zaki nutq rivojlanadi.

Psixologik va metodik ahamiyati

1. Abstrakt va divergent tafakkurni rivojlantiradi:

Bola dog‘larning har xil shaklini turlicha talqin qilishi mumkin. Bir bola uni qush deb atasa, boshqasi baliq deb o‘ylaydi. Bu esa har xil yondashuvlarni, mustaqil fikrlashni shakllantiradi.

2. Emotsional va kognitiv rivojlanish vositasi:

Klyaksografiya orqali bola ichki kechinmalarini rasmga aylantiradi, bu esa art-terapevtik ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, hissiy muvozanatni saqlash va estetik didni rivojlantirishda bu texnika samaralidir.

3. Hikoya qilish (narratsiya) ko‘nikmalarini shakllantiradi:

Dog‘dan yuzaga kelgan obraz haqida hikoya tuzish, rolli ifoda berish, unga harakat, vaqt, joy singari komponentlarni kiritish orqali murakkab nutqiy konstruksiyalar vujudga keladi. Bu esa bolaning nutqiy rivojida muhim bosqich hisoblanadi (Цейтлин С.Н., 2000).

Amaliy qo‘llash shakli

Materiallar: bo‘yoq, suvli ranglar, qog‘oz (oq A4), suv, buklanadigan ish stolchasi.

Bosqichlar:

1. Bo‘yoq qog‘ozga tomiziladi yoki yengil surtib chiqiladi.
2. Qog‘oz buklanadi va bo‘yoq ikki tomonlama yopishtiriladi.
3. Qog‘oz ochilganda hosil bo‘lgan dog‘ ko‘zdan kechiriladi.
4. Bola: "Bu nima bo‘lishi mumkin?" deb so‘raladi.
5. Bola o‘ylagan obrazga nom beradi va uni hikoya qilib beradi.
6. Istasa, cho‘tka yoki qalam bilan obrazni to‘ldiradi.

Metodik savollar:

- Bu nima deb o‘ylaysan?
- U nima qilayapti?
- Qayerga ketayapti?
- Bu rasmga qanday nom beramiz?

Klyaksografiya texnikasi — bolaning ijodkorligini, nutqiy faolligini, tasavvurini va tafakkurini uyg‘otadigan samarali noan’anaviy usullardan biridir. Tasodifiy dog‘lar orqali rasm yaratish, bu rasmga izoh berish va hikoya uydirish orqali bola nafaqat chizadi, balki fikr yuritadi, gapiradi, ta’riflaydi. Bu esa uning vizual, hissiy va nutqiy rivojiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi.

7. Barmoq yordamida rasm chizish — maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan tasviriyl faoliyat mashg‘ulotlarida keng qo‘llaniladigan noan’anaviy metodlardan biridir. Ushbu texnika orqali bola an’anaviy vositalar — qalam, cho‘tka yoki bo‘yoq palitrasi o‘rniga o‘zining barmoqlaridan foydalanadi. Natijada u tasvirni bevosita o‘z tanasi vositasi orqali yaratadi, bu esa sezgi, motorika, ijodiy tafakkur va nutqiy faollikni uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi.

Barmoq bilan rasm chizish, avvalo, bola uchun tabiiy, sodda va qulay bo‘lgan harakat shakli sanaladi. Chunki kichik yoshdagi bolalar hali rasmiy tasvir vositalaridan to‘g‘ri foydalana olishmaydi. Ular uchun barmoq — birinchi “qalam”dir. Shu bois, bunday metod bolaning tasviriyl faoliyatga qiziqishini oshiradi, unda erkin ifoda va ijodiy yondashuvni shakllantiradi.

Ushbu texnikaning pedagogik ahamiyati shundaki, u bolalarda mayda motorikani rivojlantiradi. Barmoq harakati orqali qo‘l-bilak mushaklari mustahkamlanadi, harakat muvofiqligi va koordinatsiyasi takomillashadi. Psixologik nuqtayi nazardan, mayda motorika va nutq o‘rtasida kuchli

neyrofiziologik bog‘liqlik mavjud bo‘lib, qo‘l harakatlari miya po‘stlog‘ining nutq bilan bog‘liq zonalarini faollashtiradi. Shuning uchun barmoq orqali rasm chizish nafaqat tasviriy, balki nutqiy rivoj uchun ham muhim hisoblanadi.

Rasm chizish jarayonida bola ko‘pincha o‘z tasvirini izohlaydi, unga nom beradi, hikoya qiladi yoki voqea tuzadi. Masalan, barg shaklida bosilgan yashil dog‘ haqida “Bu daraxtning yaprog‘i, u shamolda qimirlayapti” deb ta’rif berishi mumkin. Bunday holatlar bola nutqining semantik (mazmunli), grammatik va ifodaviy jihatdan rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu faoliyat bola tafakkurining obrazli, assotsiativ va konstruktiv shakllarini kuchaytiradi.

Barmoqlardan foydalanib rasm chizish texnikasini amaliyotda qo‘llashda yoshga mos yondashuvlar muhimdir. 3–4 yoshdagi bolalarga nuqtalar qo‘yish, rangli izlar bosish kabi elementar shakllar taklif etilishi mumkin. Katta guruh yoshidagi bolalar esa murakkab kompozitsiyalar (tabiat manzarasi, bayram sahnasi, hayvonot bog‘i) ustida ishlashlari mumkin. Bu texnika, shuningdek, ranglar bilan ishlash malakasini rivojlantiradi, bolaning rang sezuvchanligini va estetik didini shakllantiradi.

Metodik tavsiyalar

Mashg‘ulot shakli:

- 3–4 yosh: barmoq uchi bilan nuqta qo‘yish, tekis chiziq chizish.
- 4–5 yosh: to‘g‘ri shakllar (quyosh, bulut, daraxt).
- 5–6 yosh: kompozitsion rasm (hayvonot bog‘i, gulzor, bayram sahnasi).

Bo‘yoq turlari: guash, suvli bo‘yoq, barmoq uchun maxsus

bo‘yoqlar (hidsiz, gigiyenik, oson yuviladigan).

✂ **Gigiyenik talablar:** har bir bola uchun individual bo‘yoq idishlari, nam sochiq, fartuklar tayyorlab qo‘yilishi lozim.

Ilmiy adabiyotlarda bu usulning foydasi keng yoritilgan. Masalan, Seytlin S.N. bolalarning dastlabki ijodiy ifodasi tilga kelmasdan avval tasvir orqali yuzaga chiqishini ta’kidlaydi. Zapunidi A.A. esa barmoqlar bilan rasm chizish jarayoni orqali bolaning obraz yaratish, uni nomlash va hikoyalash qobiliyatlari uyg‘un rivojlanishini asoslab bergan.

Xulosa qilib aytganda, barmoq bilan rasm chizish texnikasi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ham estetik, ham kognitiv, ham nutqiy rivojning muhim vositasi hisoblanadi. Bu texnika bolaning o‘ziga ishonchini oshiradi, unga o‘zini erkin ifoda etish imkonini beradi, ijodiy tafakkurini shakllantiradi hamda nutq rivoji uchun mustahkam poydevor yaratadi.

8.Harakat orqali rasm chizish — bu maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriyy faoliyatni tananing tabiiy harakatlari, sezgi va ritm bilan

uyg'unlashtirgan holda tashkil qilishga asoslangan noan'anaviy metoddir. Bu yondashuvda rasm chizish jarayoni nafaqat qo'l-barmoqlar bilan, balki butun tana, emotsiya, ovoz va harakat orqali ifodalanadi. Metod bolalarning ijtimoiy, hissiy, nutqiy va ijodiy rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega.

1. *Tana harakati orqali chizish.* Bu usulda bola o'z tanasining tabiiy harakatlari (egilish, cho'zilish, aylanish, sakrash) orqali rasm chizishga tayyorlanadi yoki bevosita shu harakatlarni tasvirga aylantiradi. Misol: Bola musiqaga muvofiq tana bilan harakat qiladi, so'ng bu harakatni qog'ozda tasvirlashga harakat qiladi. "Shamol esyapti" degan holatni avval tanada ifodalaydi, so'ng uni rasm shaklida chizadi.

Bu yondashuv bolada:

- harakat va obrazni uyg'unlashtirish,
- rasmga mazmun berish,
- tananing ekspressiv ifodasi orqali tasvir yaratish qobiliyatini rivojlantiradi.

9. Ayirma usuli (ayirish asosidagi tasvir).

Ayirma usuli — bu tayyor shakllar, dog'lar, rangli tasvirlar yoki obyektlar ichidan **boshqa obrazni ko'rish, ajratish va chizib olish** metodidir. U asosan abstrakt shakllarni anglashga va ularni mazmunli obrazga aylantirishga asoslanadi. Bu metod klyaksografiya texnikasiga o'xshash, ammo farqi — unda bolaning fikrlashi "*bu shakldan nima chiqarish mumkin*" degan yondashuvda shakllanadi.

10. Sinestezik metodlar

Sinesteziya — bu bir sezgi turi orqali boshqa bir sezgi yoki obrazni tasavvur qilish fenomenidir. Masalan, musiqa eshitib ranglarni his qilish, yoki hiddan tasvir yarata olish. Sinestezik metodlar esa rasm chizishda musiqiy, tovushli, ritmik yoki hissiy stimullar yordamida rasm yaratishga asoslanadi. Misollar: Tinch va yumshoq musiqa ostida moviy ranglardan

foydalanib “osmon” yoki “sokinlik”ni chizish; tez, ritmik musiqa ostida harakatli chiziqlar, chaqmoq, portlash kabi obrazlarni chizish.

Bu yondashuv:

- bolaning emotsional dunyosini ochadi,
- musiqiy va vizual sezgilarni birlashtiradi,
- obrazli tafakkur va rasm orqali ko‘p modalli ifodani shakllantiradi.

11. Kolaj texnikasi.

Kolaj — bu gazeta, jurnal, mato, qog‘oz, tabiatdan olingan materiallar (barg, urug‘, ip)dan tasvir yaratish usulidir. Bola oldindan tayyorlangan shakllarni joylashtiradi, tartiblaydi, to‘ldiradi. Bu metod orqali bola: tarkibiy fikrlaydi, obyektlar o‘rtasidagi aloqani ko‘radi, mazmunli kompozitsiyalar yaratadi. Kolaj texnikasi nafaqat tasviriy, balki ijodiy hikoya tuzish (narratsiya) malakasini ham shakllantiradi.

Kolaj yaratish jarayoni bir necha bosqichlardan iborat bo‘lib, har bir bosqichda bola faol, mustaqil va ijodkor sifatida ishtirok etadi.

1. Tayyorlov bosqichi

- Mavzuni aniqlash: Bolaga mavzu beriladi yoki u mustaqil tanlaydi (masalan, “Bahor”, “Hayvonlar dunyosi”, “Oilam”, “Ona shahrim”).
- Materiallarni tayyorlash: Rangli qog‘oz, jurnal parchalari, mato, barglar, urug‘lar, ip, yelim va qaychi kabi vositalar yig‘iladi.
- Eskiz (loyiha) yaratish: Bola xomaki chizmada joylashuv, kompozitsiya markazi va elementlar o‘rnini rejalashtiradi. Bu bosqich vizual fikrlashni rag‘batlantiradi.

2. Asosiy ijodiy bosqich

- Kompozitsiyani joylashtirish: Tayyorlangan shakllar (qirqilgan, yirtilgan, kesilgan) qog‘oz yuzasiga joylashtiriladi.

- Rang va faktura uyg‘unligi: Ranglarning bir-biriga mosligi, materiallar teksturasi (yumshoqlik, g‘adir-budurlik, sillqlik) inobatga olinadi.

- Yopishtirish jarayoni: Har bir element o‘z o‘rniga yelim yordamida mustahkamlanadi. Bu bosqichda bola muvozanat, simmetriya va ritm kabi tasviriyl tamoyillarni amalda o‘rganadi.

3. *Yakuniy bosqich.* Tahlil va muhokama: Tayyor kolaj bolalarga namoyish qilinadi, bolalar bir-birining ishini baholaydi, o‘z asarining mazmunini og‘zaki tushuntiradi. Bu jarayon narrativ tafakkurni rivojlantiradi.

12. Monotipiya

Monotipiya — bu san‘atning o‘ziga xos va ijodiy texnikalaridan biri bo‘lib, u bo‘yoq bilan qoplangan silliq yuzada (masalan, qog‘oz, shisha, plastmassa yoki metall plastinka) rasm chizish va uni qog‘ozga bosib olish

orqali amalga oshiriladi. Ushbu usul “bir martalik bosma” deb ataladi, chunki har bir rasm faqat bir marta bosiladi va har gal o‘ziga xos, takrorlanmas natija hosil bo‘ladi. Shuning uchun monotipiya san’ati har bir asarni noyob qiladi va bolaning individual ijodiy dunyosini ifodalash imkonini beradi.

Monotipiya texnikasi orqali bola:

- tasvirni to‘g‘ri joylashtirishni, kompozitsiyani his qilishni o‘rganadi;
- harakatni oldindan rejalashtirish va rasmni bosma jarayoniga tayyorlash ko‘nikmalarini egallaydi;
- natijani sabr bilan kutish, noaniqlikka tayyor bo‘lish va kutilmagan holatlarda ijodiy yechim topishni o‘rganadi.

Bu jarayon nafaqat bolaning diqqatini, sabrini va izchilligini, balki estetik didini, ijodiy fikrlashini va qo‘l-harakat muvofiqligini ham rivojlantiradi. Monotipiya bolalarga o‘z tasavvurlarini erkin ifoda etish, ranglar va shakllar bilan tajriba o‘tkazish imkonini beradi. Shu sababli bu texnika maktabgacha va boshlang‘ich ta’limdagi bolalar uchun juda foydali va qiziqarli ijodiy faoliyat hisoblanadi.

13. 3D rasm chizish.

3D rasm chizish — bu uch oʻlchamli fazoda tasvir yaratish texnologiyasi boʻlib, u orqali inson atrofdagi olamni yanada realroq, chuqurroq va hajmli shaklda tasavvur qila oladi. Ushbu jarayon raqamli vositalar, mobil ilovalar, maxsus grafik dasturlar yoki anʼanaviy qalam, marker, plastilin kabi vositalar yordamida amalga oshiriladi. 3D rasm chizish jarayonida bola nafaqat oddiy tasvirni chizishni, balki obʼektning oʻlchamini, chuqurligini, hajmini va fazodagi joylashuvini toʻgʻri ifodalashni oʻrganadi. Bu esa bolada fazoviy tafakkurni, yaʼni narsalarning fazoda qanday joylashganini anglash qobiliyatini rivojlantiradi. Bundan tashqari, 3D rasm chizish texnologik savodxonlikni oshiradi, chunki u bolani zamonaviy raqamli vositalar bilan ishlashga, ularning imkoniyatlarini ijodiy tarzda qoʻllashga oʻrgatadi. Shuningdek, bu metod orqali bola abstrakt fikrlashni — yaʼni koʻzga koʻrinmaydigan fazoviy munosabatlarni tasavvur qilib, ularni chizmada ifodalashni oʻzlashtiradi. Shu jihatdan 3D rasm chizish faqat sanʼat faoliyati emas, balki bolalarning

texnik, mantiqiy va ijodiy tafakkurini uyg'un tarzda rivojlantiruvchi samarali o'quv vositasidir. Masalan, maktabgacha yoshdagi bola plastilindan meva yoki uy shaklini yasab, keyin shu shaklni rasmda 3D tarzda chizishga harakat qiladi. Deylik, u "olma" yasaydi — avval doira chizadi, so'ng unga soyalar qo'shib, yorug'lik tushgan joyni ochroq, soyada qolgan qismini esa to'qroq rang bilan bo'yaydi. Natijada rasm tekis emas, balki "hajmli" — ya'ni uch o'lchamli ko'rinishga ega bo'ladi.

Bu jarayon orqali bola olmaning faqat shaklini emas, balki uning hajmini, shaklning fazodagi joylashuvini va yorug'lik manbai ta'sirini ham anglay boshlaydi. Shu tarzda 3D rasm chizish maktabgacha yoshdagi bolalarda kuzatuvchanlikni, rang va soya farqini sezish qobiliyatini hamda fazoviy fikrlashni rivojlantiradi.

Bu metodlarning barchasi quyidagi yo'nalishlarda ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

✓ **Ijodiy tafakkurni** kuchaytiradi – bola o'zgacha yondashadi, obraz topadi.

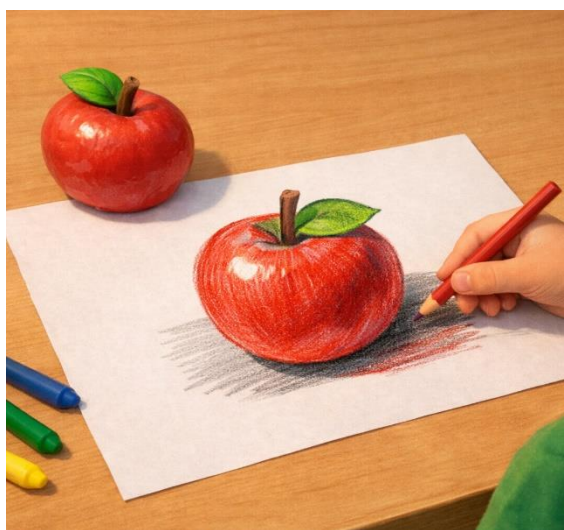
✓ **Tasviriyl ifodani** rivojlantiradi – rasimga mazmun va ma'no yuklaydi.

✓ **Nutq faoliyatini** rag'batlantiradi – bola rasm haqida izoh beradi, hikoya qiladi.

✓ **Texnologik savodxonlikni** oshiradi – zamonaviy vositalar bilan ishlashni o'rganadi.

✓ **Hissiy-irodaviy sohani** rivojlantiradi – qiziqish, sabr, yakunlash hissi ortadi.

Zamonaviy rasm chizish metodlari bolalarning shaxsiy imkoniyatlarini

ochib beradigan, ularni erkin, ongli va nutqiy faol ijodkorlikka yo'naltiradigan ilg'or pedagogik yondashuvlardandir. Bu metodlar bolada kompleks rivojlanish — tasviriy, nutqiy, hissiy va tafakkuriy rivojni ta'minlaydi.

6. Xulosa

Noan'anaviy rasm chizish usullari maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkur, tasavvur, va o'zini erkin ifoda etish qobiliyatlarini samarali rivojlantiradi. An'anaviy cho'tka va qalamdan tashqari, barmoq, dog', harakat, qum, kolaj, texnologik vositalar kabi turli vositalar orqali rasm chizish — bolaning san'atga bo'lgan qiziqishini oshiradi, unga yangi tajriba beradi va ijodiy izlanishga undaydi.

Bunday faoliyat bolaning nutqiy rivojiga ham bevosita xizmat qiladi: bola rasmga qarab izoh beradi, dialogda qatnashadi, obrazni sharhlaydi, rollarga kiradi. Bu orqali leksik boylik, grammatik tuzilma, mantiqiy bog'liqlik va ifodaviylik kabi og'zaki nutqning barcha funksiyalari faollashadi.

Bundan tashqari, bu metodlar bolaning emotsional va kognitiv rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi: bola o'z his-tuyg'ularini rasm orqali ifodalaydi, ularni tahlil qiladi, boshqa bolalar bilan taqqoslaydi va ijtimoiy muloqotga kirishadi. Shuningdek, bu jarayonda mustaqillik, tanlov qilish, sabr, yakunlash hissi kabi shaxsiy sifatlar ham shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, noan'anaviy rasm chizish metodlari bolalarda nafaqat san'atga bo'lgan mehrni shakllantiradi, balki ularning shaxsiy, ijtimoiy, nutqiy va aqliy rivojlanishi uchun kompleks pedagogik vosita vazifasini bajaradi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Noan'anaviy rasm chizish usullari nima va ular qanday tasniflanadi?
2. Tasviriy faoliyatning nutqiy rivojlanishga ta'siri qanday izohlanadi?
3. Sachratish texnikasining metodik asoslari nimalardan iborat?
4. Klyaksografiya va monotipiya texnikalari o'rtasidagi farqlarni tushuntiring.
5. Harakat orqali rasm chizish usullarining pedagogik va psixologik afzalliklarini ko'rsating.
6. Zamonaviy rasm chizish metodlari qanday texnologiyalar bilan bog'liq?
7. Barmoq bilan rasm chizishning neyropsixologik asoslari haqida nima bilasiz?
8. Kolaj texnikasi bolada qanday tafakkur turlarini rivojlantiradi?
9. Qanday qilib tasviriy faoliyat og'zaki nutq funksiyalarini faollashtiradi?
10. Sinestezik metodlar qanday sezgi turlarini birlashtiradi?

TEST SAVOLLARI:

1. Noan'anaviy rasm chizish usullarining asosiy maqsadi nima?
 - A) An'anaviy chizma asoslarini takrorlash
 - B) Ranglar bilan ishlash texnikasini kuchaytirish
 - C) Bolaning ijodiy salohiyati va tasavvurini rivojlantirish

D) Estetik mezonlarga qat'iy amal qilish

2. Klyaksografiya texnikasida tasvir qanday hosil qilinadi?

A) Tayyor shablonlar yordamida chiziladi

B) Barmoqlar bilan dog' chiziladi

C) Tomizilgan bo'yoqni buklangan qog'ozda ochish orqali

D) Qum yuzasida cho'tka bilan chiziladi

3. Quyidagilardan qaysi biri zamonaviy rasm chizish metodiga misol bo'la olmaydi?

A) Paint dasturida rasm chizish

B) Kolaj yaratish

C) Qalam bilan chiziq chizish

D) Qum ustida rasm yaratish

4. "Sachratish" texnikasida bola nima bilan ishlaydi?

A) Tayyor fonlar

B) Bo'yoqni cho'tka, pipetka yoki purkagich bilan sepish orqali

C) Qurtilgan barglar bilan qirqish

D) Matn asosida tasvir chizish

5. Barmoqlar bilan rasm chizishning eng muhim pedagogik afzalligi nima?

A) Yaxshi natija olish

B) Ranglar muvozanatini o'rgatish

C) Mayda motorikani va nutq zonalarini faollashtirish

D) Asboblardan ishlash qobiliyatini kuchaytirish

6. Kolaj texnikasi qanday faoliyatni talab qiladi?
- A) Suratga soya berish
 - B) Har xil materiallardan rasm yig'ish
 - C) Bo'yoqni sepayotgan holatda ishlash
 - D) Raqamli qurilmalardan foydalanish
7. Monotipiya texnikasining asosiy xususiyati nimada?
- A) Ikki nusxa bir xil bo'lishi
 - B) Qumli yuzaga ishlov berish
 - C) Bir marta bosib olinadigan rasm
 - D) Faqat qalam ishlatilishi
8. Sinestezik metodlarda bolalar rasmni qanday asosda chizadi?
- A) Tayyor namunaga qarab
 - B) Musiqa, tovush yoki sezgi asosida
 - C) Matematik rasm asosida
 - D) Raqamli algoritm asosida
9. "Harakat orqali rasm chizish" metodi nimaga asoslanadi?
- A) Bolaning harakat orqali obraz yaratishiga
 - B) Tayyor harakatlarni ko'chirishga
 - C) Grafik tahlil qilishga
 - D) Ranglarni to'g'ri joylashtirishga

NOSTANDART TEST

Savol:

Bu rasm qaysi texnikaning mahsuli hisoblanadi?

- A) Kolaj
- B) Klyaksografiya
- C) Barmoq texnikasi
- D) Qalam yordamida grafik rasm

Savol:

Ushbu rasm qanday texnikaga mansub?

- A) Mozaika texnikasi
- B) Grafik ilovada chizilgan
- C) Barmoq texnikasi
- D) Sachratish usuli

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Родакер Н.М. *“Нетрадиционные техники рисования в ДОУ”*, 2020.
2. *“Нетрадиционные формы рисования в ДОУ”* // Педагогика сегодня, №3, 2022.

3. *"Инновационные методы изобразительной деятельности детей дошкольного возраста"* // Современное дошкольное образование, 2021.

4. *"Развитие связной речи детей через изобразительную деятельность"* // Практика логопеда, №1, 2023.

5. <https://ziyonet.uz> — O‘zbekiston Respublikasi ta’lim portali (o‘zbekcha manbalar uchun).

6. <https://lib.adu.uz> — O‘zbekiston milliy elektron kutubxonasi.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Tasviriy faoliyat** – bola tomonidan tasvir, rang, forma, chiziq orqali o‘z his-tuyg‘ularini ifodalash faoliyati.

2. **Noan’anaviy texnika (yoki metod)** – an’anaviy vositalardan farqli, erkin, ijodiy va innovatsion yondashuv asosida rasm chizish texnikalari (masalan: klyaksografiya, kolaj, sachratish, qumli rasm, barmoq texnikasi).

3. **Zamonaviy texnologiyalar** – raqamli ilovalar, interaktiv doska, AR/VR texnologiyalari yordamida rasm chizish vositalari.

4. **Ijodiy salohiyat** – bolaning estetik idrok, tasavvur va o‘ziga xoslik asosida yangi obrazlar yaratish qobiliyati.

5. **Obrazli tafakkur** – mavjud bo‘lmagan narsa yoki hodisani tasvir shaklida tasavvur qilish va yaratish qobiliyati.

6. **Motorika** – tana harakatlari, ayniqsa, mayda qo‘l-barmoq harakatlarining rivojlanishi (grafomotorika).

7. **Klyaksografiya** – buklangan qog‘ozda tasodifiy bo‘yoq dog‘idan obraz yaratish texnikasi.
8. **Sachratish usuli (Splash art)** – bo‘yoqni yuzaga sepish yoki purkash orqali tasvir yaratish.
9. **Kolaj** – kesilgan tasvir, mato, qog‘oz, tabiiy materiallar asosida rasm yaratish usuli.
10. **Monotipiya** – silliq yuzada ishlangan bo‘yoqli tasvirni bir marotaba qog‘ozga bosib olish texnikasi.
11. **Barmoq texnikasi** – cho‘tka yoki qalam o‘rniga barmoq bilan rasm chizish usuli.
12. **Fazoviy idrok** – ob'ektlarning shakli, o‘lchami va joylashuvini tasavvur qilish va aniqlash qobiliyati.
13. **Sinesteziya (sinestezik metod)** – musiqa, tovush, rang, hid kabi sezgilarning uyg‘unligiga asoslangan obraz yaratish.
14. **Narratsiya** – bola tomonidan rasmga asoslangan hikoya tuzish va og‘zaki ifoda qilish jarayoni.
15. **Pedagogik texnologiyalar** – darsni rejalashtirish, tashkil etish va samarali metodlardan foydalanishga oid yondashuvlar majmuasi.
16. **Interaktiv metodlar** – bolaning faol ishtirokiga asoslangan dars shakllari (munozara, rasmga izoh, rolli o‘yin va h.k.).
17. **Estetik did** – go‘zallikni his etish, tanlash va yaratish ko‘nikmasi.
18. **Nutqiy faollik** – bolaning rasm chizish jarayonida ifoda, izoh, hikoya qilish orqali nutq funksiyalarini faollashtirish holati.

9-MAVZU: MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA LOY ISHI MASHG'ULOTLARI

REJA:

1. Loy ishi tushunchasi va uning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojida o'rnini
2. Loy ishi texnikasi va vositalari
3. Loy ishi mashg'ulotlarining turlari
4. Yosh guruhlariga mos mashg'ulot mazmuni
5. Metodik tavsiyalar va darsni tashkil etish bosqichlari
6. Xulosa

Loy ishi — bu maktabgacha yoshdagi bolalarning modellashtirish, obraz yaratish va tasviriy ifoda ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan muhim pedagogik faoliyat turi hisoblanadi. Ushbu faoliyat orqali bola o'zining atrof-muhit haqidagi tasavvurini moddiy obrazga aylantiradi, ya'ni loy yordamida real yoki fantastik shakllarni yaratadi. Bu jarayonda bola oddiy harakatlar orqali murakkab ijodiy jarayonni amalga oshiradi — u avval ob'ektni tasavvur qiladi, so'ng uni loyda modellashtiradi, va oxirida unga nom beradi yoki mazmun yuklaydi.

Loy bilan ishlash kichik yoshdagi bolalarda quyidagi muhim kompetensiyalarni rivojlantiradi:

- **Mayda motorika** — qo'l barmoqlari, bilak va kaft mushaklarining harakatlarini takomillashtirish;

- **Tasviriyl tafakkur** — obrazli fikrlash, obyektlarning shakli, hajmi, tuzilishi haqidagi tasavvurlarni mustahkamlash;

- **Fazoviy idrok** — ob'ektlarning joylashuvi, yo'nalishi va o'lchamlari bilan ishlash qobiliyati;

- **Nutqiy ifoda** — yaratilgan obrazni nomlash, hikoya qilish, rasmiylashtirish orqali og'zaki nutq faoliyatini faollashtirish.

Bundan tashqari, loy bilan ishlash bolalarning **emotsional barqarorlik** holatini mustahkamlaydi, stressni kamaytiradi, o'zini erkin ifoda etish, ichki kechinmalarini tashqi obrazga ko'chira olish ko'nikmasini rivojlantiradi. Bu jihatlar art-terapevtik yondashuvlar bilan hamohang bo'lib, bolalarda ijodkorlikni, estetik didni, va o'ziga ishonchni shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

2. Loy ishi texnikasi va vositalari. Maktabgacha ta'lim muassasalarida loy bilan ishlash bolalarning yoshiga mos tarzda bosqichma-bosqich tashkil etiladi. Ushbu jarayon bolada modellashtirish ko'nikmalarini shakllantirish, tasviriyl faoliyatga qiziqishni rivojlantirish, estetik did va tafakkur jarayonlarini faollashtirishga xizmat qiladi.

 Loy ishi uchun asosiy materiallar:

- **Tabiiyl loy** – tabiiyl quvvatga ega, bolalar uchun xavfsiz, ifoda imkoniyati keng bo'lgan asosiy material;

- **Plastilin** – boshlang'ich guruh bolalari uchun qulay, yumshoq, rangli material;

- **Tuzli xamir (slyayonoye testo)** – uy sharoitida tayyorlanadigan ekologik toza material bo'lib, kichik yoshdagi bolalar uchun tavsiya etiladi;

• **Modellashtirish uchun maxsus massalar (play dough, polimer loy)**

– texnik qobiliyatni oshirish uchun qo‘llaniladi (yoshga mos nazorat bilan).

 Ish jarayonida qo‘llaniladigan vositalar:

- **Ish taxtachasi** – loyni silliq va toza yuzada ishlash uchun;
- **Spatula** (yog‘och yoki plastik) – shakl berish, kesish, chizish uchun;
- **Silliqlovchi vositalar** – sirtini tekislash va shaklni tugatish uchun;
- **Shablonlar va qoliplar** – meva, hayvon, transport vositalari,

geometrik shakllar;

• **Qo‘shimcha bezak vositalari** – donalar, tugmalar, toshchalar, quritilgan gullar (kompozitsiya yaratish uchun);

• **Gigiyenik vositalar** – fartuklar, nam salfetaklar, qo‘l yuvish vositalari, qo‘l kremi (terini himoya qilish uchun).

Loy bilan ishlash texnikasi — yoshga moslashtirilgan jadval

Yosh guruhi	Texnik harakatlar	Foydalaniladigan materiallar	Namunaviy obrazlar
3–4 yosh	- Siqish - Bosish - Yassilash - Buralash - Koptok/kolbasa yasash	- Tuzli xamir (solyanoy testo) - Yumshoq plastilin	- Dumaloq mevalar (olma, gilos) - Hayvon kallasi - Oddiy qushcha
4–5 yosh	- Oddiy shakllar yasash - Bo‘laklarni birlashtirish - Silliqlash, chizish	- Plastilin - Tabiiy loy (yumshoq) - Silikon qoliplar	- Mushukcha - Uy shakli - Geometrik figuralar (uchburchak, to‘rtburchak)
5–6 yosh	- Obrazli modellashtirish - Detallarni to‘ldirish	- Tabiiy loy - Play Dough - Qo‘shimcha bezaklar (tosh, tugma, ip)	- Hayvonot bog‘i sahnasi - Bayram manzarasi

Yosh guruhi	Texnik harakatlar	Foydalaniladigan materiallar	Namunaviy obrazlar
	- Kompozitsiya tuzish - Hikoya qilish		- Oila a'zolari kompozitsiyasi

 Texnik jihatdan e'tibor beriladigan pedagogik jihatlar:

- Loyning yumshoqligi va quvvat darajasi bola kuchiga mos bo'lishi;
- Loyni to'g'ri saqlash (qadoqlangan, namlikni saqlagan holda);
- Loydan foydalanishda gigiyena talablariga qat'iy amal qilish;
- Faoliyat davomida bolani rag'batlantirish, tasavvuriga erkinlik berish.

3.Loy ishi mashg'ulotlarining turlari va ularning tarbiyaviy ahamiyati. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan loy ishi mashg'ulotlari ularning mayda motorikasini rivojlantirish, estetik didini shakllantirish, ijodiy tafakkur va nutqiy faolligini kuchaytirishda muhim ahamiyatga egadir. Loy – o'zining yumshoq va shaklga moslasha oluvchi xususiyatlari bilan bolalar uchun eng qiziqarli va tabiiy moddalardan biri hisoblanadi. Loydan ishlash jarayoni bolaning tasavvurini jonlantiradi, unga o'z obrazini moddiy shaklda ifodalash imkonini beradi.

Loy ishi mashg'ulotlari mazmuniga ko'ra bir necha shakllarda tashkil etilishi mumkin. Har bir shakl o'ziga xos metodik yondashuvni talab qiladi va bolaning ma'naviy hamda psixofiziologik rivojiga xizmat qiladi.

1. Erkin modellashtirish

Erkin modellashtirish – bu bola o‘z tasavvuriga, ichki dunyosiga va kayfiyatiga asoslanib, hech qanday tayyor namunaga bog‘lanmagan holda obrazlar yaratadigan shakldir. Bunday mashg‘ulotlar bola fantaziyasini erkin ifodalashiga, tashabbus ko‘rsatishiga, mustaqil fikr yuritishiga imkon yaratadi. Tarbiyachining vazifasi – bolani ilhomlantirish va unda ichki motivatsiyani qo‘llab-quvvatlashdir.

Misol: Bola o‘z tasavvuriga ko‘ra “O‘zga sayyoralik mehmon” obrazini loydan yasaydi: unga uchta ko‘z, uzun quloq, yumaloq tanani yasab, u haqida hikoya aytib beradi – u qanday sayyoradan kelgan, nima uchun Yerga kelgan, nima yeydi va hokazo.

2. Mavzuli modellashtirish

Mavzuli modellashtirish shaklida bolalar ma’lum bir mavzu asosida ishlaydi. Mavzu bolalarning qiziqish doirasiga yaqin, ularning hayotiy

tajribasi bilan bog‘liq bo‘lishi kerak. Bu shakl orqali bolalar mantiqiy fikrlash, kuzatganlarini modellashtirish, obraz yaratish va u haqida hikoya qilishni o‘rganadilar.

Misol: Mavzu – “Mening uyim”.

Bolalar loydan o‘z uyi modellarini yasaydilar: deraza, eshik, tom, hatto bog‘ yoki hayvonlar. Har bir bola o‘z uyi haqida gapirib beradi – kim bilan yashaydi, uyning nechta xonasi bor, eng sevimli joyi qayerda.

3. Ertak asosida modellash

Bu shaklda bolalar mashhur yoki yaqinda o'rganilgan ertak, hikoya asosida obrazlar yaratadilar. Loy ishi orqali ular ertakdagi voqealarni eslab, sahna sifatida tiklaydilar. Bu shakl bolalarda eslab qolish, tasavvur qilish, obrazli tafakkur va og'zaki nutqni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Misol: Ertak – “Zumrad va Qimmat”. Bolalar ertakdagi ikkita qahramonning bosh qismidagi farqlarni modellashadilar: Zumrad – guldasta ushlab turgan, yuzida tabassum; Qimmat – qo'lida tayoq, yuzida g'azab. Har bir bola o'z qahramoni haqida hikoya qiladi.

4. Rolli ijodiy ishlarni

Rolli ijodiy mashg'ulotlar bir nechta bolalar ishtirokida guruh tarzda tashkil etiladi. Ular jamoada ishlashni, fikr almashishni, rollarni taqsimlashni va birgalikda loyiha ustida ishlashni o'rganadilar. Bu shakl

ijtimoiylashuv, hamkorlik, o'z fikrini himoya qilish, tinglash va kelishuv madaniyatini shakllantiradi.

Misol: Mavzu – “Hayvonot bog'i”. Guruh bolalari har biri bir hayvonni loydan yasaydi: sher, fil, quyon, to'tiqush, maymun va hokazo. So'ngra hayvonot bog'i shakllantiriladi. Har bir bola o'z hayvoni tilida gapiradi: “Men Sherman! Men o'rmon qiroli!”

Loy ishi mashgʻulotlarining yuqoridagi shakllari bolalarning turli qobiliyatlarini uygʻun rivojlantirishga xizmat qiladi. Erkin modellash – fantaziya va tashabbusni ragʻbatlantiradi, mavzuli ishlanmalar – mantiqiy fikr va nutqiy ifodani rivojlantiradi, ertak asosidagi modellash – eslab qolish va obrazli tafakkurni kuchaytiradi, roliy ijodiy mashgʻulotlar esa – ijtimoiy va nutqiy kompetensiyalarni shakllantiradi. Shu tariqa, loydan ishlash nafaqat tasviriy sanʼatning bir turi, balki koʻp funksiyali rivojlantiruvchi pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi.

4. Yosh guruhlariga mos mashgʻulot mazmuni. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan loy ishi mashgʻulotlarining mazmuni bolaning yoshi, psixofiziologik rivojlanish darajasi va ijodiy tayyorgarligiga muvofiq tarzda tanlanadi. Har bir yosh bosqichida bola oʻziga xos idrok, mayda motorika, tafakkur va nutq darajasiga ega boʻlib, aynan shu omillar loy orqali bajariladigan faoliyat mazmunini belgilaydi.

Yosh kichik boʻlgani sayin faoliyat koʻproq sezgi organlarini jalb qiluvchi, oddiy shakllarni yasashga qaratiladi. Bola ulgʻaygan sari esa obrazli tasvirlar, mavzuli kompozitsiyalar, hikoya asosida maketlar yaratish kabi murakkabroq vazifalarga oʻtiladi. Mazmunning bosqichma-bosqich murakkablashuvi bola ijodiy rivojining izchil yoʻlga qoʻyilishini taʼminlaydi.

Quyida har bir yosh guruhiga mos loy ishi mashgʻulotlarining mazmuni, koʻnikmalari va namunaviy faoliyatlari jadval tarzida keltirilgan.

Yosh guruhi	Yosh	Mashg'ulot mazmuni	Shakllanadigan ko'nikmalar	Amaliy misollar
Kichik guruh	3–4	Loyni silliqlash, bosish, aylantirish; oddiy shakllarni yasash	Loy bilan tanishish, mayda motorika, idrok, shakl ajratish	To'pcha, yassi yaproq, cho'zilgan kolbasa shakli
O'rta guruh	4–5	Hayvonlar, mevalar yoki kundalik buyumlarni yasash	Obrazli fikrlash, predmetlarni ko'rib tasvirlash, rang va shakl farqlash	Olma, nok, mushukcha, choynak
Katta guruh	5–6	Mavzuli kompozitsiyalar: bir nechta elementdan iborat loyihalar	Mantiqiy bog'liqlik, hikoya tuzish, ko'rgan manzarani modellashtirish	“Bog'da”, “Hayvonot bog'i”, “Qishloq ko'chasi”
Tayyorlov guruhi	6–7	Hikoya asosida murakkab kompozitsiyalar, detallarga boy maketlar	Erkin ijodkorlik, tafsilotlarni ajratish, og'zaki izoh berish, estetik ifoda	“Ertak qahramonlari uyida”, “Bozor manzarasi”, “Fermada”

• **Kichik guruh** mashg'ulotlari asosan sezgi organlarini faollashtirish va loy bilan tanishtirishga qaratiladi. Shakllar juda sodda, bolaning harakat koordinatsiyasiga mos bo'ladi.

• **O'rta guruh** bolalari allaqachon ayrim predmetlarni tanib olgan bo'lib, ularni loy orqali obrazga aylantirishni o'rganadilar.

• **Katta guruhda** bola o'z tasavvuriga asoslanib, mavzuli syujetli kompozitsiyalarni tuzishga qodir bo'ladi.

• **Tayyorlov guruhi** bolalari esa yoshi va rivojlanishiga ko'ra, kichik ssenariyli kompozitsiyalar yasab, ular haqida batafsil hikoya aytib bera oladi.

5. Metodik tavsiyalar va mashg'ulotni tashkil etish bosqichlari

Loyda ishlash mashg'ulotlari bolalarda tasviriyl ifoda, ijodkorlik, nutq faolligi va motorik ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur mashg'ulotlar muvaffaqiyatli o'tishi uchun ularni mantiqan asoslangan bosqichlar asosida tashkil etish lozim. Quyida har bir bosqichning metodik mazmuni keltiriladi:

1. Kirish qismi – motivatsiya va e'tiborni jalb qilish

Bu bosqich mashg'ulotning emotsional va ijodiy asosini tashkil etadi. Bolalarning diqqatini mavzuga yo'naltirish, qiziqish uyg'otish va ularda motivatsiya hosil qilish muhim vazifadir. Tarbiyachi bu bosqichda quyidagilarga e'tibor qaratadi:

- **Ko'rgazmali vosita:** suratlar, kitobdagi rasm, hayvon maketi yoki haqiqiy predmet (masalan, meva, gul) yordamida mavzuga kirish;

- **Ertak yoki qisqa hikoya:** obrazli bayon orqali bolada tasavvur uyg'otish;

- **Suhbat:** savol-javob orqali bolani faol fikrlashga jalb qilish (Masalan: "Sizlar qanday hayvonlarni bilasiz?", "Qaysi meva sizga yoqadi?").

Metodik tavsiya: Kirish qismini faol, emotsional ohangda olib boring. Bola shunchaki tinglovchi emas, suhbatdosh bo'lishi lozim.

2. Ko'rsatma qismi – namunaviy harakat va tushuntirish

Bu bosqichda pedagog bolalarga bajariladigan ishni bosqichma-bosqich ko'rsatadi va tushuntiradi. Asosiy maqsad – texnik ko'nikmalarni o'rgatish va bajariladigan ishning mazmunini tushuntirishdir.

- **Pedagog namunasini ko'rsatadi** – masalan, oddiy figura (olma, to'pcha) yoki hayvoncha yasashni amalda bajarib ko'rsatadi;

- **Texnik harakatlar:** loyni yanchish, yumaloqlash, cho‘zish, birlashtirish, qo‘shish kabi usullarni ko‘rsatadi;

- **Savol-javob** orqali bolalarning e‘tiborini faollashtiradi (Masalan: “Bu shaklga nima o‘xshaydi?”, “Endi nima qilish kerak deb o‘ylaysan?”).

Metodik tavsiya: Ko‘rsatmalarni sekin, bolalar tushunadigan tilda, sodda jumlar bilan tushuntiring. Har bir harakat izchil va bosqichli bo‘lishi zarur.

3. Asosiy qism – bolalarning mustaqil ijodiy ishi

Mazkur bosqich mashg‘ulotning eng faol va asosiy qismini tashkil etadi. Unda bolalar o‘z tasavvurlari asosida mustaqil ravishda loydan obrazlar yaratadilar. Tarbiyachining roli esa rahbarlik qilishdan ko‘ra yo‘naltiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi sifatidadir:

- Har bir bola individual ravishda yoki kichik guruhda ishlaydi;
- Pedagog har bir bolaning oldiga borib, muloyimlik bilan yo‘naltiradi, savollar beradi;
- Zarur hollarda texnik yordam (masalan, loyni yumshatish, qo‘shish) ko‘rsatadi.

Metodik tavsiya: Bolalarning mustaqilligini buzmasdan, faqat kerakli paytda ko‘mak bering. Har bir bolaning ishi qadrlanishi lozim.

4. Tahlil qismi – bajarilgan ishlarga izoh va nutqiy faoliyat

Mashg‘ulot yakunida bolalar o‘z ishlarini ko‘rsatadilar, nomlaydilar va u haqida so‘zlab beradilar. Bu bosqich bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirish, fikrini ifodalash, baholash va tinglash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi:

- Har bir bola o‘z yasagan obrazini tanishtiradi: “Bu kim?”, “Qayerda yashaydi?”, “Nima yeydi?” kabi savollarga javob beradi;

- Tarbiyachi bolalarning nutqiy faolligini qo‘llab-quvvatlaydi, savollar beradi;

- Umumiy yakuniy suhbat: “Kim nimani yoqtirdi?”, “Qaysi hayvon eng kulgili bo‘ldi?” kabi savollar orqali umumlashtirish.

Metodik tavsiya: Har bir bolaga so‘z berish, fikrini to‘liq aytishga imkon yaratish juda muhim. Pedagog har qanday obrazni ijobiy baholashi kerak: “Bu juda ajoyib ishlangan!”, “Ajoyib qushcha yasabsan!”

Umumiy metodik tavsiyalar:

- Har bir bosqichda bolalarning emotsional holati, qiziqishi va faol ishtiroki diqqat markazida bo‘lishi kerak.

- Mashg‘ulotning har bir elementi tarbiyaviy, estetik va nutqiy maqsadlarga xizmat qilishi lozim.

- Bolalar o‘z ishlariga nom berishi, uni himoya qilishi (hikoya shaklida) rag‘batlantiriladi.

- Mashg‘ulot oxirida qo‘llab-quvvatlovchi baho va rag‘bat – og‘zaki maqtov, yulduzchalar, gulchalar, kichik sovg‘alar (tasviriylar) bilan berilishi mumkin.

Xulosa. Loy ishi mashg‘ulotlari maktabgacha ta’lim jarayonining ajralmas va muhim tarkibiy qismidir. Bu turdagi faoliyat bolalarning ijodiy salohiyatini ochish, tafakkurini faollashtirish, estetik didini shakllantirish va nutqiy rivojlanishini ta’minlashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Loy bilan ishlash bolalar uchun faqatgina tasviriylar san’at shakli emas, balki o‘z fikrini ifodalash, ichki kechinmalarini obraz orqali ko‘rsatish, muloqotga kirishish va mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatidir.

Mazkur mashg‘ulotlar quyidagi rivojlantiruvchi funksiyalari bilan ajralib turadi:

- Ijodiy ifoda vositasi sifatida, bola o‘z tasavvuri va fantaziyasini moddiy shaklda namoyon etadi, yangi obrazlar yaratadi;
- Nutqiy faollikni rivojlantirishda, bola o‘z yasagan obraz haqida hikoya qiladi, uni nomlaydi, savol-javoblarga javob beradi;
- Emotsional tushunish va obrazli tafakkurni faollashtiradi, bola his-tuyg‘ularini loy orqali ifodalaydi;
- Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi, bolaning shaxs sifatida o‘shiga zamin yaratadi.

Shu sababli, loy ishi mashg‘ulotlarini maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning yoshi, individual imkoniyatlari va psixologik tayyorgarligiga mos holda, qiziqarli va ijodiy tarzda tashkil etish metodik nuqtai nazardan juda muhimdir. Pedagogdan yuqori darajadagi kuzatuvchanlik, ilhomlantirish qobiliyati va individual yondashuv talab etiladi. Loy orqali modellashtirish mashg‘ulotlari orqali bola nafaqat tasviriy faoliyatni, balki butun shaxsiy rivojlanish imkoniyatini amalga oshiradi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Loy ishi nima? Uning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojidagi o‘rni nimada namoyon bo‘ladi?
2. Loy bilan ishlash orqali bolaning qanday psixik va jismoniy ko‘nikmalari rivojlanadi? Iltimos, kamida uchta misol keltiring.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun loy ishi materiallari va vositalarining qaysi turlari tavsiya etiladi? Nega?

4. 3–4 yoshdagi bolalar uchun qanday texnik harakatlar mos keladi? Ular orqali qanday obrazlar yaratilishi mumkin?
5. Loy ishi mashg‘ulotlarining qanday turlari mavjud? Har bir turga qisqacha ta’rif bering va bittasiga misol keltiring.
6. Erkin modellashtirish bilan mavzuli modellashtirish o‘rtasidagi asosiy farqlar nimalarda?
7. Ertak asosida modellashtirish mashg‘uloti qanday rivojlantiruvchi funksiyalarga ega? Qanday ertakdan foydalanish mumkin?
8. Rolli ijodiy mashg‘ulotlarning ijtimoiy va nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o‘rnini tushuntiring.
9. Har bir yosh guruhi uchun mos mazmun va shakllanadigan ko‘nikmalar qanday farqlanadi? Jadvaldan misollar keltiring.
10. Loy mashg‘ulotini tashkil etish bosqichlari qanday? Har bir bosqichda pedagog nimalarga e’tibor qaratishi kerak?
11. “Hayvonot bog‘i” mavzusidagi loy mashg‘ulotini qanday tashkil etasiz? Mashg‘ulotning qisqacha ssenariysini ayting.
12. Mashg‘ulot yakunida tahlil bosqichini o‘tkazish nega muhim? Qanday savollar orqali bola nutqini faollashtirish mumkin?
13. Loy ishi mashg‘ulotlari orqali bolalarda qanday tarbiyaviy va estetik qadriyatlar shakllantiriladi?
14. Sizningcha, loy bilan ishlashning art-terapevtik imkoniyatlari nimada namoyon bo‘ladi?
15. Pedagog loy mashg‘ulotlarini olib borishda bolalar orasidagi individual farqlarni qanday hisobga olishi kerak?

TEST SAVOLLARI:

1. Loy ishi deganda nima tushuniladi?

- A) Suvda chizish faoliyati
- B) Qog‘ozda tasvir yaratish
- C) Modellashtirish orqali obraz yaratish
- D) Raqamli texnologiyalarni o‘rganish

2. Loy bilan ishlash asosan bolalarning qaysi qobiliyatlarini rivojlantiradi?

- A) Matematik fikrlash va yozuv
- B) Mayda motorika, nutq va obrazli tafakkur
- C) Sport ko‘nikmalari
- D) Musiqa eshitish qobiliyati

3. Quyidagilardan qaysi biri loy ishi uchun asosiy material emas?

- A) Tabiiy loy
- B) Tuzli xamir
- C) Plastilin
- D) Qog‘oz va qalam

4. 3–4 yoshli bolalarga mos texnik harakatlar qaysilar?

- A) Siqish, yassilash, buralash
- B) Bo‘laklarni birlashtirish, hikoya qilish

- C) Syujetli kompozitsiyalar yaratish
- D) Murakkab detallarni loyda ifodalash

5. “Mening uyim” mavzusi qaysi turdagi loy ishiga misol bo‘ladi?

- A) Erkin modellashtirish
- B) Mavzuli modellashtirish
- C) Roli ijodiy ish
- D) Ertak asosida modellashtirish

6. Quyidagilardan qaysi biri erkin modellashtirishga misol bo‘la oladi?

- A) Bola o‘z xayoliga ko‘ra “O‘zga sayyoralik mehmon” yasaydi
- B) Bolalar guruh bo‘lib “Bog‘” manzarasini yaratadi
- C) “Zumrad va Qimmat” qahramonlari yasab chiqiladi
- D) Mushukcha va quyon shablon bo‘yicha ishlanadi

7. Ertak asosida modellashtirishning asosiy afzalligi nima?

- A) Sport qobiliyatini oshiradi
- B) Eslab qolish va nutqiy ifodani rivojlantiradi
- C) Loyni tejaydi
- D) Matematik tafakkurni kuchaytiradi

8. Rolli ijodiy ishlanmalarda bola nima qiladi?

- A) Mustaqil obraz yasaydi
- B) Ertakni eslab qoladi

- C) Guruhda ishlaydi va rollar taqsimlanadi
- D) Tushunchalar o'rganiladi

9. "Hayvonot bog'i" loy mashg'uloti orqali bola nimani o'rganadi?

- A) Hamkorlik, rolli nutq, ijodiy ifoda
- B) Yozishni
- C) Shaklni bo'yashni
- D) Hayvonlarni chizishni

10. Ko'rsatma bosqichida pedagog nima qiladi?

- A) Faqatgina bolalarning ishini kuzatadi
- B) Texnik harakatlarni ko'rsatib tushuntiradi
- C) O'yin o'tkazadi
- D) Tahlil qiladi

11. Tahlil bosqichining asosiy vazifasi nima?

- A) Bola o'z ishi haqida hikoya qiladi
- B) Pedagog baho beradi
- C) Loyni yig'ishtirib qo'yadi
- D) Suratlar chiziladi

12. Katta guruh bolalari uchun qanday mashg'ulot mazmuni mos?

- A) Yassilash, siqish
- B) Mavzuli kompozitsiyalar yaratish

- C) Ranglarni tanish
- D) Tugma sanash

13. Quyidagilardan qaysi biri gigiyenik vosita hisoblanadi?

- A) Spatula
- B) Nam salfetka
- C) Qolip
- D) Tugma

14. “Ertak qahramonlari uyida” mashg‘uloti qaysi guruhga mos?

- A) Kichik guruh
- B) O‘rta guruh
- C) Katta guruh
- D) Tayyorlov guruhi

15. Loy bilan ishlashning art-terapevtik qiymati nimada?

- A) Bola sportga qiziqadi
- B) Musiqani yaxshi eshitadi
- C) Emotsional barqarorlikni ta’minlaydi
- D) Matematika tez o‘rganadi

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Edwards C., Gandini L., Forman G. *The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation*, 2012.

2. Jo‘rayeva M. *Maktabgacha ta’limda amaliy san’at asoslari*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
3. Kolbe Ursula. *It's Not a Bird Yet: The Drama of Drawing*, 2005.
4. Soliyeva G. va boshq. *Tasviriy san’at va mehnat faoliyati metodikasi*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.
5. Tursunova Z. *Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy faoliyatni rivojlantirish*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Vecchi Veia. *Art and Creativity in Reggio Emilia: Exploring the Role and Potential of Ateliers in Early Childhood Education*, 2010.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Loy ishi** – bolalarning loy, plastilin, xamir kabi materiallar yordamida obraz yaratish, modellashtirishga qaratilgan ijodiy faoliyati.
2. **Modellashtirish** – real yoki xayoliy obyektlarning shakl, tuzilma va detallarini moddiy ko‘rinishda (masalan, loy orqali) yaratish jarayoni.
3. **Tasviriy faoliyat** – bolaning rasm chizish, haykaltaroshlik, modellashtirish kabi san’at turlari orqali o‘z fikrini estetik ifoda etish faoliyati.
4. **Erkin modellashtirish** – bolaning hech qanday mavzusiz, faqat tasavvuriga asoslanib, o‘z xohishiga ko‘ra obraz yaratishi.
5. **Mavzuli modellashtirish** – pedagog tomonidan belgilangan mavzu asosida (masalan: “Mening uyim”, “Hayvonot bog‘i”) loy ishlari bajarilishi.

6. **Ertak asosida modellashtirish** – ertak, hikoya yoki syujet asosida obrazlarni loy orqali modellashtirish shakli.
7. **Rolli ijodiy ishlanmalar** – bolalar guruh bo‘lib, rollar taqsimlangan holda bajaradigan hamkorlikka asoslangan loy ishi.
8. **Mayda motorika** – qo‘l barmoqlari, kaft va bilak muskullarining harakat faoliyati; loy ishlari orqali rivojlanadi.
9. **Fazoviy idrok** – ob’ektlarning o‘zaro joylashuvi, hajmi va shaklini anglash va idrok etish qobiliyati.
10. **Estetik tarbiya** – bolada go‘zallikni his etish, uni yaratish va qadrlash tuyg‘usini shakllantiruvchi pedagogik jarayon.
11. **Art-terapiya** – san’at vositalari (jumladan, loy) orqali bolaning ichki kechinmalarini ifoda etish va emotsional holatini barqarorlashtirishga qaratilgan uslub.
12. **Ijodiy tafakkur** – bolaning yangi g‘oya, obraz va yechimlarni mustaqil ishlab chiqish qobiliyati.
13. **Tarbiyaviy maqsad** – mashg‘ulot orqali bolaning shaxsiy, axloqiy va ijtimoiy qobiliyatlarini shakllantirish yo‘nalishi.
14. **Nutqiy faollik** – bola tomonidan o‘z yaratgan obrazini nomlash, tasvirlash va hikoya qilish orqali nutq rivojlanishining faol shakli.
15. **Didaktik vositalar** – loy ishi mashg‘ulotlarida qo‘llaniladigan ko‘rgazmalar, namunalar, shablonlar va hikoyaviy materiallar.

10-MAVZU: MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI APPLIKATSIYA ISHLARIGA O‘RGATISH METODIKASI

REJA:

1. Applikatsiya tushunchasi va uning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojidagi ahamiyati
2. Applikatsiya ishlarining texnikasi, vositalari va materiallari
3. Yosh guruhlariga mos applikatsiya ishlarining mazmuni va bosqichlari
4. Applikatsiya mashg‘ulotlarini tashkil etishning metodik tavsiyalari
5. Xulosa

Applikatsiya — bu tasviriy san’at turlaridan biri bo‘lib, turli materiallardan (rangli qog‘oz, mato, paxta, jun, barg, tolalar va boshqalar) kesilgan shakllarni boshqa bir asosiy yuzaga tartibli tarzda joylashtirish orqali kompozitsiya yaratish jarayonidir. Ushbu san’at turi o‘zining soddaligi, vizual jozibadorligi va turli yoshdagi bolalar uchun qulayligi bilan maktabgacha ta’lim muassasalarida keng qo‘llaniladi.

Pedagogik nuqtai nazardan, applikatsiya maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nafaqat estetik faoliyat, balki ularning shaxsiy rivojlanishini ta’minlovchi ko‘p qirrali tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vositadir. Jumladan, applikatsiya mashg‘ulotlari bolalarda quyidagi muhim kompetensiyalarni shakllantiradi:

1. Mayda motorika va psixomotor rivojlanish

Applikatsiya faoliyatida bola kesish, yelimlash, shakl berish kabi nozik harakatlarni bajaradi. Bu jarayon qo‘l barmoqlari va bilak mushaklarini faol ishlashiga olib keladi. Psixologlar ta’kidlashicha, qo‘l barmoqlarining rivoji bolaning umumiy intellektual faoliyati, ayniqsa, nutqining shakllanishi bilan bevosita bog‘liqdir (V.V. Lebedinskiy, L.S. Vigotskiy). Shu bois, applikatsiya orqali qo‘l harakatlarini rivojlantirish bilvosita ravishda nutqiy faollikni ham kuchaytiradi.

2. Estetik did va obrazli tafakkur

Applikatsiya orqali bola ranglarning uyg‘unligi, shakllar o‘rtasidagi nisbat, tasviriy go‘zallik va tartibni his qilishni o‘rganadi. Bu esa bolaning estetik dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiladi. Applikatsiya faoliyatida bola real yoki fantastik obrazlar bilan ishlash orqali estetik idrokni rivojlantiradi, o‘z ijodiy qarashlarini aks ettiradi.

3. Ijodiy va mantiqiy tafakkur

Applikatsiya mashg‘ulotlarida bolalardan muayyan shakllarni tanlash, ularni maqsadga muvofiq joylashtirish va natijada bir butun kompozitsiyani yaratish talab etiladi. Bu esa bolaning mantiqiy fikrlash, muammoni yechish, ketma-ketlikni anglash kabi muhim aqliy jarayonlarini rag‘batlantiradi. Ayniqsa, syujetli applikatsiyalar orqali bola vizual hikoya tuzishni o‘rganadi.

4. Fazoviy idrok va vizual muvofiqlashtirish

Shakllarni joylashtirish jarayonida bola obyektlar orasidagi masofa, yo‘nalish, o‘lcham va joylashuvni aniqlashga harakat qiladi. Bu esa bolaning fazoviy orientatsiyasini, ya’ni yuqori-past, o‘ng-chap, old-ortga

kabi tushunchalarni anglashiga yordam beradi. Bu ko‘nikma maktabga tayyorgarlik bosqichida muhim ahamiyat kasb etadi.

5. Shaxsiy xususiyatlar va irodaviy sifatlarni shakllantirish

Applikatsiya — o‘ziga xos mustaqil ijodiy faoliyat bo‘lib, bolaning sabr-toqatli bo‘lishi, ishni oxirigacha bajara olish, natijaga erishishga intilishi kabi shaxsiy sifatlarini rivojlantiradi. Yelimlab bo‘lganidan so‘ng, o‘z ishini ko‘zdan kechirish, uni tahlil qilish, tanqidiy yondashuv hosil qilish orqali bola o‘z ishiga nisbatan mas’uliyatli bo‘lishga o‘rganadi.

6. Nutqiy rivojlanish

Bola applikatsiya davomida yaratgan tasvirga izoh beradi, uni nomlaydi, syujetli ish bo‘lsa — hikoya qiladi. Bu esa og‘zaki nutqni rivojlantirish, so‘z boyligini kengaytirish, fikrni mantiqiy bayon qilish ko‘nikmalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli applikatsiya mashg‘ulotlari ko‘pincha nutqiy faoliyat bilan uyg‘un holda olib boriladi.

Applikatsiya — bu tasviriy san’atning ijodiy va didaktik imkoniyatlari keng bo‘lgan turi bo‘lib, maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. U orqali bola nafaqat go‘zallikni his qiladi, balki o‘z ichki kechinmalari va fikrlarini ifoda etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shuningdek, u pedagogga bolani chuqurroq anglash, uning qiziqish doirasini aniqlash va shaxsiy rivojiga ko‘maklashish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

2. Applikatsiya ishlarining texnikasi, vositalari va materiallari

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan applikatsiya mashg‘ulotlarini tashkil etishda texnik yondashuv, vosita va materiallarning to‘g‘ri tanlanishi pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi. Ushbu mashg‘ulotlar

bolalarning estetik didini shakllantirish, tasviriy tafakkurini faollashtirish va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Applikatsiya texnikasi turlari

Applikatsiya texnikasi turlicha bo‘lishi mumkin. Har bir texnika bolaning yoshi, qiziqishi va rivojlanish darajasiga mos holda tanlanadi. Quyidagi asosiy texnik yondashuvlar maktabgacha ta’lim amaliyotida keng qo‘llaniladi:

1. **Yelimlash (klassik) texnikasi.**

Eng keng tarqalgan usul bo‘lib, bu texnikada bolalar turli shakllarni (doira, kvadrat, hayvon silueti va boshqalar) qaychi yordamida kesib olib, ularni qog‘oz yoki karton asosga yelimlaydilar. Texnikaning

soddaligi uni kichik yosh guruhlar uchun moslashtirishga imkon beradi.

2. **Mozaika texnikasi.**

Ushbu texnikada yirik obrazlar yoki tasvirlar kichik geometrik shakllar (to‘rtburchak, uchburchak, doira va boshqalar) yordamida yig‘iladi. Mozaika texnikasi bola tafakkurini, fazoviy idrokini, mantiqiy bog‘liqlikni rivojlantirishda katta

ahamiyatga ega.

3. **Hajmli (3D) applikatsiya.** Bu usulda tasvir elementlariga hajm berish uchun shakllar buklanadi, buriladi yoki bir necha qatlamda joylashtiriladi. Masalan, guldasta barglari bukib hosil qilinadi yoki kapalak qanotlari ko'tarilgan holatda yelimlanadi. Bu texnika yuqori yoshdagi guruhlarda qo'llanadi.

4. **Konturni to'ldirish texnikasi.** Bola tayyor chizilgan kontur ichini turli xil materiallar bilan (yaproqlar, ip, paxta, yirtiq qog'ozlar) to'ldiradi. Bu texnika ayniqsa kichik guruh bolalari uchun qulay bo'lib, ularni yo'naltirish va xatoga yo'l qo'ymaslik imkonini beradi.

5. **Kombinatsiyalashgan texnika.** Mashg'ulot davomida bir nechta texnikani birlashtirib foydalanish ham mumkin. Masalan, fon hajmli texnikada, asosiy obraz esa yelimlash texnikasida bajariladi. Bu yondashuv bolalarning didini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Applikatsiya uchun kerakli vositalar va materiallar

Mashg'ulotlarning mazmunli va samarali tashkil etilishi uchun vosita va materiallar pedagog tomonidan puxta tayyorlab qo'yilishi zarur. Quyidagi asbob-uskunalar applikatsiya jarayonining ajralmas qismidir:

- **Qaychi** – bolalar uchun xavfsiz, yumaloq uqli, maxsus plastik yoki rezinali tutqichli bolalar qaychisi tavsiya etiladi.

- **Rangli qog'oz va karton** – klassik applikatsiya uchun asosiy material. Ranglarning xilma-xilligi bolalarning estetik didini shakllantiradi.

- **Yelim** – PVA yelimi yoki qalam shaklidagi yelimlar gigiyena va qulaylik jihatdan afzal.

- **Qalam, flomaster, chizg'ich** – shakl chizish, rasmga qo'shimcha elementlar kiritish uchun ishlatiladi.

- **Tabiiy materiallar** – quritilgan barg, paxta, ip, tuxum qobig'i, yelimlangan qum va h.k. Bu materiallar orqali applikatsiya yanada boyib, bolada real obrazlar bilan ishlash tajribasi shakllanadi.

- **Shablonlar va namunalar** – ayniqsa kichik yoshdagi bolalar uchun shaklni kesishda yordam beradi. Ularga murakkab shakllarni o'rganish va qiyinchiliklarsiz bajarish imkonini beradi.

- **Namunaviy ishlar** – bolalarga yo'nalish beruvchi, ilhomlantiruvchi vosita sifatida ishlatiladi. Bu vosita mustaqil ijod qilishga rag'batlantirishi kerak, ammo to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas.

Applikatsiya ishlarining texnik jihatlari, materiallar va vositalari pedagogik yondashuvda muhim o'rin tutadi. Har bir texnika va vosita bola rivojining muayyan jihatini faollashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli

pedagog mashg'ulotni tashkil etishda bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda texnika va materiallarni tanlashi lozim.

3. Yosh guruhlariga mos applikatsiya ishlarining mazmuni va bosqichlari.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan applikatsiya mashg'ulotlari har bir yosh bosqichining psixofiziologik xususiyatlariga mos holda tashkil etilishi lozim. Chunki bolaning estetik idroki, motorik ko'nikmalari, tafakkur va nutq darajasi yoshi ortgani sayin bosqichma-bosqich murakkablashib boradi. Shu bois applikatsiya ishlari ham bolaning individual tayyorgarligi va guruh darajasiga qarab farqlanadi.

Quyida har bir yosh guruhiga mos applikatsiya ishlarining mazmuni, maqsadi va rivojlantiriladigan ko'nikmalari yoritilgan:

Yosh guruhlariga mos applikatsiya ishlarining mazmuni

Yosh guruhi	Mazmuni (tavsiya etiladigan ishlar)	Asosiy maqsad	Rivojlantiriladigan ko'nikmalar
3–4 yosh (kichik)	Dumaloq shakllar, barg, quyosh, bulut, to'pcha	Rang, shakl va material bilan tanishtirish	Rang va shaklni farqlash, oddiy yelimlash harakati, mayda motorika
4–5 yosh (o'rta)	Oddiy predmetlar: olma, mushukcha, qush, choynak	Predmetni kuzatish va tanib olish	Kichik shakllarni joylashtirish, kuzatganini tasvirlash, tasavvur va konturga mos yopishtirish
5–6 yosh (katta)	Syujetli ishlar: bog' manzarasi, uy, transport, hayvonot bog'i	Mavzuli kompozitsiyalar tuzish	Ketma-ketlikni anglash, syujet yaratish, elementlar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish
6–7 yosh (tayyorlov)	Ertak syujetlari, mavzuli ishlar:	Obrazli tafakkur va og'zaki ifoda orqali	Kompozitsiya yaratish, hikoya qilish, tafsilotlarga

Yosh guruhi	Mazmuni (tavsiya etiladigan ishlar)	Asosiy maqsad	Rivojlantiriladigan ko'nikmalar
	“Oilam”, “Bayram”, “Ertak qahramoni”	ijodiy yondashuvni rivojlantirish	e'tibor, nutqiy va estetik ifoda ko'nikmalari

Applikatsiya ishlarining mazmuni bolalarning yoshiga mos holda murakkablashib borishi kerak. Har bir bosqichda obraz yaratish, shakl ajratish, ranglar uyg'unligini anglash va kompozitsiyani tuzish ko'nikmalari shakllantiriladi.

4. Applikatsiya mashg'ulotlarini tashkil etishning metodik tavsiyalari

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan applikatsiya mashg'ulotlari ularning yosh xususiyatlari, individual rivojlanish darajasi va qiziqishlariga mos ravishda tashkil etilishi lozim. Bu turdagi tasviriy faoliyatda bola ijodiy obrazlar yaratish, predmetlar o'rtasidagi munosabatlarni tushunish, fazoviy tasavvurini kengaytirish va nutqiy ifodani rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Applikatsiya mashg'ulotlarini samarali tashkil etish uchun ularni quyidagi **pedagogik bosqichlar** asosida tuzish tavsiya etiladi:

1. Kirish qismi (motivatsiya va e'tibor jalb qilish)

Ushbu bosqich mashg'ulotga psixologik tayyorgarlik vazifasini bajaradi. Bolalarda qiziqish uyg'otish, mavzu bo'yicha fikrlashga yo'naltirish va ijodiy faollikni rag'batlantirish maqsadida quyidagilarga e'tibor beriladi:

- **Ko'rgazmali vositalar:** suratlar, ertak qahramonlari rasmlari, haqiqiy ob'ektlar (gul, meva, hayvon maketi) orqali mavzuga kirish.

• **Og‘zaki kirish:** qisqa hikoya, she‘r, ertak orqali mavzuga doir obraz uyg‘otish.

• **Faol suhbat:** savol-javob orqali bolalarning mavzuga doir bilimi va qiziqishini aniqlash. *Savollar misoli:*

- “Bugun qanday meva yasaymiz, deb o‘ylaysiz?”
- “Bu rasm sizga nimani eslatadi?”
- “Agar sen qush bo‘lsang, qanday patlaring bo‘lardi?”

2. Ko‘rsatma qismi (pedagogik tushuntirish va namoyish)

Bu bosqichda pedagog mashg‘ulotning texnik va mazmuniy tomonlarini tushuntiradi. Asosiy vazifa – harakatlar ketma-ketligini aniq ko‘rsatish va bolalarning mustaqil faoliyatiga zamin yaratishdir:

• **Namuna ko‘rsatish:** tayyor applikasiya ishini namoyish etish.

• **Harakatlar ketma-ketligini tushuntirish:** shaklni qanday kesish, qayeriga va qanday yopishtirish kerakligi aniq aytiladi.

• **Materiallar bilan tanishtirish:** ishlatiladigan qog‘oz, yelim, shablon va vositalarni ko‘rsatib chiqish.

• **Bolalarni faol suhbatga jalb etish:** “Bu qanday shakl?”, “Qanday ranglar ishlatamiz?”, “Avval nimadan boshlaymiz?”

3. Asosiy qism (bolalarning mustaqil ijodiy faoliyati)

Mashg‘ulotning eng muhim bosqichi bo‘lib, bunda bolalar o‘z tasavvurlariga tayangan holda individual applikasiyalarni yaratadilar. Pedagog bu bosqichda kuzatuvchi, yo‘naltiruvchi va ilhomlantiruvchi rolini bajaradi:

• Har bir bola mustaqil ravishda yoki kichik guruhda ishlaydi.

• Pedagog har bir bolaning yondashuvini qadrlaydi, zarurat tug‘ilganda yordam ko‘rsatadi.

- Bolaning mustaqilligini buzmasdan, savol-javob, taklif yoki maqtoov orqali faoliyatga ragʻbatlantiradi.

4. Tahlil qismi (yakunlash va baholash)

Mashgʻulot oxirida bolaning bajargan ishini namoyish etishi, unga nom berishi va izoh berishi faol ravishda qoʻllab-quvvatlanadi. Bu nafaqat nutqiy faollik, balki oʻz ishi bilan faxrlanish hissini ham shakllantiradi:

- Bolalar oʻz ishlarini koʻrsatadilar, nomlaydilar, hikoya qiladilar.
- Savollar orqali ularning nutqi ragʻbatlantiriladi: “Bu nima?”, “Nega bunday rangni tanlading?”, “Kim bilan yasading?”
- Pedagog har bir ishni ijobiy baholaydi: “Zoʻr ishlagansan!”, “Yelimlaganing juda toʻgʻri”, “Tasavvuring menga yoqdi!”
- Yakuniy umumlashtirish orqali barcha ishtirokchilar eʼtirof etiladi.

Muhim metodik tavsiyalar

- Mashgʻulot mazmuni bolalarning yosh va individual rivojlanish darajasiga mos boʻlishi lozim.
- Har bir bola oʻz surʼati bilan ishlashga haqli – shoshmaslik, majburlamaslik kerak.
- Applikatsiya natijasidan koʻra ijodiy jarayonning oʻzi qadrlanishi kerak.
- Ogʻzaki ragʻbatlantirishlar (maqtoov soʻzlari, iltifotli savollar, ismini aytib maqtab qoʻyish) bolani faoliyatga ishtiyoq bilan yondashishga undaydi.
- Mashgʻulot yakunida kichik koʻrgazma tashkil etish, ota-onalarga koʻrsatish bolalarda ijobiy emotsional holatni taʼminlaydi.

Applikatsiya jarayonidagi gigiyenik va texnik qoidalar

Applikatsiya mashg‘ulotlari — bu bolalarning ijodiy fikrlashini, estetik didini va mayda qo‘l motorikasini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Biroq bu jarayon davomida **gigiyenik va texnik xavfsizlik qoidalariga qat’iy rioya etish** bolalarning sog‘lig‘i va xavfsizligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

1. Gigiyenik qoidalar

Gigiyenik talablar bolalarni infeksiya, allergik ta’sir va nosog‘lom muhitdan himoya qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, toza, ventilyatsiyalangan va shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilingan muhit bolalarning faol ishtirokini va o‘quv samaradorligini oshiradi.

Asosiy gigiyenik talablar:

1. **Mashg‘ulotdan oldin va keyin qo‘llarni sovun bilan yuvish** — bu mikroblarning tarqalishini oldini oladi.
2. **Shaxsiy gigiyena vositalaridan foydalanish** — har bir bola o‘z qaychisi, yelimi va materiallaridan foydalanadi.
3. **Ish joyini toza tutish** — stol, pol va asboblar har bir mashg‘ulotdan keyin artib chiqiladi, chiqindilar maxsus idishga tashlanadi.
4. **Xona gigiyenasi** — xona doimiy shamollatilib turadi, havo harorati 20–22°C bo‘lishi kerak.
5. **Kiyim gigiyenasi** — bolalar maxsus fartuk yoki himoya kiyimidan foydalanadilar.
6. **Tayyor applikatsiyani tozalashda gigiyenik vositalardan foydalanish** — ortiqcha yelimlarni nam yoki ho‘l latta bilan emas, quruq oq

salfetka orqali yengil bosib tozalab olish tavsiya etiladi. Bu yelimning tarqalishini oldini oladi va ish sifatini saqlaydi.

2. Texnik xavfsizlik qoidalari

Texnik xavfsizlik qoidalari bolalarning jarohatlanish, kuyish, yoki zaharlanish holatlarining oldini olishga qaratilgan. Xavfsizlik madaniyatini erta yoshdan shakllantirish bolalarni ehtiyotkorlik va mas'uliyatga o'rgatadi.

Asosiy texnik xavfsizlik talablar:

1. **O'tkir tig'li asboblardan foydalanmaslik** – bolalar uchun mo'ljallangan yumaloq uchli qaychi yoki xavfsiz kesuvchi asboblari ishlatiladi. O'tkir pichoq, igna va tig'li asboblari bolalarga berilmaydi.
2. **Asboblarni to'g'ri tutish va ishlatish** – qaychi bilan ishlaganda uni faqat o'tirgan holatda, stol ustida ishlatish kerak.
3. **Yelim va bo'yoqlardan xavfsiz foydalanish** – faqat bolalar uchun mo'ljallangan, toksik bo'lmagan vositalar tanlanadi.
4. **Applikatsiya tayyor bo'lgach yelimni tozalash** – ortiqcha yelim joylarini quruq salfetka bilan bosib olish orqali tozalash lozim; bu yelimning tarqalishini va bolalarning terisiga tegishini oldini oladi.
5. **Favqulodda vaziyatlar uchun tayyorgarlik** – birinchi yordam qutisi mashg'ulot joyida bo'lishi kerak.
6. **Pedagog nazorati** – mashg'ulot davomida bolalar doimiy nazorat ostida bo'lishi zarur.
7. **Elektr xavfsizligi** – isitkich, lampalar yoki elektr asboblari faqat pedagog tomonidan boshqariladi.

8. **Mashg‘ulot yakunida ish joyini yig‘ishtirish** – asboblarni joyiga qo‘yish, chiqindilarni alohida idishga tashlash orqali tartib saqlanadi.

3. Bolalarni xavfsizlik va gigiyenaga o‘rgatish metodikasi

Bolalarda gigiyena va texnik xavfsizlikni mustahkamlash uchun quyidagi usullar tavsiya etiladi:

- **Ko‘rgazmali mashg‘ulotlar** – xavfsiz va noto‘g‘ri usullarni taqqoslash orqali o‘rgatish;

- **Rol o‘ynash o‘yinlari** – “Toza qo‘l”, “Xavfsiz qaychi” kabi o‘yinlar orqali mustahkamlash;

- **Amaliy mashqlar** – yelimni tozalash, asbobni to‘g‘ri tutish va materialni joylashtirishni amalda mashq qilish.

Interfaol mashg‘ulotlar bolalarda xavfsizlikka nisbatan mas’uliyat va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

5. Xulosa

Applikatsiya mashg‘ulotlari maktabgacha ta’lim jarayonida bolaning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu faoliyat orqali bola:

- estetik didini,
- mayda motorikasini,
- ijodiy va mantiqiy tafakkurini,
- rang va shaklni ajrata olish qobiliyatini,
- tasviriy va og‘zaki nutqini rivojlantiradi.

Shu sababli, pedagogdan yuqori darajadagi kuzatuvchanlik, metodik bilim va ijodiy yondashuv talab etiladi. Applikatsiya — bu bolaning o‘z dunyosini obrazlarda ifodalashiga imkon beruvchi muhim vositadir.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Applikatsiya faoliyatining bolalarning mayda motorikasi rivojiga qanday ta'siri bor?
2. Applikatsiya va rasm chizish faoliyati o'rtasida qanday farqlar mavjud?
3. Applikatsiya texnikalarini yosh guruhlariga mos ravishda qanday tanlash kerak?
4. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yelimlash texnikasining qulaylik va cheklovlari nimalardan iborat?
5. Applikatsiya mashg'ulotlarida estetik did qanday shakllanadi?
6. Qanday vosita va materiallar bolalar uchun xavfsiz va samarali hisoblanadi?
7. Applikatsiya mashg'ulotlari orqali bolalarda nutqiy faoliyatni qanday rivojlantirish mumkin?
8. Applikatsiya mashg'ulotlari davomida pedagogning asosiy roli nimadan iborat?
9. Bolaning mustaqil fikrlashi va tasavvurini rivojlantirishda applikatsiya qanday xizmat qiladi?
10. Applikatsiya faoliyatini baholashda nimalarga e'tibor qaratish zarur?

TEST SAVOLLARI:

1. Applikatsiya nima?
A) Rasm chizish san'ati
B) Turli materiallardan shakllar yasab joylashtirish san'ati

- C) Loydan haykal yasash usuli
- D) Yogʻochdan oʻyinchoq yasash faoliyati

2. Qaysi vosita applikatsiya ishlarida ishlatilmaydi?

- A) Qaychi
- B) Yelim
- C) Ruchka
- D) Rangli qogʻoz

3. “Mozaika” texnikasi qanday bajariladi?

- A) Yelimlangan tayyor shakllar bilan
- B) Rangli qogʻozlar burash orqali
- C) Kichik boʻlaklardan katta tasvir hosil qilish orqali
- D) Paxtani yopishtirish orqali

4. 3D applikatsiya texnikasi qanday xususiyatga ega?

- A) Har doim shablon bilan ishlanadi
- B) Hajmli shakllar yaratiladi
- C) Rangli boʻyama ishlatiladi
- D) Faqat tayyor materiallardan foydalaniladi

5. Applikatsiya faoliyati bola rivojining qaysi jihatiga taʼsir qiladi?

- A) Faqat eshitishiga
- B) Faqat matematik tafakkuriga

- C) Mayda motorikasi, estetik didi va ijodiy fikrlashiga
- D) Bosh harakatlariga

6. Konturni to'ldirish texnikasi qanday usulga asoslanadi?

- A) Hajmli figuralar yasash
- B) Rasm chizish
- C) Kontur ichini turli materiallar bilan to'ldirish
- D) Qog'ozni burash

7. Applikatsiyada xavfsizlik nuqtai nazaridan nimalarga e'tibor beriladi?

- A) Rangsiz qog'ozlardan foydalanish
- B) Faqat o'qituvchi ishlashi kerak
- C) Qaychi va yelim kabi vositalarning yoshga mosligi
- D) Bola har doim birdan natijaga erishishi

8. Quyidagi ishlar qaysi yosh guruhga mos? "Olma, qushcha, baliqcha applikatsiyasi"

- A) 3–4 yosh
- B) 4–5 yosh
- C) 5–6 yosh
- D) 6–7 yosh

9. Applikatsiya mashg‘ulotlarida pedagogning asosiy roli nimadan iborat?

- A) Bolalar o‘rniga ish bajarish
- B) Har doim qat’iy nazorat qilish
- C) Yo‘l-yo‘riq berish va rag‘batlantirish
- D) Natijani baholash

10. Applikatsiya orqali bolalar qanday kompetensiyalarni egallaydi?

- A) Faqat estetik
- B) Ijtimoiy, ijodiy va nutqiy
- C) Faqat matematik
- D) Faqat texnik

NOSTANDART TEST SAVOLLARI

1. Savol (Moslashtirish):

Siz 4 yoshli bolalar bilan applikatsiya mashg‘uloti o‘tkazyapsiz. Mavzu – “Daraxt”. Quyidagi materiallardan qaysilarini tanlaysiz va nima uchun?

Materiallar:

- Paxta
- Yashil mato bo‘lagi
- Qora flomaster
- Karton

- Tuzli xamir

Izoh: Tanlovingizni asoslang.

2. Savol (Tahlil):

Quyidagi ikki mashg‘ulotdan qaysi biri kichik yosh guruhiga mos va nega?

- A) “Bayram manzarasi” – bolalar uchta odam silueti, gul va shar yasaydi
- B) “Olma” – bolalar dumaloq shaklni kesib, bargini yopishtiradi

3. Savol (Mumkin bo‘lgan xatolikni toping): Tarbiyachi mashg‘ulotda barcha bolalarga bir xil shablonni beradi va: “Hammaning ishlari bir xil bo‘lishi kerak”, – deydi. Bu yondashuvning qanday kamchiliklari bor? Kamida 2tani yozing.

4. Savol (Tasniflash):

Quyidagi ishlardan qaysilari **konturni to‘ldirish texnikasiga**, qaysilari esa **mozaika texnikasiga** mansub?

- A) To‘g‘ri chizilgan daraxt ichini paxta bilan to‘ldirish
- B) Mushukcha siluetini mayda to‘g‘ri to‘rtburchaklardan yasash
- C) Qog‘ozga kesilgan oy shaklini yopishtirish
- D) Gullarning bargini ip bilan to‘ldirish

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Saidova M.A. *Tasviriy san’at metodikasi*. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2020.

2. Zunnunova N.K. *Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Виноградова Н.Ф. *Изобразительная деятельность в детском саду: аппликация, лепка, рисование*. – Москва: Просвещение, 2019.
4. Жуковская Р.И. *Методика обучения аппликации в дошкольных учреждениях*. – Санкт-Петербург: Детство-пресс, 2017.
5. Qodirova G‘.A. *Maktabgacha ta’limda tasviriy san’atning roli va metodik yondashuvlari*. – Andijon davlat universiteti ilmiy to‘plami, 2022.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Applikatsiya** – turli materiallardan kesilgan shakllarni asosga joylashtirish orqali tasvir hosil qilish san’ati.
2. **Texnika** – applikatsiya bajarishda qo‘llaniladigan usullar majmuasi (yelimlash, mozaika, 3D, kontur to‘ldirish va b.).
3. **Kompozitsiya** – alohida elementlardan mazmunli syujetli tasvir hosil qilish.
4. **Mayda motorika** – qo‘l barmoqlari harakatlarini boshqarish va rivojlantirish qobiliyati.
5. **Shakl va rang idroki** – predmetlarning tashqi belgilari (rang, shakl)ni farqlash va ifodalash qobiliyati.
6. **Estetik tarbiya** – go‘zallikni sezish, unga intilish, did va muvofiqlikni anglash ko‘nikmalarini shakllantirish.

7. **Ijodiy tafakkur** – yangi g‘oyalarni ilgari surish, tasavvur asosida obrazlar yaratish qobiliyati.
8. **Bosqichma-bosqich o‘rgatish** – faoliyatni oddiydan murakkabga qarab tashkil qilish metodikasi.
9. **Yoshga mos yondashuv** – bolaning psixofiziologik imkoniyatlarini inobatga olib tashkil etilgan o‘qitish jarayoni.
10. **Didaktik materiallar** – o‘qitish samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ko‘rgazmali vositalar va namunalar.

11-MAVZU. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA QURISH-YASASH MASHG'ULOTLARI

REJA:

1. Qurish-yasash faoliyatining mazmuni va pedagogik ahamiyati
2. Qurilish materiallari va ulardan foydalanish texnikasi
3. Yosh guruhlariga mos qurish-yasash mashg'ulotlarining mazmuni
4. Qurish-yasash mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi
5. Xulosa

Qurish-yasash mashg'ulotlari — bu maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'ziga xos ijodiy-amaliy faoliyat bo'lib, ular turli materiallardan (konstruktor, karton, yog'och bo'laklari, tabiiy materiallar va boshqalar) foydalanib, real hayotdagi yoki tasavvurdagi binolar, uylar, transport vositalari, hayvonlar, mebel, shahar maketlari kabi konstruktiv shakllarni yaratadilar. Bu mashg'ulotlar bolaning tafakkuri, qo'l mehnati malakasi, tasavvuri, fazoviy idroki va ijtimoiy-emosional rivojiga har tomonlama ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur faoliyat shakli bolalarning quyidagi jihatlarini rivojlantiradi:

 Kognitiv (aqliy) rivojlanish:

- Bola qurilish elementlarini joylashtirish orqali shakl, o'lcham, simmetriya, tenglik kabi tushunchalarni amaliy tarzda o'zlashtiradi.

- Qurilishda yuzaga keladigan muammolarni hal qilish orqali muammoni aniqlash, strategik fikrlash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

- Qurish ketma-ketligi orqali ketma-ketlik, sabab-oqibat aloqalari haqida tushunchasi rivojlanadi.

Ijodiy tafakkur va tasviriy tasavvur:

- Bola oddiy materiallardan yangi obrazlar yaratish orqali ijodkorlik va erkin tasavvur bilan ishlashga o‘rganadi.

- Har bir qurilgan obyekt ortida muayyan syujet yoki rolli mazmun paydo bo‘ladi (masalan: “bu men yashaydigan uy”, “bu maktabga olib boradigan avtobus”).

- Bu esa bolada simvolik fikrlash va voqealarni modellashtirish ko‘nikmasini hosil qiladi.

Motorika va jismoniy rivojlanish:

- Qurilish materiallari bilan ishlash (qurish, joylashtirish, bog‘lash, harakatlantirish) orqali mayda motorika, qo‘l harakatlarini muvofiqlashtirish, ko‘z–qo‘l koordinatsiyasi rivojlanadi.

- Bu esa yozuvga tayyorgarlik, idish tutish, tugma ilish kabi hayotiy ko‘nikmalarga zamin yaratadi.

Ijtimoiy va muloqot ko‘nikmalari:

Qurish mashg‘ulotlari ko‘pincha juftlikda yoki guruhda tashkil etiladi. Bu esa bolalarda: hamkorlikda ishlash, rollarni taqsimlash, boshqa fikrni inobatga olish, tinglash va tushuntirish kabi muhim ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantiradi.

- Masalan: “Men devorni quraman, sen tomni qo‘yasan” tarzidagi kelishuvlar orqali bola ijtimoiy o‘yin va hamkorlik muloqotiga kirishadi.

 Emotsional va shaxsiy rivojlanish:

- Bola o‘z ijodiy ishi orqali o‘zini ifoda etadi: bu esa uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini, emotsional barqarorlikni, va mustaqil qaror qabul qilish malakasini rivojlantiradi.

- Qurilgan obyektни muhokama qilish, uni himoya qilish jarayonida bolaning og‘zaki nutqi va fikr ifodasi shakllanadi.

 Metodik asoslar: Qurish-yasash faoliyati o‘zining tarbiyaviy va rivojlantiruvchi xususiyatlariga ko‘ra, maktabgacha ta‘lim dasturlarida **STEAM-ta‘lim** (fan, texnologiya, muhandislik, san‘at va matematika) yondashuvlariga uyg‘un keladi. Bu esa zamonaviy pedagogik modelda qurish va yasashni faqat ijodiy emas, balki muhandislik fikrlashning boshlang‘ich bosqichi sifatida ham qarashni talab qiladi.

Qurish-yasash mashg‘ulotlari orqali bola: tashqi dunyoni modellashtiradi; o‘z qarashlarini konkret obyektlar orqali ifodalaydi; tafakkur, muloqot, estetik idrok, muvozanat va muhandislikka oid ko‘nikmalarni egallaydi. Shu sababli bu faoliyat shakli faqat tasviriy ijod emas, balki shaxsiy rivojlanishning ko‘p funksiyali, integrativ pedagogik vositasi sifatida yuqori baholanadi.

2. Qurilish materiallari va ulardan foydalanish texnikasi

Maktabgacha ta‘lim muassasalarida tashkil etiladigan qurish-yasash mashg‘ulotlari uchun ishlatiladigan materiallar va ulardan foydalanish texnikasi bolalarning yoshiga, jismoniy rivojlanishiga va tajribasiga qarab tanlanadi. Ushbu materiallar nafaqat qurilish obyektlarini yaratishga xizmat

qiladi, balki bolaning muvofiqlashtirish, idrok etish, tahlil qilish va muhandislik tafakkurini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

 Qurilishda foydalaniladigan asosiy materiallar:

- **Konstruktorlar.** Plastik, yog‘och yoki metall bo‘laklardan iborat bo‘lgan maxsus konstruksiyalar. Ularda tishli, magnitli, boltli yoki “qulf”li biriktirish mexanizmlari bo‘lishi mumkin. Bu materiallar yordamida bolalar murakkab ob’ektlarni tuzishni, qismlarni mustahkam bog‘lashni va mexanik harakatlarni modellashtirishni o‘rganadilar.

- **G‘ishtchalar (kubiklar).** Yog‘och, plastmassa yoki shimgichsimon materialdan tayyorlangan to‘g‘ri to‘rtburchak, silindr, prizma kabi shakllar. Bolalar ular yordamida oddiy binolar, minoralar, ko‘priklar, zinapoyalar va shahar maketlarini qurishadi. Bu mashg‘ulotlar og‘irlik markazi, barqarorlik, simmetriya, masshtab kabi tushunchalarni amalda o‘rgatadi.

- **Tabiiy materiallar.** Tabiatda mavjud bo‘lgan elementlar: tosh, yong‘oq po‘stlog‘i, daraxt novdalari, quritilgan mevalar, qum, gil va boshqalar. Ular ekologik jihatdan xavfsiz, taktil sezgirlikni rivojlantiruvchi materiallar bo‘lib, bolalarning tabiat bilan uyg‘un ijodiy fikrlashini kuchaytiradi.

- **Qadoqlovchi materiallar (qayta ishlanadigan).** Karton qutilar, rulonlar, plastmassa shishalar, konteynerlar. Ular arzon, hamma joyda mavjud bo‘lib, bolalarni ekologik ongli fikrlashga o‘rgatadi (“qayta ishlash” g‘oyasi). Bundan tashqari, fantaziya asosida turli ob’ektlarga aylantirish uchun juda qulay vosita.

- **Yordamchi materiallar (qog‘oz, mato, yelim, bo‘yoq).**

Qurilgan obyektlarni bezash, detallar qo‘shish, rang berish, faktura yaratish uchun qo‘llaniladi. Bu vositalar bolalarning estetik didini rivojlantiradi va tasviriyl ifodani kengaytiradi.

Qurish texnikasi va metodik bosqichlari:

Qurilish texnikasi – bu bolaga konstruktiv obyektzni qanday qurish, elementlarni qanday joylashtirish va ularni muvozanatli tarzda birlashtirishni o‘rgatish jarayonidir. Qurish texnikasi metodik jihatdan oddiydan murakkabga qarab o‘zlashtiriladi:

1. **Vertikal qurish** – elementlarni ustma-ust joylashtirish.

◆ Misol: minorani yoki daraxtni qurish.

2. **Gorizontal qurish** – elementlarni yonma-yon joylashtirish.

◆ Misol: yo‘l, devor, zinapoya.

3. **Halqa yoki ko‘prik shakllantirish** – ikkita vertikal element ustiga gorizontal element qo‘yish.

◆ Misol: eshik, ko‘prik.

4. **Yerto‘la (ichki bo‘shliqli obyekt)** – ikki yoki undan ortiq elementdan iborat ichki bo‘shliqni tashkil qilish.

◆ Misol: garaj, tunnel.

5. **Kamarli va qavatli konstruktsiyalar** – murakkab simmetrik va yuqoriga kengayuvchi shakllar.

◆ Misol: saroy, minorali qal’a.

 Qurish texnikasi orqali rivojlanadigan asosiy ko‘nikmalar:

- **Muvozanatni saqlash** – og‘irlik markazini tushunish va konstruktsiyani yiqilmaydigan tarzda tuzish.

- **Fazoviy fikrlash** – “oldi”, “ustida”, “orqasida”, “yonida” kabi fazoviy atamalarni tushunish va amalda qo‘llash.

- **Tuzilish mantiqini anglash** – qaysi element qaysi elementdan keyin joylashtirilishi lozimligini tushunish.

- **Ijtimoiy muloqot** – guruh bilan qurish mashg‘ulotlarida rejalashtirish, rollarni taqsimlash, fikr bildirish.

Qurilish materiallari va ulardan foydalanish texnikasi nafaqat bolalarning ijodiy va muhandislik salohiyatini ochadi, balki ular orqali estetik did, tafakkur, fazoviy idrok, nozik motorika va ijtimoiy ko‘nikmalar izchil ravishda shakllanadi. Shuning uchun, pedagog har bir materialning imkoniyatini yaxshi bilishi, uni yoshga mos texnikada qo‘llay olishi va mashg‘ulotni shaxsga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etishi muhimdir.

3. Yosh guruhlariga mos qurish-yasash mashg‘ulotlarining mazmuni

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan qurish-yasash mashg‘ulotlari bolaning yoshiga, psixofiziologik holatiga va rivojlanish bosqichiga mos holda tanlanadi. Har bir yosh guruhida bolalar uchun o‘ziga xos ko‘nikmalarni shakllantiruvchi, tasavvur va tafakkurni rivojlantiruvchi turli darajadagi mashg‘ulotlar rejalashtiriladi.

Yosh kichik bo‘lgani sari faoliyat ko‘proq oddiy shakllarni qurish, materiallar bilan tanishish, ustma-ust va yonma-yon joylashtirishga qaratiladi. Bola katta bo‘lishi bilan qurilish faoliyati syujetli, kompozitsiyali

va mavzuli xarakter kasb eta boshlaydi. Bu esa uning tafakkur, rejalashtirish, guruhda ishlash, muvofiqlik va estetik ko'nikmalarini shakllantiradi.

Quyidagi jadval har bir yosh guruhida olib boriladigan qurish-yasash mashg'ulotlarining asosiy mazmuni, maqsadi va amaliy misollarini o'z ichiga oladi:

Yosh guruhlariga mos qurish-yasash mashg'ulotlarining mazmuni

Yosh guruhi	Yoshi	Mashg'ulot mazmuni	Asosiy maqsad va rivojlantiriladigan ko'nikmalar	Amaliy misollar
Kichik guruh	3–4 yosh	Oddiy shakllardan vertikal va gorizontal qurish: ustma-ust qo'yish, yonma-yon joylashtirish	◆ Mayda motorika ◆ Rang va shaklni ajratish ◆ Soddalashtirilgan fazoviy tushunchalar (yuqori, past, yonma-yon)	Minoracha, uycha, yo'l, to'siq
O'rta guruh	4–5 yosh	Bir nechta shakldan iborat oddiy obyektlar qurish: mebel, oddiy transport vositalari	◆ Tafakkur va muvozanat ◆ Shakl va o'lcham farqini tushunish ◆ Shaxsiy tanlov qilish va obraz yaratish	Stul, mashina, ko'prik, zinapoya
Katta guruh	5–6 yosh	Kompozitsion obyektlar qurish: binolar guruhi, hayvonlar yashaydigan makon, shahar qismi	◆ Mavzuli qurish ◆ Qavatli konstruksiyalar ◆ Syujetli qurish orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirish	"Fermada", "Shahar markazi", "Uylar qatori"
Tayyorlov guruhi	6–7 yosh	Erkin kompozitsiyalar yaratish: maketlar,	◆ Mustaqil rejalashtirish ◆ Guruhda ishlash	"Maktab binosi", "Aeroport",

Yosh guruhi	Yoshi	Mashg'ulot mazmuni	Asosiy maqsad va rivojlantiriladigan ko'nikmalar	Amaliy misollar
		syujetli inshootlar, mavzuli loyihalar	ko'nikmasi ♦ Muhandislik fikrlash, struktura barqarorligini tushunish	“O'rmon hayoti”, “Kosmik baza”

Bolaning yoshiga qarab material tanlanadi: kichik guruhlariga yirik, xavfsiz detallar; katta guruhlariga esa kichik, murakkabroq elementlar beriladi.

4. Qurish-yasash mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi

Qurish-yasash faoliyati bolalarda nafaqat ijodiy fikrlash va tasavvurni, balki texnik tafakkur, fazoviy idrok va mehnatga bo'lgan munosabatni ham shakllantiradi. Shuning uchun bu turdagi mashg'ulotlarni rejalashtirish va tashkil etishda didaktik asos, yoshga mos yondashuv va qiziqarli pedagogik usullarga alohida e'tibor qaratilishi zarur.

Qurish-yasash mashg'ulotlari, odatda, quyidagi **to'rt bosqichda** amalga oshiriladi:

1. Kirish qismi – motivatsiya va e'tiborni jalb qilish

Ushbu bosqich mashg'ulot mavzusini ochish, bolalarda qiziqish uyg'otish va ularni faol ishtirokga jalb etishga xizmat qiladi. Tarbiyachi bolaning tajribasiga tayangan holda suhbat tashkil qiladi, suratlar, haqiqiy obyektlar yoki maketlar ko'rsatadi.

Masalan:

- “Sizlar qayerda uy ko'rgansiz?”
- “Ko'priki nima uchun kerak bo'ladi?”

- “Poyezd qanday yo‘ldan yuradi?”

Bu orqali bola o‘z hayotiy tajribasini eslaydi, mavzuga emotsional jihatdan yaqinlashadi va quriladigan obyekt haqida fikrlay boshlaydi.

2. Ko‘rsatma qismi – tushuntirish va namunaviy qurilish

Pedagog bolalarga mashg‘ulotda bajarilishi kerak bo‘lgan ishni **bosqichma-bosqich** ko‘rsatadi. Quriladigan obyektning qanday shaklga ega ekanligini, qanday materiallardan foydalanilishini va qurilish tartibini izohlaydi. Bu bosqichda pedagog qurilishning **barqarorligi, simmetriyasi, hajmi** kabi jihatlarga alohida urg‘u beradi.

Misollar:

- “Avval devorni quramiz, keyin tom qo‘yamiz.”
- “Agar tagi tor bo‘lsa, bu bino qulab tushishi mumkin.”

Bu orqali bolalarda konstruktiv tafakkur, sabr-toqat va ketma-ketlikka amal qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

3. Asosiy qism – mustaqil ijodiy faoliyat

Mazkur bosqich mashg‘ulotning eng muhim va ijodiy qismini tashkil etadi. Bolalar tanlangan materiallardan foydalangan holda o‘z qurilmalari yoki obyektlarini mustaqil ravishda yasaydilar. Tarbiyachi esa bu jarayonda bolalarning ishini kuzatadi, savollar beradi, rag‘batlantiradi va kerak bo‘lsa, metodik yordam ko‘rsatadi.

Tarbiyachi savollar orqali bolaning fikrlash jarayonini faollashtiradi:

- “Nega bu devorni kengroq qilding?”
- “Yana qanday elementni qo‘shmoqchisan?”
- “Agar tom bo‘lmasa, yomg‘irda nima bo‘ladi?”

Bu bosqich bolada **rejalashtirish, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy tafakkur** ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

4. Tahlil qismi – baholash va mulohaza yuritish

Mashg‘ulot yakunida barcha bolalar o‘z ishlarini namoyish etadilar, nomlashadi va ular haqida hikoya qilib beradilar. Tarbiyachi esa umumiy suhbat o‘tkazadi, bolalarni ishiga **ijobiy baho** beradi va kerakli metodik mulohazalarni bildiradi.

Savollar orqali tahlil chuqurlashtiriladi:

- “Qurilgan bog‘da yana nima bo‘lishi kerak?”
- “Qaysi qurilish senga eng ko‘p yoqdi? Nega?”
- “Sening ishingda eng muhim joy qayerda deb o‘ylaysan?”

Rag‘batlantirish misollari:

- “Bu juda puxta qurilgan maktab binosi ekan!”
- “Sening mashinang juda qiziq ko‘rinadi!”
- “Men sening ko‘prigingdan yurib o‘tsam bo‘ladimi?”

Bu bosqich orqali bolalarda fikrini ifodalash, eshitish va baholash madaniyati shakllanadi. Shuningdek, ularning og‘zaki nutqi, mulohaza yuritish va boshqa bolalar bilan o‘zaro fikr almashish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Umumiy metodik tavsiyalar:

- Mashg‘ulot har bir bolaning yoshiga, qiziqishiga va imkoniyatlariga mos bo‘lishi kerak.
- Qurish jarayoni natijadan ko‘ra ijodiy jarayonga qaratilishi lozim.
- Har bir bolaning ishi qadrlanishi, tan olinishi va rag‘batlantirilishi muhim.
- Pedagog o‘zi doimo faol ishtirokchi emas, yo‘naltiruvchi va ilhomlantiruvchi bo‘lishi kerak.

Xulosa: Qurish-yasash mashg'ulotlari maktabgacha ta'lim jarayonining ajralmas va muhim tarkibiy qismidir. Bu faoliyat bolalarning fikrlash, tasavvur, fazoviy idrok, jismoniy koordinatsiya, nutqiy va ijtimoiy ko'nikmalarini bir vaqtning o'zida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Qurish va yasash orqali bola:

- Atrof-muhitni modellashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi,
- O'z g'oyasini modda orqali ifoda qilish tajribasini orttiradi,
- Mantiqiy fikrlash, muammoni hal qilish, qurilishda ketma-ketlikka amal qilishni o'rganadi,
- Jamoada ishlash, fikr bildirish, o'z mehnatiga baho berish kabi ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantiradi.

Bu jarayonda tarbiyachi **passiv kuzatuvchi** emas, balki **faol yo'naltiruvchi**, bolani ilhomlantiruvchi, quvvatlovchi, har bir bolaning qiziqishini hisobga oluvchi mutaxassis bo'lishi kerak.

Pedagog qurish-yasash mashg'ulotlarini tashkil etishda quyidagilarga alohida e'tibor qaratishi lozim:

✓ **Yoshga mos materiallar tanlash:** Kichik yoshdagi bolalar uchun yirik, xavfsiz konstruktiv materiallar; katta yoshdagilarga esa detallashtirilgan, murakkab shakllar yaratishga imkon beradigan vositalar;

✓ **Shaxsiy yondashuv:** Har bir bolaning qobiliyati, qiziqishi va rivojlanish sur'atiga mos topshiriq berilishi;

✓ **Ijodiy muhit yaratish:** Boshqalar bilan solishtirmaslik, bolani erkin ifodaga undash va uni rag'batlantirish;

✓ **Xavfsizlik va gigiyena qoidalariga rioya qilish:** Qurilishda foydalaniladigan buyumlar bolaga zarar yetkazmaydigan bo'lishi va gigiyenik talablar bajarilishi.

Xulosa qilib aytganda, qurish-yasash mashg'ulotlari maktabgacha yoshdagi bolalarda nafaqat konstruktiv ko'nikmalarni, balki umumiy shaxsiy rivojlanish, tafakkur va nutqiy faollikni ham shakllantiradi. Bu faoliyat bolani keyingi bosqich – maktab ta'limiga puxta tayyorlashning muhim zaminidir.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Qurish-yasash faoliyatining bolalar tafakkur rivojiga qanday ta'siri bor?
2. Qurish mashg'ulotlari davomida bolaning tasavvuri qanday rivojlanadi?
3. Nima uchun qurilish materiallarining turtiligiga e'tibor qaratish kerak?
4. Qurish-yasash mashg'ulotlarini boshqa tasviriyl faoliyat turlari bilan qanday bog'lash mumkin?
5. Pedagog qurish mashg'ulotlarida qanday rol o'ynaydi: rahbar mi yoki kuzatuvchimi?
6. Mashg'ulot davomida bolada ijodiy fikrni rag'batlantirish uchun qanday savollar berish mumkin?
7. Qurish-yasash faoliyatida xatolik qilishga qanday yondashish kerak?

8. Yosh guruhlari bo'yicha qurish mashg'ulotlari qanday farqlanadi?
9. Mashg'ulot oxirida o'tkaziladigan "tahlil" bosqichining asosiy vazifasi nima?
10. Qurish mashg'ulotlarida o'zaro hamkorlikni rivojlantirish uchun qanday usullar samarali bo'lishi mumkin?

TEST SAVOLLARI:

1. Qurish-yasash mashg'ulotlarining asosiy maqsadi nima?
- A) Bolalarda yozuv ko'nikmasini shakllantirish
 - B) Mantiqiy va fazoviy fikrlashni rivojlantirish
 - C) Sport qobiliyatini oshirish
 - D) Musiqa eshitish qobiliyatini rivojlantirish
2. Quyidagi qaysi material qurilish mashg'ulotlarida eng ko'p qo'llaniladi?
- A) Rangli qog'oz
 - B) Kubiklar
 - C) Suv bo'yoq
 - D) Tuzli xamir
3. Gorizontal qurish deganda nima tushuniladi?
- A) Detallar ustma-ust teriladi
 - B) Detallar yonma-yon joylashtiriladi

- C) Detallar aylana shaklida teriladi
- D) Detallar yelimlanadi

4. Qurilish mashg'ulotlari bolalarning qaysi kompetensiyasini eng ko'p rivojlantiradi?

- A) Nutqiy
- B) Emotsional
- C) Ijodiy
- D) Harakatchan

5. Qaysi yosh guruhda bolalar faqat oddiy shakllarni qurishga qodir bo'ladi?

- A) 6–7 yosh
- B) 5–6 yosh
- C) 4–5 yosh
- D) 3–4 yosh

6. Qurilishda barqarorlik nima uchun muhim?

- A) Qurilish chiroyli chiqishi uchun
- B) Qurilish yiqilmasligi uchun
- C) Rangli ko'rinishi uchun
- D) Detallar sonini bilish uchun

7. Qurilish mashg'ulotining qaysi bosqichida pedagog namunani ko'rsatadi?

- A) Kirish qismi

- B) Tahlil qismi
- C) Ko'rsatma qismi
- D) Yakuniy baholash

8. Qaysi material tabiiy qurilish materiali hisoblanadi?

- A) Plastik konstruktor
- B) Karton quti
- C) Yog'och po'stlog'i
- D) Qog'ozli siluet

9. Mashg'ulotning tahlil qismida nima amalga oshiriladi?

- A) Qurish uchun material tanlanadi
- B) Tayyor ishlar muhokama qilinadi
- C) Rasm chiziladi
- D) Uyga vazifa beriladi

10. Pedagog qurilish mashg'ulotida qanday yondashuvni qo'llashi kerak?

- A) Faqat buyruq berish
- B) Faol ishtirokni taqiqlash
- C) Bolalarga erkinlik va yo'naltirish berish
- D) Faqat tanqidiy baholash

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Zunnunova N.K. *Maktabgacha ta’limda tasviriy faoliyat metodikasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Saidova M.A. *Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy faoliyatni rivojlantirish*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
3. Виноградова Н.Ф. *Строительные игры и конструирование в детском саду*. – Москва: Просвещение, 2018.
4. Жуковская Р.И. *Конструирование и изобразительная деятельность в дошкольных организациях*. – Санкт-Петербург: Детство-Пресс, 2017.
5. Qodirova G‘.A. *Bolalarda konstruktiv tafakkurni shakllantirishda qurilish mashg‘ulotlarining o‘rni*. – Andijon davlat universiteti ilmiy to‘plami, 2022.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Qurish-yasash faoliyati** – turli materiallardan foydalangan holda obyektlar, maketlar va kompozitsiyalar yaratishga qaratilgan ijodiy-amaliy faoliyat.
2. **Konstruktor** – bolalarning qurilish mashg‘ulotlarida foydalaniladigan, bir-biriga ulanadigan elementlardan iborat didaktik o‘yinchoq to‘plami.

3. **Kubik (g'ishtcha)** – qurilish mashg'ulotlarida eng ko'p ishlatiladigan geometrik shakldagi material.
4. **Tabiiy materiallar** – qurilish faoliyatida foydalaniladigan ekologik toza elementlar (tosh, novda, yong'oq qobig'i va boshqalar).
5. **Fazoviy idrok** – obyektlarning joylashuvi, shakli, hajmi va nisbatlarini anglash va tasavvur qilish qobiliyati.
6. **Barqarorlik** – qurilgan obyektning muvozanat va mustahkamlik xususiyati.
7. **Simmetriya** – obyektning ikki yoki bir nechta qismidagi o'xshashlik va muvofiqlik qonuniyati.
8. **Maket** – real obyektning kichraytirilgan yoki soddalashtirilgan ko'rinishi.
9. **Syujetli qurilish** – bolalar tomonidan mazmunli voqea asosida obyektlar yoki kompozitsiyalar yaratish.
10. **Ijodiy muhit** – bolalarda qiziqish, erkin tasavvur va yangilik yaratishga sharoit yaratuvchi pedagogik jarayon.

12-MAVZU. MASHG‘ULOTDAN TASHQARI VAQTLARDA TASVIRIY FAOLIYATNI TASHKIL QILISH

REJA:

1. Tasviriyl faoliyatning mashg‘ulotdan tashqari shakllari
2. Erkin ijodiy faoliyatni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari
3. Tasviriyl faoliyat natijalarini baholash va rivojlanishni monitoring qilish
4. Xulosa.

Tasviriyl faoliyat maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiyl, estetik va intellektual rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Pedagogik nazariyl va amaliyl manbalarda ko‘rsatib o‘tilganidek, ayniqsa mashg‘ulotdan tashqari faoliyat shakllari bolaga mustaqillik, tanlash erkinligi va individual ifoda imkoniyatlarini beradi. Bu jarayon bolalarning faqat texnik ko‘nikmalarini emas, balki ichki kechinmalarini, tasavvurini va estetik his-tuyg‘ularini ochishga xizmat qiladi.

Agar rasm darslari (rejalashtirilgan mashg‘ulotlar) orqali bolalar tasviriyl vositalardan foydalanishni o‘rganishsa, mashg‘ulotdan tashqari faoliyat bu bilim va ko‘nikmalarni mustahkamlash, mustaqil qo‘llash hamda ijodiy tajriba orttirish uchun qulay maydonga aylanadi. Bunday faoliyat, asosan, bolaning tabiiyl ehtiyoji – o‘zini ifoda etish istagiga asoslanadi.

Mashg‘ulotdan tashqari tasviriyl faoliyat quyidagi shakllarda tashkil etilishi mumkin:

● **Erkin rasm chizish.** Bu shaklda bola o‘z istagiga ko‘ra, mavzuni o‘zi tanlab, tasvir yaratadi. Unda hech qanday oldindan belgilangan mavzu, vaqt yoki texnik talablar mavjud emas. Bu jarayon bolaning ichki dunyosini, kayfiyatini, voqelikni qanday qabul qilishini aks ettiradi. Erkin rasm chizish bolaning tasavvuri, fantaziyasi va nutqiy faoliyatini rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, u mustaqil qaror qabul qilish, harakatlarni rejalashtirish va ijodiy fikr yuritishga undaydi.

● **Tasviriy burchaklar.** Guruh xonasida doimiy tarzda tashkil etilgan “ijodiy burchaklar” bolaga istalgan vaqtda rasm chizish, yelimlash, qirqish yoki kollaj tayyorlash imkonini beradi. Bu joyda turli materiallar: rangli qog‘oz, bo‘yoq, qalam, cho‘tka, elim va boshqa vositalar mavjud bo‘ladi. Bu kabi doimiy burchaklar bolaning ijodiy faolligini oshiradi, o‘z-o‘zini band qilishga o‘rgatadi, mustaqillik va mas’uliyat hissini shakllantiradi.

● **Tabiat bag‘rida chizish.** Sayr paytida bolalarga tabiiy manzara yoki real ob’ektlar (daraxt, gullar, qushlar, hayvonlar) asosida rasm ishlash taklif etiladi. Bu faoliyat shakli bolalarning kuzatuvchanligini, tafakkurini va vizual xotirasini rivojlantiradi. Shuningdek, estetik his-tuyg‘ularni chuqurlashtiradi, tabiatga mehr va e’tiborni oshiradi. Bunday rasm chizish faoliyati nutqiy rivojlanishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, chunki bola o‘z ko‘rganlarini ifodalashga, tasvirlashga harakat qiladi.

● **Jamoaviy ishlar.** Bolalar guruh bo‘lib bir mavzuda rasm chizadilar yoki umumiy kollaj yaratadilar. Bu faoliyat shakli kooperatsiya, birgalikda ishlash, o‘z fikrini bildirish va boshqalarnikini inobatga olish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, muloqot madaniyati, eshitish va tushunish, murosaga kelish, bir-birini qo‘llab-quvvatlash singari ijtimoiy jihatlar ham shakllanadi. Kollektiv ijodda har bir bola o‘z hissasini qo‘shib,

yakuniy natijaga hissa qo'shganini his qiladi – bu esa bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

● **Ko'rgazmaga tayyorlov.** Bolalar chizgan rasmlaridan tanlab olinadi va ko'rgazma uchun tayyorlanadi. Ko'rgazma bolaning ishiga ijobiy munosabatni mustahkamlaydi, o'z ijodiga nisbatan mas'uliyat hissini kuchaytiradi. Bu nafaqat estetik, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega bo'ladi. Bunday ko'rgazmalar ota-onalar, tarbiyachilar va boshqa bolalar oldida tan olinishi va e'tirof etilishi orqali motivatsiyani oshiradi.

Mashg'ulotdan tashqari tasviriy faoliyat shakllari bolalarning individual rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim vositalardir. Bu shakllar orqali bolalarda mustaqil ijodiy tafakkur, estetik did, muloqot ko'nikmalari va nutqiy faollik kuchayadi. Pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etilgan erkin faoliyat bolani o'z fikrini tasvir va so'z orqali ifodalashga o'rgatadi, uning shaxsiy rivojlanishiga kuchli turtki beradi. Shu bois, tasviriy faoliyat faqat dars jarayonida emas, balki mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda ham samarali tashkil etilishi zarurdir.

2. 2. Erkin ijodiy faoliyatni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatni shakllantirish va rivojlantirishda tasviriy faoliyat alohida o'rin tutadi. Biroq bu faoliyatning samaradorligi, avvalo, uning qanday shart-sharoitlarda amalga oshirilishiga bog'liq. Erkin tasviriy faoliyatni tashkil qilishda pedagogdan bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda maxsus sharoitlar yaratish, ularga erkin tanlov imkoniyatini ta'minlash va pedagogik jihatdan to'g'ri yondashuv zarur bo'ladi.

Pedagogik adabiyotlarda ko'rsatilishicha, erkin ijodiy faoliyat uchun quyidagi asosiy shart-sharoitlar ajratib ko'rsatiladi:

• **Ijodiy muhit** – bu bolani chizishga, bo'yashga, tasvir orqali o'zini ifodalashga undovchi fizik va psixologik makondir. Guruh xonasida bolalar bermalol harakatlana oladigan, yorug' va qulay joy ajratilishi zarur. Bunday muhitda bola o'zini xavfsiz, qadrlangan, erkin his qiladi. Bu esa o'z navbatida ijodiy ifodaning ochilishiga, yangi g'oyalarning paydo bo'lishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ijodiy muhitni tashkil qilishda quyidagilar inobatga olinadi:

- Rasm chizishga mo'ljallangan burchaklar (o'quv-burchaklar).
- Ish stollari va o'rindiqlar bolalar o'lchamiga mos bo'lishi.
- Yorug'lik manbalari to'g'ri tashkil etilishi (kunduzgi yorug'likka yaqin).
- Har bir bola o'ziga xos faoliyat yuritishi mumkin bo'lgan shaxsiy makonga ega bo'lishi.

• **Materiallar bilan ta'minlanganlik.** Ijodiy faoliyat materiallar vositasida amalga oshiriladi. Shu sababli bolaning tasviriyl faoliyatga kirishishi uchun barcha zarur vositalar bilan erkin ta'minlangan bo'lishi shart.

Zarur vositalarga quyidagilar kiradi:

- Rangli qog'ozlar, oq varaq, kartonlar;
- Bo'yoqlar (guash, akvarel), qalamlar, flomasterlar, pastel, rangli bo'rlar;
- Makas, elim, cho'tkalar, matbaa elementlari (tamg'a, shtamp);
- Qayta ishlanadigan materiallar (yaproqlar, iplar, mato parchalari, tugmalar va h.k.).

Materiallarning xilma-xilligi va ularning erkin mavjudligi bolalarda mustaqil tanlov va tajriba o'tkazish imkoniyatini yaratadi. Shu orqali bolaning qiziqishi kuchayadi, ijodiy izlanishga intilishi ortadi.

• **Pedagogik qo'llab-quvvatlash.** Bola ijodiy faoliyatda erkin bo'lishi uchun pedagogning roli – yo'naltiruvchi va ilhomlantiruvchi bo'lishi kerak. Tarbiyachi bolaga tayyor qoliplar, namunalar bermasligi, balki uning shaxsiy tashabbusini e'tirof etishi lozim. Bola rasmni qanday, nima bilan va nimaga qarab ishlashni mustaqil hal qilishi kerak.

Pedagogik qo'llab-quvvatlash quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Bolaning fikriga hurmat bilan yondashish.
- Tayyor namunalarni majburlab ko'rsatmaslik.
- Bola ijodini rag'batlantirish, ijobiy fikr bildirish.
- So'z bilan yo'naltirish: "Nimani chizmoqchisan?", "Bu qanday rang?", "Qanday his qilayapsan?" kabi savollar berish.

Shu tarzda bola o'z fikrini ifodalashda erkin bo'ladi, nutqiy faollik ham rivojlanadi.

• **Emotsional iqlim.** Erkin ijod uchun psixologik iqlim – ya'ni muhitdagi emotsional holat ham juda muhimdir. Bolalar faqat o'zini erkin, qadrlangan va qo'llab-quvvatlangan his qilganida ijodga sho'ng'iydi. Tanqid, solishtirish, baholash emas, balki rag'batlantirish va ishonch asosidagi muloqot samarali ijodiy faoliyatga olib keladi.

Pedagog emotsional iqlimni quyidagilar orqali yaratadi:

- Har bir bolaning ishi noyob va qadrli ekanini tan olish;
- "Yaxshi", "Chiroyli" kabi umumiy so'zlar o'rniga aniq, samimiy izohlar: "Sen juda qiziq joyni chizibsan!", "Bu ranglar bir-biriga juda mos tushibdi";

- Yuzda tabassum, xotirjam ohang, samimiy muloqot.

Erkin ijodiy faoliyatning muvaffaqiyatli tashkil etilishi bolalar uchun to‘g‘ri pedagogik shart-sharoitlarning yaratilishiga bevosita bog‘liqdir. Ijodiy muhit, materiallar bilan ta‘minlanganlik, pedagogik yordam va qulay emotsional iqlim birgalikda bola shaxsining ijodkorlik salohiyatini to‘la ochishga yordam beradi. Ayniqsa, bolalarning nutqiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishida bu omillar o‘ta muhim rol o‘ynaydi. Pedagog bu jarayonda boshqaruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va ilhomlantiruvchi bo‘lishi zarur. Zero, ijod erkinlikda gullaydi.

4. Tasviriyl faoliyat natijalarini baholash va rivojlanishni monitoring qilish

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriyl faoliyat orqali ijodiy rivojlanishni samarali tashkil qilishda faqat faoliyat jarayoni emas, uning natijalari va rivojlanish dinamikasini kuzatish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Har qanday o‘quv-tarbiyaviyl jarayonda baholash – bu jarayonni tahlil qilish, unga to‘g‘ri yo‘naltirish berish, bolaning o‘sish sur‘atlarini aniqlash va individual yondashuvni takomillashtirish vositasidir.

Tasviriyl faoliyatda esa bu jarayon yanada murakkab va nozik bo‘lib, an‘anaviyl baholash mezonlaridan farqlanadi. Chunki bu yerda to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri javob, “5” yoki “3” baho kabi yondashuvlar emas, bola ijodiy ifodasi, fantaziyasi, his-tuyg‘ularini yetkazish darajasi, o‘z uslubiga ega bo‘lishi kabilar mezon sifatida qabul qilinadi.

Baholashning asosiy yondashuvlari:

● 1. Portfolio usuli

Portfoli – bu bolaning ijodiy ishlari to‘plami bo‘lib, ular vaqt o‘tishi bilan rivojlanish bosqichlarini ko‘rsatadi. Har bir bola uchun individual portfoli yuritilishi tavsiya etiladi. Bu usul quyidagilarni ta‘minlaydi:

- Bola yildan yilga yoki oylar davomida qanday rivojlanganini ko‘rsatish imkonini beradi;
- Tarbiyachi va ota-onalarga bolaning qaysi tomonlari kuchli, qaysi jihatlarni rivojlantirish zarur ekanini tahlil qilishga yordam beradi;
- Bolaning o‘zi ham o‘z ishlarini solishtirib, o‘zgarishni ko‘rish imkoniga ega bo‘ladi, bu esa motivatsiyani oshiradi.

Muhim jihat: Portfoli nafaqat rasm va kollajlar, balki bolaning rasm haqidagi fikrlari, suhbat parchalari, suratga olingan jarayonlar bilan boyitilishi mumkin.

● 2. Pedagogik kuzatuv

Kuzatuv – maktabgacha ta‘limda eng ko‘p qo‘llaniladigan va eng samarali baholash usullaridan biridir. Pedagog:

- Bolaning rasm chizishga munosabati;
- Material bilan ishlash texnikasi;
- Rang tanlovi, kompozitsiyaga yondashuvi;
- Faollik darajasi va tashabbuskorligini muntazam kuzatib boradi.

Bu jarayon rasmiy bo‘lmagan, lekin tizimli tarzda olib borilishi lozim. Odatda tarbiyachining kuzatuv daftari yoki shaxsiy pedagogik jurnalida bolaning individual xatti-harakatlari, yutuq va ehtiyojlari qayd etiladi.

● 3. Suhbat va savollar orqali tahlil qilish

Tasviriy faoliyatni tahlil qilishda eng muhim omillardan biri – bu bola bilan muloqotdir. Bola nima chizganini, nima uchun aynan shu rangni tanlaganini, qanday voqeani aks ettirganini og‘zaki ifodalaganida, nafaqat

rasmning mazmuni ochiladi, balki bolaning fikrlash uslubi, nutqiy rivojlanish darajasi, hissiy ifoda imkoniyatlari aniqlanadi. Savollar: “Nimani chizding?” “Bu nima bo‘lyapti rasmda?” “Bu qahramon nimani his qilmoqda?” “Senga bu rasmni chizish qiyin bo‘ldimi yoki yoqimlimi?” kabi ochiq savollar bola tafakkurini ochadi va nutqiy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Eslatma: Bu yondashuv orqali bola o‘zining rasmiga nisbatan reflektiv munosabat bildiradi, ya’ni o‘z ijodiy ishi haqida fikr yuritishga o‘rganadi.

● 4. Ijodiy ishlar ko‘rgazmasi

Bolalar yaratgan tasviriylar ishlar doimiy yoki mavsumiy ko‘rgazmalarda namoyish etilishi ularning o‘ziga bo‘lgan ishonch hissini oshiradi. Bunday ko‘rgazmalar:

- Bolaning ishiga nisbatan ijtimoiy e’tibor shakllantiradi;
- Har bir bola o‘z ishi bilan faxrlanishi, o‘zini qadrlangan his qilishi uchun zamin yaratadi;
- Boshqa bolalarning ishlarini ko‘rish orqali estetik tahlil qilishga o‘rganadi, estetik baho shakllanadi;
- Ota-onalar ishtirokida o‘tkazilsa, oilaviy-pedagogik aloqa mustahkamlanadi.

Baholashdagi asosiy prinsiplar:

1. **Individuallashtirilgan yondashuv** – har bir bola o‘ziga xos; unga nisbatan yagona, qat’iy mezon bilan yondashilmaydi.
2. **Ijodiy rag‘batlantirish** – bolaning kuchli tomonlariga e’tibor qaratish, tanqid emas, ilhom berish muhim.
3. **Jarayonga yo‘naltirilgan baholash** – natijadan ko‘ra, boladagi o‘sish, harakat, izlanish, intilish baholanishi kerak.

4. **Nutq va rasm uyg'unligi** – tasviriyl faoliyat doimo bola nutqi bilan birgalikda tahlil qilinishi zarur.

Tasviriyl faoliyat natijalarini baholash va monitoring qilish – bu ijodiy jarayonga chuqur e'tibor bilan yondashish demakdir. Bu orqali pedagog bolani baholamaydi, uning rivojlanish yo'lini tahlil qiladi, unga qo'llab-quvvatlovchi sharoit yaratadi. Portfoli, kuzatuv, suhbatlar va ko'rgazmalar orqali bola nafaqat o'z ijodini ifoda etadi, balki o'z-o'zini anglash, nutqiy ifoda, estetik tahlil qilish kabi muhim kompetensiyalarni ham egallaydi. Bu esa bolani kelajakda ongli, ijodkor va o'z fikrini ochiq bayon qila oladigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

5. Xulosa

Mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda tashkil etiladigan tasviriyl faoliyat bolalar ijodkorligi, nutqiy faolligi va estetik didining rivojlanishida beqiyos ahamiyatga ega. Bunday faoliyat bolani mustaqil qaror qabul qilishga, o'z fikrini rasm va nutq orqali erkin ifodalashga, ijodiy tafakkur qilishga o'rgatadi. Pedagog uchun esa bu – bolaning ichki dunyosini anglash, uni yo'naltirish va quvvatlash imkonidir.

Erkin ijod bolani tarbiyalashning eng nozik, ammo eng samarali yo'llaridan biridir. Shu sababli har bir maktabgacha ta'lim tashkilotida mashg'ulotdan tashqari tasviriyl faoliyat uchun alohida sharoitlar yaratish zarur.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Tasviriyl faoliyatning mashg'ulotdan tashqari shakllarini sanab bering va ularning ahamiyatini izohlang.

2. Erkin ijodiy faoliyatni tashkil qilishda qanday pedagogik shart-sharoitlar zarur?
3. Portfoli usulining afzalliklari nimalardan iborat?
4. Mashg‘ulotdan tashqari tasviriy faoliyat bolaning nutqiy rivojlanishiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?
5. Baholash jarayonida bolaning individual yondashuvini hisobga olish nima uchun muhim?
6. Ijodiy muhit yaratishning psixologik va estetik mezonlarini izohlang.
7. Pedagog erkin ijodiy faoliyatda qanday rol o‘ynashi lozim?
8. Tasviriy faoliyat natijalarini monitoring qilishda qanday metodlar qo‘llaniladi?

TEST SAVOLLARI:

1. **Quyidagilardan qaysi biri mashg‘ulotdan tashqari tasviriy faoliyat shakliga kiradi?**
 - A) Alifbo harfini yozish
 - B) Matematika darsi
 - C) Erkin rasm chizish
 - D) Mashg‘ulotlar jadvalini tuzish
2. **Ijodiy muhit deganda nima tushuniladi?**
 - A) Tayyor namunalar majmuasi
 - B) Bo‘yoqlarni yopiq shkafda saqlash

- C) Bolaning erkin chizishiga imkon beruvchi qulay makon
- D) Faqat dars vaqtida ishlatiladigan joy

3. **Tasviriy faoliyatda portfoli usuli nimaga xizmat qiladi?**

- A) Bolaning o‘z ishi ustida tanqidiy fikr yuritishiga
- B) Rasm chizish tezligini aniqlashga
- C) Faoliyat jarayonini hisoblashga
- D) Bolaning ijodiy rivojlanish dinamikasini kuzatishga

4. **Quyidagilardan qaysi biri erkin ijodiy faoliyatni tashkil qilish uchun zarur emas?**

- A) Estetik joylashgan rasm namunasi
- B) Erkin harakatlanish imkoniyati
- C) Bolaga ochiq tanlov berish
- D) Rangli va sifatli materiallar mavjudligi

5. **Bola tomonidan tanlangan rang, kompozitsiya va mavzu nimani ko‘rsatadi?**

- A) Pedagogning bahosini
- B) Bolaning his-tuyg‘ulari va tasavvurini
- C) Rasm texnikasini
- D) Ish tezligini

6. **Baholashda “suhbat va savollar” usulining asosiy vazifasi nima?**

- A) Bola xatolarini aniqlash

- B) Bola ishini boshqa bolalar bilan solishtirish
- C) Rasm orqasidagi fikr va hislarni ochish
- D) Chizilgan rasmni tozalash

7. Ijodiy ishlar ko‘rgazmasining pedagogik ahamiyati nimada?

- A) Rasm chizish texnikasini o‘rgatishda
- B) Bolaning o‘z ishiga nisbatan ishonchini mustahkamlashda
- C) Faqat ota-onalarga ko‘rsatish uchun
- D) Ishni tanqidiy tahlil qilishda

Pedagog erkin tasviriyl faoliyatda qanday rolni bajarishi kerak?

- A) Nazorat qiluvchi va baholovchi
- B) Namuna chizuvchi va ko‘rsatma beruvchi
- C) Yo‘naltiruvchi va rag‘batlantiruvchi
- D) Hukm chiqaruvchi va solishtiruvchi

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Axmedova Z.M. *Tasviriyl san‘at vositasida bolalar estetik tarbiyasini shakllantirish.* – // Pedagogika va psixologiya jurnali, 2022, №4.
2. Jo‘rayeva M. *Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish yo‘llari.* – // Ilmiy-amaliyl tadqiqotlar to‘plami, 2021.
3. Shukurova D. *Bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishda tasviriyl faoliyatning o‘rni.* – // O‘zDJTU, 2023.

4. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi: *Davlat maktabgacha ta’lim muassasalari uchun “Ilk qadam” o‘quv dasturi*, 2020.

5. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari (MYDT) – 2018 y., Vazirlar Mahkamasi qarori bilan tasdiqlangan.

TAYANCH TUSHUNCHALAR

Tasviriy faoliyat

Bola tomonidan rang, shakl, chiziq, kompozitsiya orqali ifodalanadigan ijodiy faoliyat turi. Unda chizish, bo‘yash, yelimlash, kollaj tayyorlash kabi faoliyatlari kiradi.

Mashg‘ulotdan tashqari faoliyat

Rejaga asoslangan mashg‘ulotlardan tashqari, bolalarning erkin istagiga binoan amalga oshiriladigan ijodiy jarayonlar.

Erkin rasm chizish

Bola o‘z istagiga ko‘ra mavzu tanlab, hech qanday cheklovsiz chizadigan tasviriy faoliyat turi.

Ijodiy muhit

Bola erkin va xavfsiz rasm chizishi uchun zarur bo‘lgan estetik, psixologik va texnik sharoitlar majmui.

Pedagogik qo‘llab-quvvatlash

Pedagog tomonidan bolaning ijodiy tashabbusiga ijobiy, rag‘batlantiruvchi yondashuv, yordam va yo‘naltirish.

Portfolio

Bola tomonidan yaratilgan ishlar to‘plami; vaqt o‘tishi bilan rivojlanish dinamikasini aks ettiradi.

Monitoring	Bolaning tasviriyl faoliyati bo'yicha individual rivojlanish jarayonini tizimli kuzatish va tahlil qilish.
Estetik rivojlanish	Bola tomonidan go'zallikni anglash, qadrlash, baholash, estetik his qilish qobiliyatining shakllanishi.
Nutqiy rivojlanish	Bola rasm orqali fikrini izohlashi, savollarga javob berishi, nutqiy ifoda orqali muloqotga kirishish salohiyatining ortishi.
Kollektiv ijod	Bir necha bola bir mavzuda yoki biror kompozitsiyada hamkorlikda ijodiy ish bajaradigan faoliyat turi.
Ijodiy ko'rgazma	Bolalarning tasviriyl ishlari taqdim etiladigan namoyish shakli bo'lib, u ularning o'z ishiga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi.
Pedagogik kuzatuv	Tarbiyachi tomonidan bolaning tasviriyl faoliyati davomida kuzatib borilishi va yozib olinishi.
Erkin ijod	Bola tomonidan hech qanday qolipsiz, o'z ixtiyori bilan amalga oshiriladigan, shaxsiyl his-tuyg'ularga asoslangan tasviriyl ifoda.

13-MAVZU. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY SAN'AT ASARLARI BILAN TANISHTIRISH

REJA:

1. San'atning bola dunyoqarashi va hissiy rivojiga ta'siri
2. Bolalarni tasviriyl san'at asarlari bilan tanishtirishning bosqichlari va usullari
3. San'at asarlari orqali bolalarda estetik did va nutqiy faoliyatni rivojlantirish
4. Tarbiyachi faoliyati va metodik yondashuvlar
5. Xulosa.

Maktabgacha yosh davri inson hayotidagi eng muhim va asosiy shakllanish bosqichlaridan biridir. Bu davrda bolaning emotsional olami, estetik didi, dunyoni idrok etish qobiliyati, shaxsiy qadriyatlari shakllana boshlaydi. Ana shu jarayonda **san'at** — xususan **tasviriyl san'at asarlari** bolaning ruhiy-psixologik rivojlanishida kuchli ta'sir kuchiga ega bo'lgan vosita sifatida xizmat qiladi.

San'at orqali bola dunyoni **ko'rish, tuyish, anglash** va **ifodalash** imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu imkoniyat bola ongining turli darajalarida ishlaydi:

- **Vizual tasavvur** (ko'rish orqali qabul qilish),
- **Emotsional sezgi** (rang va obrazdan ta'sirlanish),
- **Nutqiy ifoda** (tasvirlangan holatni so'zlab berish),
- **Ijodiy tafakkur** (ko'rganidan ilhom olib, yangi obraz yaratish).

San'at bolaning idrokini shakllantiribgina qolmay, uning ichki dunyosini boyitadi, hissiy barqarorlikni ta'minlaydi, tafakkurini mustahkamlaydi. Bolaning his qilish, o'ylash va baholash mexanizmlari aynan obrazlar bilan ishlash jarayonida faol ishlaydi. Цейтлин (2000) ta'kidlaganidek, tasviriyy obrazlar bolalar nutqining asosiy manbalaridan biridir, chunki u orqali bola emotsional va semantik mazmunni o'zlashtiradi.

◆ **San'at bolaning quyidagi jihatlarini rivojlantiradi:**

- *Dunyoqarashning kengayishi.* Rassomlar tomonidan yaratilgan asarlar bolaga real voqelikni yangi burchak ostida ko'rsatadi. Masalan, tabiat manzaralari, hayotiy voqealar, ijtimoiy munosabatlar obrazli ravishda aks ettirilgan bo'lsa, bola shu orqali hayotga, insonlarga, hodisalarga nisbatan ichki munosabatini shakllantiradi.

- *Emotsional sezuvchanlik.* San'at asari — bu avvalo hissiyotdir. Bola rasmda faqat daraxtni emas, shamolda tebranayotgan daraxtni, quyoshda porlayotgan barglarni ko'radi. Bunday holatlarda u tasvirning kayfiyatini “sezadi”, bu esa hissiy sezgirlikni kuchaytiradi. Vigotskiy fikricha, san'at bolaning emotsional dunyosiga bevosita ta'sir etuvchi eng tabiiy vositadir.

- *Estetik his-tuyg'ular.* Estetik his – bu go'zallikni anglash, baholash va unga nisbatan mehr hissini uyg'otishdir. Bola chiroyli kompozitsiyalarni, uyg'un rang tanlovlarini, muvozanatli shakllarni ko'ra boshlagach, bu unda estetik didni shakllantiradi. Bu his keyinchalik o'z nutqida, muomalasida, kiyinish madaniyatida, ijodiy ishlarida namoyon bo'ladi.

- *Axloqiy hislar va qadriyatlar.* Ko'plab san'at asarlarida ijobiy va salbiy qahramonlar, mehr-shafqat, do'stlik, yordam, saxiylik kabi tushunchalar obrazlar orqali beriladi. Bola bunday obrazlarga nisbatan

hissiy munosabat bildiradi: “bu qahramon yaxshi, bu esa yomon ish qilgan”, degan fikr orqali u axloqiy mezonlarni anglaydi.

Bola rassom asarini tomosha qilganida, u faqat predmetni emas, balki undagi kayfiyatni, ranglarning ifodasini, voqealarning ruhini his qiladi. Masalan, Levitan manzarasi orqali tabiatni jimjitlikda his etadi, Bryullov asarida fojiaiviy voqeaga duch keladi, bolalar tasviridagi quvonchni esa bolaning o‘zi bilan solishtiradi.

Bu orqali bola:

- Emotsional jihatdan boyiydi,
- Ichki kechinmalarini anglashga harakat qiladi,
- So‘z bilan ifodalashga o‘rganadi,
- Mustaqil estetik mulohaza yurita boshlaydi.

Shunday qilib, tasviriy san‘at asarlari bolaning ruhiy, hissiy, axloqiy va intellektual jihatdan boyishiga xizmat qiladi. Bu esa bola shaxsining barkamol shakllanishiga zamin yaratadi.

San‘at – bu bola bilan muloqotning eng nozik, ammo eng kuchli vositasi. U obraz, rang va tuyg‘ular orqali bola qalbiga yo‘l topadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun san‘at asarlari — bu nafaqat go‘zallik namunasi, balki tarbiya, rivojlanish va o‘zini anglash maktabidir. Tarbiyachi esa bu jarayonda bolaning his-tuyg‘ularini uyg‘otuvchi, estetik didini shakllantiruvchi, axloqiy ongini boyituvchi yo‘lboshchi bo‘lishi kerak.

2. Bolalarni tasviriy san‘at asarlari bilan tanishtirishning bosqichlari va usullari. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriy san‘at asarlari bilan tanishtirish – bu ularning estetik, emotsional, axloqiy va nutqiy rivojlanishiga xizmat qiladigan, maxsus tashkil etilgan pedagogik jarayondir. Bu faoliyat nafaqat bolaga go‘zallikni ko‘rish va tushunishga

yordam beradi, balki uni obrazli tafakkurga, tasviriyl tahlilga va ifodali nutqqa ham yoʻnaltiradi.

Bunday tanishtirish tarbiyachining puxta rejalashtirgan ishlari, mos pedagogik usullar va bosqichma-bosqich muloqot asosida olib boriladi.

◆ Tanishtirishning asosiy bosqichlari

1. Kirish bosqichi: eʼtiborni jalb qilish. Bu bosqichda tarbiyachi bolalarning diqqatini sanʼat asariga qaratadi. Bola rasmni koʻrishi, undagi asosiy predmetlar yoki syujetni anglab olishga harakat qilishi kerak. Odatda quyidagi savollar orqali muloqot boshlanadi: *“Bu rasmda nima bor?” “Nimalar boʻlyapti, senga qanday tuyulyapti?” “Qanday ranglar ishlatilgan?”*

Kirish bosqichi bolani ruhiy tayyorlaydi, rasimga nisbatan qiziqish uygʻotadi va tahlilga yoʻnaltiradi. Bu yerda tarbiyachining ovoz ohangi, yuz ifodasi, ishora va mimikasi muhim rol oʻynaydi.

2. Asosiy tahlil bosqichi: mazmunli muloqot. Bu bosqichda rasm ichki mazmun jihatidan ochiladi. Bolalar:

- Obrazlarni aniqlaydi (qahramonlar, ularning harakati, holati),
- Ranglar va kompozitsiya haqida fikr bildiradi,
- Tasvirlangan voqea yoki manzara haqida suhbatlashadi,
- Rassom kayfiyatini tushunishga harakat qiladi.

Bu bosqichda savol-javob, fikr bildirish, obrazli taʼrif berish, syujetni hikoyalash kabi faoliyatlar asosiy oʻrinda boʻladi. 3–4 yoshli bolalar bilan oddiy predmetli asarlarni, 5–6 yoshli bolalar bilan esa syujetli, obrazli, hissiy yuki bor asarlarni tanishtirish tavsiya etiladi.

3. *Erkin ifoda bosqichi: bolaning shaxsiy yondashuvi.* Bolaning asarga nisbatan individual fikrini shakllantirish, uni soʻz orqali ifodalash, rasmga ilhomlanib chizish yoki hikoya toʻqish — bu bosqichning asosiy maqsadidir. Bu erda bola:

- Rasmda koʻrgan syujetga oʻz munosabatini bildiradi,
- Oʻzicha fikrlaydi, tasvirga ohang kiritadi,
- Asardan ilhomlanib yangi rasm chizadi yoki ertak tuzadi.

Bu bosqich bolaning estetik-didaktik faolligini va nutqiy mustaqilligini rivojlantiradi.

◆ Metodik usullar

- *Kuzatish.* Rasm detallarini eʼtibor bilan koʻrish, ranglar, shakllar, harakatlar, joylashuvni sezish — bu estetik idrok va obrazli tafakkur asosidir. Tarbiyachi bolaning eʼtiborini rasmning nozik jihatlariga yoʻnaltiradi: “Mana, qush qanotlarini yozgan. U qayerga uchayapti, deb oʻylaysan?”

- *Savol-javob.* Rasm mazmunini ochish uchun tarbiyachi ochiq va kontekstli savollar beradi. Bu bola tafakkurini faollashtiradi va muloqotga chorlaydi. Misollar: “Bu bolakay nima qilayapti?”, “U nimadan xursand?”, “Bu rasmdagi havo qanday — issiqmi, sovuqmi?”

- *Hikoya qilish.* Rasm asosida bolaning tasavvur qilgan voqeani ogʻzaki shaklda bayon qilishga ragʻbat beriladi. Masalan: “Sen bu rasmda tasvirlangan voqeani davom ettira olasanmi?”, “Bu qahramon ertalab nima qilgan?”

- *Taqqoslash.* Bir mavzudagi ikki xil rasm solishtiriladi. Bola ikki asar orasidagi oʻxshashlik va farqlarni topishga undaladi. Bu usul obrazlar

tahliliga chuqurroq kirishga yordam beradi.

- *Dramatizatsiya*. Asar syujeti yoki undagi obrazlar jonlantiriladi: rollar taqsimlanadi, harakatlar, ovoz, mimikalar bilan ijro etiladi. Bu usul bolaning emotsional qamrovini kengaytiradi va oʻzini obraz orqali ifoda etishga imkon beradi.

Bolalarni sanʼat asarlari bilan tanishtirish jarayoni oddiy koʻrsatish bilan cheklanmaydi. Bu — kompleks pedagogik faoliyat boʻlib, unda tarbiyachi bola qalbiga sanʼat orqali yoʻl topishga harakat qiladi. Mazkur faoliyatni bosqichma-bosqich, bolaga mos usullar bilan olib borish, uning ichki dunyosini boyitadi, goʻzallikni his etishga va nutqiy ifoda qilishga oʻrgatadi.

3. Sanʼat asarlari orqali bolalarda estetik did va nutqiy faoliyatni rivojlantirish. Sanʼat asarlari — bu bolaga nafaqat goʻzallikni koʻrsatadigan, balki uni fikrlashga, ifodalashga va his qilishga oʻrgatadigan pedagogik vositadir. Maktabgacha yoshdagi bola uchun obrazlar orqali anglash, voqeani tasvirlash va his-tuygʻularni ifoda qilish — bu tabiiy oʻzlashtirish shaklidir. Shu bois, sanʼat asarlari bilan ishlash jarayonida bola nafaqat estetik didini, balki nutqiy faoliyatini ham faol rivojlantiradi.

◆ **Nutqiy rivojlanishga taʼsiri**

Sanʼat asari bilan ishlash – bu bola uchun vizual turtki boʻlib, undagi obrazlar asosida u oʻz tasavvurini nutq orqali bayon qiladi. Bu jarayon quyidagi jihatlarni rivojlantiradi:

- **Ifodali soʻz boyligini oshiradi.** Rasmga qarab bola turli sifat, feʼl, hol va obrazli iboralarni oʻzlashtiradi. Masalan: “osmon moviy”, “qush uchmoqda”, “quyosh jilmayapti”.

- **Obrazli tasvirlashni shakllantiradi.** Bola rasmga nazar tashlab, shunchaki fakt aytmaydi, balki **badiiy ifoda** ishlatadi. Masalan: “bu daraxt quchoqlarini yoygan”, “bulutlar go‘yo ertakdagi qushdek uchmoqda”.

- **Tuzilmali gaplar tuzadi, sabab-oqibatli fikrlaydi.** Savollarga javob berish davomida bola sabab va oqibatni tushunishga harakat qiladi. Masalan: “U yuguryapti, chunki yomg‘ir boshlanibdi”.

- **Nutqiy faoliyatni faollashtiradi.** San‘at asaridan ilhomlanib, bola mustaqil hikoya to‘qiydi, voqeani davom ettiradi, rolli suhbatlar olib boradi.

◆ Estetik didni shakllantirish

Estetik did — bu go‘zallikni sezish, unga baho berish, undan zavqlanish qobiliyatidir. Bolalikda bu sifatlarni shakllantirish nihoyatda muhim, chunki estetik sezgi bola shaxsiyatining nozik qatlamini tashkil etadi. San‘at asarlari bu borada quyidagi vosita sifatida xizmat qiladi:

- **Ranglarning uyg‘unligini his qilish.** Bola rasmda ishlatilgan ranglar, ularning ohangi va kayfiyatini qabul qiladi. U “iliq” va “sovuq” ranglarni his qiladi, kontrast va uyg‘unlikni anglaydi.

- **Kompozitsiyaning go‘zalligini ko‘rish.** Rasmning qanday tuzilganligi — predmetlar joylashuvi, baland-pastlik, markaziy obraz — bolaga umumiy yaxlitlikni ko‘rishga yordam beradi.

- **Voqealikni obrazli qabul qilish.** Bola san‘at asarini real hayotdan farq qilishni tushunadi, lekin uni hissiy qabul qiladi: bu voqelik ichiga kiradi, unga o‘z munosabatini bildiradi.

Tasviriy san‘at asarlari orqali olib boriladigan ishlar bola estetik dunyoqarashini shakllantiradi, his-tuyg‘ularini boyitadi, tasviriy idrokini chuqurlashtiradi va, eng asosiysi, ifodali nutq faoliyatini rivojlantiradi.

Estetik va nutqiy tarbiya bir-birini to'ldiruvchi ikki muhim yo'nalish bo'lib, ular bola shaxsiyatining keng qamrovli shakllanishida o'zaro uyg'unlashgan holda xizmat qiladi.

Tarbiyachi faoliyati va metodik yondashuvlar. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriyl san'at asarlari bilan tanishtirish jarayonida tarbiyachi – markaziy shaxs hisoblanadi. Chunki aynan tarbiyachining yondashuvi, didi, savol berish uslubi, bolalarga munosabati, tanlagan asarlari va muloqot shakli bola bilan san'at o'rtasida “ko'prikl” vazifasini bajaradi. Tarbiyachi bu jarayonda shunchaki ko'rsatib beruvchi emas, balki:

- **Yo'naltiruvchi** – bola e'tiborini rasmning muhim jihatlariga qaratadi, savollar orqali fikrlashga undaydi.

- **Rivojlantiruvchi** – bolaning ifodasi va tasviriyl tafakkurini boyitadi, yangi so'zlar, obrazlar bilan tanishtiradi.

- **Qiziqtiruvchi** – rasmda “harakat” yaratadi, mazmunli suhbat orqali rasmni jonlantiradi, bolaning ishtirokini rag'batlantiradi.

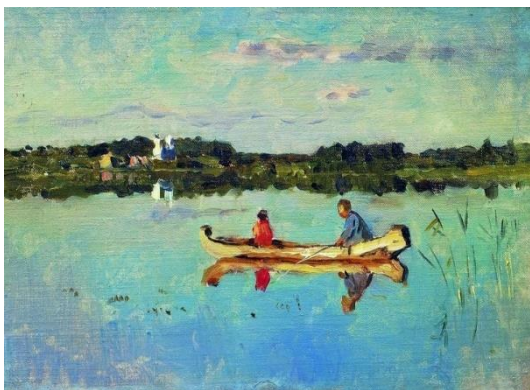
◆ **Tarbiyachi faoliyatining asosiy yo'nalishlari**

- *Yoshga mos asarlarni tanlash*

Tarbiyachi tanlaydigan san'at asarlari:

- Bola yoshi va psixologik tayyorgarligiga mos bo'lishi,
- Mazmun jihatdan bola uchun tushunarli,
- Obrazlar hissiyl boy,
- Kompozitsiyasi oddiy va ifodali bo'lishi kerak.

Masalan, 3–4 yoshdagi bolalar uchun hayvonlar, tabiat, kundalik hayotga oid oddiy syujetlar mos keladi. 5–6 yoshdagilarga esa hikoyaviyl, syujetli, obrazli kompozitsiyalar taklif etilishi mumkin. Masalan:

Isaak Levitan “Ko‘l bo‘yida” Xurshid Ziyaxonov “Buvilarning ertaklari”

**Ro‘zi Choriyev “Amir Temur” portreti Klod Mone
“Kungaboqardan guldasta”**

- *Ko‘rgazmali materiallardan foydalanish.*

Illyustratsiyalar, reproduktsiyalar, rasmlar, haykaltaroshlik namunalari — bular bolaning obrazli idrokini kengaytiradi;

- **Plakatlar, maketlar, videotasvirlar** – rasm mazmunini boyitishga xizmat qiladi;

- Asarlarning **real hajmda yoki yirik formatda** bo‘lishi bolaning ko‘rish faoliyatini faollashtiradi.

- *“San’at burchagi” tashkil etish*

Bu ijodiy ifoda va tahlil uchun doimiy tashkil etilgan erkin makondir.

U quyidagilardan iborat bo‘ladi:

- Rassomlar asarlari,
- Bolalarning ishlari,
- Tabiiy materiallar (shox, barg, tosh va b.),
- O‘quv-qurollar (qalam, bo‘yoq, karton),
- Ko‘zgular va kitoblar (masalan, “san’at asari haqida gapiraylik” kabi adabiyotlar).

Bu burchak bola uchun rasmga ilhomlanib ishlash, erkin chizish, kuzatish va fikrlash joyidir.

- *Interaktiv yondashuvlar*

Zamonaviy metodikalar bola faol ishtirokini rag‘batlantiradi:

- **Loyiha ishlari** – san’at asari asosida miniloyiha tuzish (masalan, “Men sevgan qahramon”),

- **Rolli o‘yinlar** – rasm qahramonlari rolini ijro qilish,

- **Animatsiyalangan vizual vositalar** – rasmga jon baxsh etuvchi harakatli tasvirlar,

- **Slayd-shou va multimedia vositalari** – vizual va audial idrokni uyg‘unlashtirish.

◆ **Tarbiyachining shaxsiy pozitsiyasi**

Tarbiyachi bolaning har bir fikrini qadrlashi, u orqali shaxsiy ifoda va mustaqil fikrlashni rag‘batlantirishi zarur. Shuningdek:

- **Tanqid o‘rniga** ilhomlantiruvchi so‘zlar,
- **To‘g‘rilash o‘rniga** yo‘naltirish,
- **Buyruq o‘rniga** taklif va qiziqtirish tavsiya etiladi.

Bu uslub bolada motivatsiya, o‘ziga ishonch va ijodiy faollikni shakllantiradi.

Tarbiyachi bolani san‘at olamiga olib kiruvchi ko‘prik vazifasini bajaradi. U nafaqat rasmni ko‘rsatadi, balki bolaning qalbini unga ochishga yordam beradi. To‘g‘ri tanlangan metodik yondashuvlar, bolaga do‘stona va ijodkorona munosabat, erkinlikka asoslangan muhit — bularning barchasi bolaning estetik va nutqiy rivojlanishini ta‘minlaydi. Tarbiyachining ishi — bu bola qalbidagi go‘zallik va so‘z olamini uyg‘otish san‘atidir.

5. Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriy san‘at asarlari bilan tanishtirish — bu ularning estetik tarbiyasi, nutqiy rivoji va ijodiy qobiliyatini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. San‘at orqali bola go‘zallikni anglaydi, uni hissiy jihatdan qabul qiladi, ifodali nutq orqali tasvirlab beradi va o‘z ijodida unga taqlid qiladi.

Bu jarayonda quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- Bolada dunyoqarash kengayadi, voqealarga obrazli munosabat shakllanadi.
- Estetik did – ranglar uyg‘unligi, shakllarning go‘zalligi va kompozitsiyani idrok etish orqali rivojlanadi.
- Nutqiy faoliyat – suhbat, savol-javob va hikoya qilish orqali boyiydi, lug‘at zaxirasi kengayadi.
- Ijodkorlik – bola ko‘rgan san‘at asaridan ilhom olib, mustaqil rasm chizish, ertak tuzish yoki dramatizatsiya qilishga undaladi.

Tarbiyachi bu jarayonda asosiy yetakchi shaxs sifatida bolaga san'at asarlarini tanlab berishi, uni tushuntirishi, muloqotga jalb etishi va estetik his-tuyg'ularini uyg'otishi zarur. Yoshga mos asar tanlovi, metodik yondashuvlar va erkin ijodiy ifoda esa jarayonning samaradorligini ta'minlaydi.

Shunday qilib, san'at – bu bola qalbi bilan muloqot qiluvchi ta'sirchan vosita, uning shaxsiy rivojida estetik, axloqiy, nutqiy va ijodiy tarbiyani uyg'unlashtiruvchi pedagogik yo'ldir. Shu sababli maktabgacha ta'lim jarayonida tasviriy san'at asarlarini o'rganishga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Tasviriy san'at asarlari maktabgacha yoshdagi bolalarning ruhiy-psixologik rivojiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
2. Vizual tasavvur, emotsional sezgi, nutqiy ifoda va ijodiy tafakkur san'at orqali qanday rivojlanadi?
3. Seytlin tomonidan ilgari surilgan tasviriy obrazlarning bolalar nutqi bilan bog'liqligi qanday tushuntiriladi?
4. Bolalarni tasviriy san'at asarlari bilan tanishtirishning bosqichlari qanday ketma-ketlikda amalga oshiriladi?
5. Rassom asarlarini tahlil qilish orqali bolada qanday nutqiy va estetik ko'nikmalar shakllanadi?
6. San'at asarlari bolalarda axloqiy qadriyatlar va ijobiy shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga qanday yordam beradi?

7. Tarbiyachi bolalarda obrazli tafakkur va tasviriy ifodani shakllantirishda qanday metodlardan foydalanadi?

8. “San’at burchagi” tashkil etishning pedagogik maqsadi va amaliy ahamiyati nimada?

9. Tasviriy san’at asarlari asosida olib boriladigan hikoya qilish, drammatizatsiya va taqqoslash usullari qanday natija beradi?

10. Estetik did va nutqiy faollik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik qanday namoyon bo‘ladi va u bolaning shaxsiy rivojida qanday rol o‘ynaydi?

TEST SAVOLLARI:

1. Tasviriy san’at asarlari maktabgacha yoshdagi bolalarda quyidagi qaysi qobiliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi?

- A) Texnik ko‘nikma
- B) Estetik did
- C) Matematik fikrlash
- D) Harakat koordinatsiyasi

2. Quyidagi qaysi bosqichda bola rasmning asosiy obrazlarini aniqlaydi va syujet haqida fikr bildiradi?

- A) Kirish bosqichi
- B) Asosiy tahlil bosqichi
- C) Yakuniy baholash bosqichi
- D) Erkin ijod bosqichi

3. Qaysi pedagog san'atni bolaning emotsional dunyosiga bevosita ta'sir qiluvchi vosita sifatida ta'riflagan?

- A) A.A. Leontyev
- B) L.S. Vigotskiy
- C) S.N. Цейтлин
- D) J. Piajé

4. “San'at burchagi” tashkil etishdan ko'zlangan asosiy maqsad nima?

- A) Bolalarda realistik chizish ko'nikmalarini oshirish
- B) Bolani mustaqil ijodga undash
- C) Tarbiyachi ishini yengillashtirish
- D) San'at tarixini o'rgatish

5. Quyidagilardan qaysi biri estetik didni rivojlantirish omili hisoblanadi?

- A) Ranglarning uyg'unligi
- B) Faktlarning takrorlanishi
- C) Rasmlarning aniq chizilishi
- D) Raqamli yozuvlarning mavjudligi

6. Emotsional sezuvchanlikning kuchayishiga olib keladigan san'atga xos element qaysi?

- A) Raqamlar va shakllar
- B) Harakat va tovushlar

- C) Obraz va ranglar
- D) Matematika va fizikaviy belgilar

7. Bolani tasviriy asarga jalb etishda tarbiyachining qaysi jihati muhim ahamiyatga ega?

- A) Buyruq berish qobiliyati
- B) Yuz ifodasi va ovoz ohangi
- C) Nazorat qilish ko'nikmasi
- D) Texnik bilim darajasi

8. Tasviriy san'at asarlari orqali bola quyidagilardan qaysi birini o'rganmaydi?

- A) Baholash va solishtirish
- B) His qilish va ifodalash
- C) Hayotiy faktlar yodlash
- D) Obrazli fikrlash

9. Dramatizatsiya metodi orqali bola qanday faoliyatga jalb qilinadi?

- A) Suhbat va hikoya
- B) Taqqoslash va sintez
- C) Rolli ijro va harakatli ifoda
- D) Tahlil va yozma izoh

10. Quyidagilardan qaysi biri san'at asarlari bilan ishlashda bolada nutqiy rivojlanishni ko'zda tutadi?

- A) Ranglarni ajratib yozish
- B) Rasm asosida hikoya tuzish
- C) Raqam sanashga o'rgatish
- D) Formulalarni o'qitish

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Tasviriy san'at** – rasm, rang, shakl va obrazlar orqali voqelikni ifodalovchi san'at turi.
2. **San'at asari** – rassom tomonidan yaratilgan, mazmun va emotsional yuklamaga ega bo'lgan badiiy ijod mahsuli.
3. **Estetik did** – go'zallikni his etish, anglash va unga baho berish qobiliyati.
4. **Nutqiy faoliyat** – bolaning og'zaki ifoda, fikr bildirish, hikoya qilish, savol-javobda ishtirok etish jarayoni.
5. **Obrazli tafakkur** – atrofdagi voqealarni obrazlar orqali tasavvur qilish va tushunish qobiliyati.
6. **Emotsional sezgi** – bola tomonidan san'at asaridagi hissiy holatni his qilish va unga munosabat bildirish.
7. **Estetik tarbiya** – bolani go'zallikka mehr bilan qarashga, uni qadrlashga va estetik ongini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayoni.
8. **Ko'rgazmali metod** – tasviriy asarlarni bevosita tomosha qilish orqali bola idrokini shakllantirishga asoslangan usul.
9. **Ijodiy ifoda** – bola tomonidan mustaqil ravishda chizish, hikoya qilish yoki rolli o'yinlar orqali o'z fikrini obrazli tarzda bayon etish.
10. **Tarbiyachi yondashuvi** – bolaning san'at bilan muloqotini tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi pedagogik faoliyat.

14-MAVZU. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY QOBILIYATLARI VA IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH MONITORINGINI OLIB BORISH

REJA:

1. Monitoring tushunchasi va uning maqsadi
2. Monitoring olib borish usullari
3. Monitoring natijalarini tahlil qilish va foydalanish
4. Xulosa

Monitoring — bu ta’lim-tarbiya jarayonining **doimiy, tizimli**, va **maqsadga yo’naltirilgan** kuzatuv, tahlil va baholash faoliyatidir. U pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo’lib, o’quvchilarning (yoki tarbiyalanuvchilarning) shaxsiy rivojlanishini nazorat qilish, aniqlash va ushbu rivojlanishga ta’sir ko’rsatuvchi omillarni baholashga xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga nisbatan olib boriladigan monitoring, avvalo, ularning individual qobiliyatlari, ijodiy salohiyati, va tasviriy faoliyatga bo’lgan munosabatini o’rganishga yo’naltiriladi. Bu yoshda bolaning estetik didi, obrazli tafakkuri va tasviriy ifoda vositalaridan foydalanish qobiliyati shakllanish bosqichida bo’lgani uchun, monitoringning ahamiyati yanada ortadi.

✓ *Monitoringning asosiy maqsadi quyidagilardan iborat:*

- **1. Har bir bolaning tasviriy faoliyatidagi o’zgarishlarni aniqlash.**

Bu orqali bola qanday rasm chizadi, qanday obrazlar tanlaydi, ranglardan

qanday foydalanadi, syujet qurishga bo'lgan qiziqishi qanday – bularning barchasi bosqichma-bosqich kuzatiladi. Bola ijodiy rivojlanayotganmi yoki bir xil shablonlarda qolib ketganmi – monitoring buni aniqlaydi.

•2. Pedagogik jarayonning samaradorligini baholash.

Tarbiyachi tomonidan qo'llanilayotgan metod va yondashuvlar natija beryaptimi? Bola chizishdan zavq oladimi? Topshiriqlar uning qiziqishini uyg'otayaptimi? Mana shu savollarga monitoring orqali javob topiladi.

•3. Bola qobiliyatiga mos yo'naltirilgan ish rejasini tuzish.

Har bir bolaning rivojlanish sur'ati, estetik sezgisi, ranglar bilan ishlash darajasi bir-biridan farq qiladi. Monitoring natijalariga asoslanib, tarbiyachi har bir bolaga individual yondashuv ishlab chiqishi, ya'ni **differensial yondashuv**ni amalga oshirishi mumkin bo'ladi.

Monitoring — bu shunchaki bola chizgan rasmlarni sanab chiqish emas, balki mazmunli pedagogik jarayonni boshqarish vositasidir. Bu vosita yordamida tarbiyachi bolaning ijodiy rivojiga doimiy ravishda ta'sir ko'rsatishi, kerak bo'lsa, yo'nalish berishi yoki metodik ishni qayta ko'rib chiqishi mumkin.

Shuningdek, monitoringning ahamiyati shundaki, u faqat hozirgi holatni emas, balki rivojlanish tendensiyasini, ya'ni bolaning istiqboldagi imkoniyatlarini ham ko'rsatib beradi. Bu esa tarbiyachiga faqat nazorat emas, balki rivojlantiruvchi, motivatsiyalovchi, va korreksion vosita sifatida xizmat qiladi.

2. Monitoring olib borish usullari (kengaytirilgan bayon).

Monitoring jarayoni samarali va maqsadga muvofiq olib borilishi uchun u aniq belgilangan pedagogik hamda diagnostik yondashuvlar asosida amalga oshiriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy

qobiliyat va ijodiy faoliyatning rivojlanishini kuzatishda quyidagi asosiy usullar qoʻllaniladi:

1. Kuzatish (bevosita va tizimli)

Kuzatish – bu eng oddiy, ammo eng samarali usullardan biridir. Tarbiyachi bolaning ijodiy faoliyati jarayonida uni tashqi aralashuvsiz kuzatadi:

- Bola rasmni qanday boshlaydi;
- Qanday ranglardan foydalanadi;
- Syujet tanlayaptimi yoki erkin tasvir bormi;
- Mustaqil ishlayaptimi yoki yordamga muhtojmi?

Ushbu kuzatishlar kundalik tarzda olib boriladi va pedagogik daftar yoki monitoring jurnaliga yozib boriladi. Bevosita kuzatish bola harakatining tabiiyligini saqlaydi.

2. Bolalarning ishlarini tahlil qilish

Tarbiyachi bolalar chizgan rasmlarni muntazam ravishda toʻplab boradi va ularni quyidagi mezonlar asosida tahlil qiladi:

- Kompozitsion tuzilma (rasmdagi obyektlar joylashuvi, umumiy muvozanat);
- Ranglar uygʻunligi va rang tanlashga boʻlgan sezgi;
- Obrazlilik va mazmun – rasmda syujet, voqea bormi yoki shunchaki shakllar ketma-ketligimi;
- Texnika va vositalardan foydalanish koʻnikmalari (qalam, boʻyoq, pastel, akvarel va h.k.)

Tahlil natijalari bolada dinamika bormi yoki bir xil bosqichda turib qolganmi – shuni aniqlashga xizmat qiladi.

3. Savol-javob va suhbat metodi

Bola rasm chizib bo‘lganidan so‘ng, unga ochiq savollar beriladi:

- “Bu rasmda nima tasvirlagansan?”,
- “U qanday holatda?”,
- “Nega shunday rangni tanlading?”,
- “Bu rasmda qanday voqea bo‘layapti?”

Bu savollar bola tomonidan chizilgan rasmning mazmunli tushunchalarga bog‘lanishini ta‘minlaydi va obrazli tafakkur, emotsional ifoda, hamda nutqiy faollik darajasini ochib beradi.

4. Portfolio yuritish (ijodiy ishlar to‘plami)

Portfoliolar – bu bolaning vaqt davomida chizgan rasmlar to‘plamidir.

Ular orqali quyidagilar aniqlanadi:

- Bola qaysi uslubda ishlashni yoqtiradi;
- Qanday mavzularga tez-tez murojaat qiladi;
- Ranglarga bo‘lgan munosabati qanday o‘zgaradi;
- Kompozitsion va obrazli tafakkur qanday rivojlanadi.

Portfoliolar yil davomida muntazam to‘planadi va individual rivojlanish xaritasini tuzishda xizmat qiladi.

5. Diagnostik test va topshiriqlar

Monitoring doirasida bolaga maqsadli, oldindan ishlab chiqilgan topshiriqlar beriladi. Masalan:

- “Quvonchli voqeani rasmda tasvirla”
- “Tabiatdagi bahor manzarasini chiz”
- “Qahramoningni yarat va uni rasmda ko‘rsat”

Bu topshiriqlar orqali bola:

- Qancha mustaqil ishlay oladi;
- Obrazni tasavvur qilib, chizishga o‘tkazadimi;

- Ranglar va shakllar bilan qanday ishlaydi — aniqlab olinadi.

Ushbu testlar odatda chorak oxirida yoki baholash davrida o‘tkaziladi va har bir bolaning rivojlanish darajasi baholanadi.

Monitoringning yuqorida bayon etilgan usullari orqali tarbiyachi bola ijodiy faoliyatining; tarkibiy rivojlanishini, estetik tafakkur bosqichlarini, ijodkorlik va obrazli ifoda ko‘nikmalarini muntazam nazorat qiladi. Eng muhimi, bu usullar bola faoliyatini to‘g‘ridan-to‘g‘ri baholash emas, balki uni rivojlantirish va yo‘naltirishga xizmat qiluvchi vosita sifatida qo‘llaniladi.

3. Monitoring natijalarini tahlil qilish va undan foydalanish (kengaytirilgan bayon). Monitoring jarayoni natijasida to‘plangan ma’lumotlar pedagogik faoliyatda faqat baholash uchun emas, balki bola ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, yo‘naltirish va qo‘llab-quvvatlash maqsadida qo‘llanilishi lozim. Bu ma’lumotlar tarbiyachining har bir bola bo‘yicha individual yondashuvni belgilashi, metodik ishlarini takomillashtirishi va pedagogik jarayonni moslashtirishi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Monitoring natijalarini tahlil qilish shakllari:

Monitoring davomida to‘plangan diagnostik ma’lumotlar quyidagi shakllarda tahlil qilinadi:

- **Jadval va grafiklar asosida:** Har bir bolaning rivojlanish bosqichlari maxsus jadvallar (baholash varaqalari) va grafik chiziqlar orqali ifodalanadi. Bu vizual shakl tarbiyachiga bola ijodiy salohiyatidagi o‘zgarishlarni vaqt oralig‘ida aniq ko‘rishga imkon beradi.

• **Yozma pedagogik xulosalar:** Har bir bolaning kuchli va kamroq rivojlangan jihatlari aniqlanadi, ularni rivojlantirish uchun qanday metodlar kerakligi ko'rsatiladi.

• **O'quv yiliga oid umumiy tahlil:** Guruh yoki sinf darajasida umumlashtirilgan tahlil beriladi. Misol uchun: "Guruhdagi bolalarning 40% yuqori darajada obrazli tafakkur ko'rsatdi, 30%da rang tanlashda noaniqlik kuzatildi."

Monitoring ma'lumotlaridan foydalanish yo'llari:

Monitoringdan olingan ma'lumotlar quyidagi pedagogik amaliyotlarda qo'llaniladi:

a) Individual yondashuvni shakllantirish

Har bir bolaning ijodiy rivojlanish darajasiga qarab unga mos topshiriqlar, yondashuvlar va materiallar tanlanadi. Misol uchun, obrazli ifodasi rivojlangan bola bilan mustaqil hikoya asosida rasm ishlanadi, endi boshlayotgan bolaga esa tayyor namunalar beriladi.

b) Metodik ish rejalari va mashg'ulotlarni qayta ko'rib chiqish

Monitoring tahlili asosida mashg'ulot mazmuni, pedagogik vositalar va metodlar takomillashtiriladi. Kerak bo'lsa, yangi didaktik o'yinlar, rasm tanlovlari yoki vizual materiallar qo'shiladi.

c) Ota-onalar bilan muloqotda foydalanish

Monitoring natijalari asosida har bir bolaning ijodiy rivojlanishi haqida ota-onalarga aniq va tushunarli axborot beriladi. Ular uyda qanday ko'mak berishlari, qaysi materiallardan foydalanishlari mumkinligi bo'yicha tavsiyalar taqdim etiladi.

d) *Ijtimoiy-psixologik xizmat bilan hamkorlik*

Agar monitoring natijalarida muayyan rivojlanish kechikishi aniqlansa, tarbiyachi psixolog yoki logoped bilan maslahatlashib, bolaning holatini yanada chuqurroq o'rganadi va kompleks yordam choralari belgilanadi.

3. Monitoring tahlilining natijaviyligi nimada?

- Tarbiyachining rejalashtirish va tashkil etish qobiliyati oshadi.
- Bola ijodiy faoliyatining rivojlanish dinamikasi aniqlanadi.
- Pedagogik jarayon doimiy yangilanish va takomillashishga asoslanadi.
- Individual yondashuvlar asosida ish olib boriladi, bu esa bolalarning qiziqishini va ishtirokini oshiradi.
- Ota-onalar pedagogik jarayonga faolroq jalb etiladi.

Monitoring natijalarini chuqur va tizimli tahlil qilish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy qobiliyatlari va ijodiy salohiyatini rivojlantirish yo'nalishlari aniqlanadi. Tahlil — bu tarbiyachining amaliy faoliyatiga yo'naltiruvchi kompas bo'lib xizmat qiladi. U nafaqat mavjud holatni ochib beradi, balki kelgusidagi rivojlanish strategiyasini ham shakllantirish imkonini beradi.

5. Xulosa

Monitoring – bu maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy qobiliyatlarini baholash va rivojlantirishda zarur vosita hisoblanadi. U orqali bolaning:

- Ijodiy fikrlashi,
- Rang va shakl bilan ishlash ko'nikmalari,
- Obrazli idroki,

- va shaxsiy ifoda uslubi kuzatiladi va rivojlantiriladi.

Monitoring natijalariga tayanib, pedagogik jarayonni moslashtirish, takomillashtirish va individuallashtirish mumkin bo‘ladi. Bu esa har bir bolaning estetik va ijodiy salohiyatini ochishga xizmat qiladi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Monitoring nima va u maktabgacha ta’lim jarayonida qanday rol o‘ynaydi?
2. Monitoringning maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy rivojiga qanday ta’siri bor?
3. Monitoring orqali bolaning individualligi va differensial yondashuv qanday aniqlanadi?
4. Tasviriyl faoliyat monitoringida kuzatish usulining afzalliklari nimada?
5. Baholash mezonlarining qanday jihatlari bolaning obrazli tafakkurini aniqlashda muhim hisoblanadi?
6. Bola tomonidan chizilgan rasmni tahlil qilishda kompozitsion tuzilmani qanday baholaysiz?
7. Portfoliolar yuritish jarayonida bolaning ijodiy yondashuvi qanday aniqlanadi? Misol keltiring.
8. Savol-javob usuli orqali bolaning emotsional ifodasi va nutqiy faolligi qanday aniqlanadi?
9. Diagnostik topshiriqlarning maqsadi nima va ular qanday hollarda qo‘llaniladi?

10. Monitoring natijalari asosida tarbiyachi pedagogik jarayonni qanday tarzda moslashtiradi? Kamida 2 misol keltiring.

TEST SAVOLLARI:

1. Monitoring tushunchasining asosiy ma'nosi nima?

- A) Faqat bolalarni test orqali baholash
- B) Tarbiyachining ishini nazorat qilish
- C) Doimiy, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan kuzatuv va tahlil jarayoni
- D) Bolalar portfoliolarini yig'ish

2. Quyidagilardan qaysi biri monitoringning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi?

- A) Tarbiyachining ishdan bo'shatilishi uchun asos yaratish
- B) Har bir bolaning tasviriy faoliyatidagi o'zgarishlarni aniqlash
- C) Rasm musobaqasi tashkil qilish
- D) Bolaning oilaviy sharoitini baholash

3. Kuzatish usulining asosiy afzalligi nimada?

- A) Test natijalarini aniqlashtiradi
- B) Bolaning tabiiy faoliyati saqlanadi
- C) Faqat guruh bilan ishlaydi
- D) Savol-javoblar orqali amalga oshiriladi

4. Bolaning rasm chizishida qaysi jihat obrazli tafakkurni ko'rsatadi?

- A) Ranglarning to'g'ri tanlanishi
- B) Rasmda syujet va voqea mavjudligi
- C) Chiziqlarning tekis chizilishi
- D) Faqat qalamdan foydalanish

5. Portfoliolar yordamida quyidagilardan qaysi biri aniqlanadi?

- A) Bolaning test natijasi
- B) Ota-onasining ta'lim darajasi
- C) Bolaning ijodiy rivojlanish dinamikasi
- D) Guruhda nechta bola borligi

6. Quyidagilardan qaysi biri rang tanlash mezoniga taalluqli emas?

- A) Iliq va sovuq ranglarni farqlay olishi
- B) Ranglarning syujetga mosligi
- C) Ranglar uyg'unligi
- D) Obyektlarning joylashuvi

7. "To'liq mustaqil ishladi" degan ifoda qaysi baholash mezoniga tegishli?

- A) Obrazlilik
- B) Mustaqillik darajasi
- C) Kompozitsiya
- D) Rang tanlash

8. **Monitoring natijalaridan foydalanishda noto‘g‘ri javobni toping:**

- A) Ota-onalarni pedagogik jarayonga jalb etish
- B) Mashg‘ulotlarni qayta ko‘rib chiqish
- C) Ijodiy faoliyatni nazoratga olish
- D) Bolani sinfdan chiqarib yuborish

9. **Baholashda “O‘rtacha” daraja qanday bola faoliyatiga xos?**

- A) Mustaqil va original ishlaydi
- B) Doimiy yordam talab qiladi
- C) Qisman mustaqil, oddiy yechimlarga murojaat qiladi
- D) Tasviriyl faoliyatdan butunlay bosh tortadi

10. **“Quvonchli voqeani rasmda tasvirla” topshirig‘i qanday monitoring usuliga tegishli?**

- A) Kuzatish
- B) Savol-javob
- C) Diagnostik topshiriql
- D) Tahliliyl suhbat

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Monitoring** – bu tarbiyaviyl jarayonning doimiy, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan kuzatuv, tahlil va baholash faoliyatidir. U bolalarning ijodiy rivojlanishini aniqlash, tahlil qilish va pedagogik qarorlar qabul qilish uchun xizmat qiladi.

2. **Tasviriy faoliyat** – bu bolalar tomonidan rasm chizish, bo'yash, yasalash, kollaj tuzish kabi ijodiy ifoda vositalarini qo'llash orqali amalga oshiriladigan faoliyat bo'lib, bola estetik hissiyotini ifoda etadi.

3. **Ijodiy salohiyat** – bolaning yangi g'oya yaratish, fantaziyalash va uni badiiy shaklda ifodalash qobiliyati. Bu salohiyat tasviriy faoliyatda yaqqol ko'zga tashlanadi.

4. **Obrazli tafakkur** – bola tomonidan voqea, holat yoki qahramonni ramziy, badiiy ko'rinishda tasavvur qilish va uni chizish orqali ifodalash qobiliyati.

5. **Estetik did** – bolaning go'zallikni anglashi, ranglar uyg'unligini sezishi, shakllar muvofiqligini tanlay olish qobiliyatidir. Bu tasviriy faoliyatda nozik sezgirlik sifatida namoyon bo'ladi.

6. **Pedagogik kuzatish** – tarbiyachi tomonidan bolaning ijodiy faoliyatini bevosita, tashqi aralashuvsiz va tizimli tarzda kuzatish usuli. Bu usul monitoringda eng samarali usullardan biri hisoblanadi.

7. **Tahlil va baholash** – bolaning ijodiy ishlarini belgilangan mezonlar asosida tahlil qilish va uning rivojlanish darajasini aniqlash faoliyati.

8. **Diagnostic topshiriq** – oldindan ishlab chiqilgan va maqsadli tarzda beriladigan ijodiy vazifa, masalan: "Quvonchli voqeani chiz", "Qahramonningni yarat". Bu bola tasviriy tasavvuri va mustaqilligini aniqlash uchun ishlatiladi.

9. **Portfolio** – bolaning yil davomida yaratgan ijodiy ishlar to'plami. Portfoliodan bolaning individual rivojlanish dinamikasini aniqlashda foydalaniladi.

10. **Rang tanlash va uyg'unligi** – bolaning ranglarni mazmunga mos tanlashi va ularni uyg'unlashtira olishi. Estetik sezgi rivojlangan bolalarda bu ko'nikma kuchli bo'ladi.

11. **Shablonlik (andozaviylik)** – bolaning bir xil, takrorlanuvchi uslubda chizishiga aytiladi. Bu hol ijodiy rivojlanishning sustligini ko'rsatishi mumkin.

12. **Differensial yondashuv** – har bir bolaning qobiliyati va rivojlanish darajasiga mos individual metod va materiallarni tanlash yondashuvi.

13. **Mustaqillik darajasi** – bolaning topshiriqni mustaqil bajara olishi yoki qanday yordamga muhtojligi. Bu bola rivojining ijtimoiy-emotsional tomonini ham ko'rsatadi.

14. **Baholash mezonlari** – tasviriy faoliyatni baholash uchun qo'llaniladigan tizimli ko'rsatkichlar: kompozitsiya, rang, syujet, mustaqillik va boshqalar.

15. **Rivojlanish dinamikasi** – bolaning vaqt davomida ijodiy qobiliyatlarida qanday o'zgarishlar yuz berganini ifodalaydi. Bu monitoring natijalariga asoslanadi.

16. **Tarbiyachining refleksiyesi** – monitoringdan olingan ma'lumotlar asosida tarbiyachi o'z ishini tahlil qilishi, metodikasini qayta ko'rib chiqishi.

17. **Rivojlantiruvchi monitoring** – faqat baholash emas, balki bola ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan monitoring shakli.

18. **Korreksion yondashuv** – agar monitoringda rivojlanishdagi qiyinchilik aniqlansa, bu muammoni bartaraf etishga qaratilgan metodik yondashuv.

15- MAVZU. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY QOBILIYATLARI VA IJODKORLIGI RIVOJLANGANLIK DARAJASINI ANIQLASH

REJA:

1. Rivojlanganlik darajasini aniqlash maqsadi
2. Baholash mezonlari va ko'rsatkichlar
3. Baholash usullari
4. Natijalardan foydalanish yo'llari
5. Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriyl qobiliyatlarl va ijodkorligl ularning estetik, emotsional, kognitiv hamda psixomotor rivojlanish darajasini aniqlovchi muhim ko'rsatkichlardan biri sanaladi. Izlanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, tasviriyl faoliyat bolalarning nafaqat san'atga bo'lgan munosabatini shakllantiradi, balki ularning dunyoqarashi, tafakkuri, hissiyl ifodasi va nutq faoliyatining rivojlanishida ham asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Shu jihatdan, bolaning tasviriyl faoliyatdagi rivojlanganlik darajasini aniqlash nafaqat baholovchi funksiyani bajaradi, balki u pedagogga bolaning individual salohiyati, estetik didi, obrazli tafakkuri, ijodiy ifoda shakllari, emotsional sezuvchanligi va nozik psixomotor ko'nikmalarini aniqlashga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, bola bilan olib boriladigan metodik ishlar, individual yondashuv va rivojlantiruvchi pedagogik strategiyalarni belgilashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Tasviriyl faoliyatni baholash quyidagi asosiy maqsadlarga ega:

1. **Bolaning tasviriyl qobiliyatlarini aniqlash** – bu, birinchi navbatda, uning shakl, rang, kompozitsiya bilan ishlash malakasi, obrazni yaratishdagi mustaqilligi va ifoda aniqligini aniqlashni o‘z ichiga oladi;

2. **Ijodiy salohiyatni baholash** – bu orqali boladagi original g‘oya yaratish qobiliyati, tasviriyl tafakkur darajasi, simbolik ifoda vositalaridan foydalanish layoqati ko‘rib chiqiladi;

3. **Estetik sezgi va obrazli fikrlashni rivojlantirish** – rasm chizish, yelimlash, ranglar bilan ishlash orqali bolaning ichki dunyosidagi obrazlarni qanday ifodalashi, bu obrazlarga qanday emotsional munosabat bildirishini aniqlash mumkin;

4. **Tarbiyachining metodik faoliyatini takomillashtirish** – bolalarning tasviriyl faoliyati natijalari tahlil qilinib, metodik ishlarda samarali usullarni tanlash va individual pedagogik yondashuvni amalga oshirishga yo‘naltiriladi.

Rivojlanganlik darajasi quyidagi mezonlar asosida belgilanadi:

- bolaning o‘zini erkin va ifodali tarzda rasm orqali bayon qilishi;
- ijodiy yondashuvda mustaqillik;
- emotsional reaksiyaning ochiq ifodalanishi (masalan, rasmda hissiyl fon, harakat, dinamika orqali);
- betakror, o‘ziga xos obrazlar yaratish orqali ijodkorlikning namoyon bo‘lishi;
- chizma yoki boshqa tasviriyl ishlarda kompozitsion butunlik va muvofiqlikni saqlay olish.

Yuqoridagi omillar maktabgacha ta’limda tasviriyl faoliyatga beriladigan didaktik va diagnostik yondashuvning chuqurlashuvini talab qiladi. Bu esa, o‘z navbatida, tasviriyl faoliyatni faqat amaliyl mashg‘ulot

emas, balki bolaning ichki dunyosini ochish va uni har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida ko‘rishga zamin yaratadi.

Shu bois, tasviriy faoliyatdagi baholash jarayoni bola shaxsining rivojlanishidagi noyob jihatlarni aks ettiruvchi va pedagogik qarorlarni asoslovchi ilmiy-amaliy vosita sifatida talqin etilishi lozim.

3. Baholash mezonlari (kengaytirilgan tahlil)

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyati va ijodkorligini baholashda aniq, tizimli va yoshga moslashtirilgan mezonlar asosida yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu baholash jarayoni bolaning nafaqat rasm chizish ko‘nikmasi, balki uning obrazli tafakkuri, estetik didi, mustaqil fikrlashi va emotsional ifodasini ham aks ettiradi.

Quyida maktabgacha ta’lim muassasalarida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan **asosiy baholash mezonlari** keltiriladi:

1. Kompozitsiya va obyektlarni joylashtirish

Rasmda asosiy obyektlarning o‘rin olishi, ularning bir-biriga nisbatan joylashuvi, muvozanati va sahnaning umumiy tuzilishi baholanadi. Misollar:

- Obyektlar markazda va bir-biriga nisbatan mos joylashganmi?
- O‘rni kelgan fon, detallar ishlatilganmi?
- Harakat yo‘nalishi, simmetriya, hajm seziladimi?

Bu mezon bolaning makon tafakkuri va ko‘rish idroki darajasini aniqlashga yordam beradi.

2. Rang tanlash va uyg‘unligi

Bola ranglarni qanday tanlaydi? Ular orasida uyg‘unlik bormi? Iliq va sovuq ranglar o‘rtasidagi farqni seza dimi? E’tibor qaratiladigan jihatlari:

- Ranglar rasm mazmuniga mosmi?

- Rang ohanglari muvofiqmi?
- Rassomona sezgi mavjudmi?

Bu mezon bola estetik sezgilarining rivojlanganlik darajasini aniqlaydi.

3. Syujet va obrazlilik

Rasmda voqea bormi? U qanday kechmoqda? Personajlar harakatdami yoki statik holatda? Baholanadigan savollar:

- Bola real yoki xayoliy syujet yaratdimi?
- Qahramonlar o‘zaro aloqada bormi?
- Syujetga emotsional ifoda berilganmi?

Bu mezon obrazli tafakkur va ijtimoiy-hissiy idrokning namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

4. Ijodiy yondashuv

Bola topshiriqqa qanday yondashdi? Shablondan foydalandimi yoki o‘ziga xos ifoda berdimi? E'tibor qilinadigan jihatlar:

- O‘z g‘oyasini ifodalashga harakat qilganmi?
- Asarda yangi, noodatiy elementlar mavjudmi?
- Bola chizishda o‘z “uslubini” qo‘llaganmi?

Bu mezon orqali bolaning ijodiy salohiyati va mustaqil tafakkuri baholanadi.

5. Mustaqillik darajasi

Bola topshiriqni qanday darajada mustaqil bajardi? Qanday yordamga ehtiyoj sezdi? Baholash variantlari:

- To‘liq mustaqil ishladi;
- Qisman yordam bilan ishladi;
- Doimiy ko‘rsatma talab qildi.

Bu mezon bolaning ijtimoiy-emotsional mustaqilligi, o‘ziga ishonchi va mas’uliyat hissi bilan bog‘liq.

Baholash modeli: uch bosqichli yondashuv

Baholash jarayonida quyidagi **uch darajali model**dan foydalanish tavsiya etiladi:

Daraja	Ta'rifi
Yuqori	Bola topshiriqni mustaqil, original va mazmunli tarzda bajaradi. Estetik sezgi va obrazlilik aniq ko‘zga tashlanadi.
O‘rtacha	Bola topshiriqni bajarishda qisman mustaqil, lekin oddiy yechimlarga murojaat qiladi. Estetik mezonlarga nisbatan sezgi mavjud, ammo cheklangan.
Past	Bola topshiriqni ko‘p yordam bilan, shablon asosida bajargan. Rang tanlashda yoki syujetda noaniqliklar mavjud.

Bu yondashuv orqali tarbiyachi har bir bolaning rivojlanish bosqichini aniqlay oladi va keyingi mashg‘ulotlarni shunga mos holda differensiallashtirilgan tarzda rejalashtiradi.

Baholash mezonlarining aniq belgilanishi tarbiyachiga nafaqat bolaning hozirgi darajasini ko‘rishga, balki u bilan individual pedagogik ish olib borish, qobiliyatlarini rivojlantirish uchun aniq strategiya ishlab chiqishga imkon yaratadi. Bu esa monitoringning ilmiy asoslangan va samarali bo‘lishini ta’minlaydi.

3. Tasviriy faoliyatni baholashda qo‘llaniladigan metodik usullar

Bolaning tasviriyl qobiliyatllari va ijodiy salohiyatini aniqlashda baholash mezonlari bilan bir qatorda, mos va ishonchli **diagnostik metodlarni** qo‘llash zarur. Amaliyotda quyidagi metodlar tasviriyl faoliyatni o‘rganishda samarali vosita sifatida tan olingan:

1. Bevosita va tizimli kuzatish

Bu usul bolani tabiiyl sharoitda, rasm chizish jarayonida tashqi aralashuvsiz kuzatishni o‘z ichiga oladi. Maqsad – bolaning ijodiy jarayonda qanday qarorlar qabul qilishi, qanday vositalardan foydalanishi va qanday darajada mustaqil harakat qilishini aniqlash.

Kuzatuvda aniqlanadi:

- Rang tanlashdagi mustaqillik;
- Ish tartibi (avval nimani chizadi, qanday ketma-ketlikda);
- Emotsional ishtirok va qiziqish;
- Tarbiyachining yordamiga ehtiyoj darajasi.

 Kuzatuv natijalari maxsus jurnalda yoki baholash kartasida qayd etiladi.

2. Ijodiy ishlarni tahlil qilish

Bolaning chizgan rasmlari va boshqa tasviriyl ishlari tahlil qilinib, uning estetik didi, obrazli fikrlashi, kompozitsion ko‘nikmalari va ijodiy yondashuvi baholanadi.

Tahlil mezonlari:

- Kompozitsiya uyg‘unligi;
- Syujet mazmuni va obrazlilik;
- Ranglar uyg‘unligi va estetik ifoda;
- Original elementlarning mavjudligi.

Bola tomonidan yil davomida yaratilgan rasmlar to‘plami asosida yillik diagnostika olib borilishi mumkin.

3. Savol-javob va suhbat usuli

Rasm chizilganidan so‘ng bolaning ishga bo‘lgan munosabatini, niyatini va obrazli tafakkurini aniqlash uchun ochiq savollar beriladi. Bu usul bolaning **ichki muloqotini** yuzaga chiqarishga yordam beradi.

Misol uchun savollar:

- “Bu rasmda nima chizding?”
- “Nega aynan shu rangni tanlading?”
- “Bu voqea qayerda sodir bo‘lmoqda?”
- “Seningcha bu rasmda eng muhim narsa nima?”

Suhbatni yozib olish va yozma sharh sifatida saqlab borish mumkin.

4. Portfoliolar yuritish

Bolaning ijodiy rivojlanish dinamikasini aniqlash maqsadida uning barcha tasviriylar ishlari to‘planadi. Portfoliolar yil davomida olib borilgan faoliyat natijalarini ko‘rsatib beradi.

Portfolioda saqlanadi:

- Har oyning eng yaxshi rasmlari;
- Erkin va topshiriqli chizmalar;
- Suhbat natijalari (yozma yoki audio);
- Tarbiyachi fikrlari va kuzatuvlar.

Portfoliolar bolaning ijodiy yutuqlari va rivojlanish bosqichlarini ko‘rsatadi.

5. Diagnostik topshiriqlar

Oldindan rejalashtirilgan maxsus topshiriqlar orqali bolaning obrazli tafakkuri, kompozitsion fikrlashi va ifoda imkoniyatlari aniqlanadi.

Misollar:

- “Sevimli voqeangni chiz” (obraz va voqea qurish salohiyati);
- “Tabiat manzarasini yarat” (makon va rang bilan ishlash malakasi);
- “Bo‘lajak kasbingni tasvirla” (fantaziya va ijodiy fikrlash);
- “Ranglar bilan kayfiyat chiz” (emotsional ifoda qobiliyati).

 Bu usullar bolaga tanish bo‘lgan, qiziqarli mavzular orqali uning ijodiy imkoniyatlarini ochib beradi.

Yakuniy tavsiya:

Ushbu usullar kompleks qo‘llanilganda, bolaning tasviriy faoliyatidagi rivojlanish darajasini ko‘p qirrali va ishonchli tarzda aniqlash imkonini beradi. Har bir metod bola psixikasining muayyan jihatini yoritadi va tarbiyachiga individual yondashuvni belgilashda ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Bolaning tasviriy faoliyatdagi darajasini aniqlash uchun tashxis xaritasi namunasi:

TASHXIS XARITASI

Bolaning ismi, familiyasi: _____

Yoshi: _____

Guruh: _____

Sanasi: _____

Mashg‘ulot mavzusi: _____

Topshiriq turi: ☐ Erkin mavzu ☐ Syujetli rasm ☐ Ko‘rsatma asosida

 Baholash mezonlari va ko'rsatkichlari

№	Mezon nomi	Tavsif	Ball (1–3)	Izohlar (konkret misollar)
1	Kompozitsiya va joylashtirish	Obyektlar joylashuvi, makon muvofiqligi, tafsilotlar mavjudligi	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3	
2	Rang tanlovi va uyg'unligi	Ranglar mosligi, ohang, estetik uyg'unlik	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3	
3	Syujet obrazlilik	Harakat, voqea, personajlar, sujet orqali fikr ifodasi	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3	
4	Ijodiy yondashuv	Original elementlar, shablondan chiqish, noodatiy yechimlar	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3	
5	Mustaqillik darajasi	Ijrodagi mustaqillik darajasi	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3	

Ballar sharhi:

- 1 – Past daraja (katta yordam bilan yoki shablon asosida)
- 2 – O'rtacha daraja (qisman mustaqil, ayrim original jihatlar bor)
- 3 – Yuqori daraja (to'liq mustaqil, ijodiy, obrazli va mazmunli)

 Umumiy tahlil va tavsiyalar

• **Kuchli jihatlari:**

• **Rivojlantirish zarur bo'lgan jihatlar:**

• **Tarbiyachiga/metodistga tavsiyalar:**

• **Bola bilan keyingi bosqichdagi ish rejalari:**

 Tarbiyachi ismi va imzosi: _____

 Ilova: rasm namunasi/foto, yozma sharhlar, og‘zaki fikrlar (agar mavjud bo‘lsa)

4. Diagnostika natijalaridan foydalanish yo‘llari

Bolaning tasviriyl faoliyatidagi rivojlanganlik darajasini aniqlash orqali tarbiyachi pedagogik jarayonni chuqurroq anglab, uni samarali boshqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Diagnostik baholash natijalari bir qator muhim didaktik va tarbiyaviy vazifalarni hal qilishda asos bo‘lib xizmat qiladi. Quyida bu natijalarning asosiy yo‘nalishlardagi qo‘llanilish imkoniyatlari bayon etiladi:

1. Individual yondashuvni shakllantirish

Tarbiyachi har bir bolaning estetik didi, ijodiy ifoda darajasi, obrazli tafakkuri va qiziqish doirasini aniqlab, o‘quv-tarbiyaviy jarayonda shaxsga yo‘naltirilgan metodlarni tanlaydi. Rivojlanish darajasiga qarab:

- **yuqori darajadagi bolalarga** murakkab syujetli va simbolik topshiriqlar;

- **o‘rtacha darajadagi bolalarga** vizual tayanchli va qisman mustaqil topshiriqlar;

- **past darajadagi bolalarga** emotsional qo‘llab-quvvatlovchi, oddiy shakldagi mashqlar tavsiya qilinadi.

2. Mashg‘ulot rejasini takomillashtirish

Diagnostik kuzatuv natijalari umumiy guruh bo‘yicha tahlil qilinadi. Agar bir xil metodik yoki mazmuniy kamchiliklar ko‘pchilik bolalarda aniqlansa:

- dars mavzulari va materiallari qayta ko‘rib chiqiladi;
- rasmiy va erkin ijodiy faoliyat nisbati muvozanatga keltiriladi;

- tarbiyachi tomonidan qo‘llanilayotgan pedagogik usullar yangilanadi. Bu jarayon **reflektiv pedagogika** tamoyillariga mos holda olib boriladi.

3. Ota-onalar bilan samarali muloqot

Ota-onalarga bolaning ijodiy rivojlanish bosqichlari haqida aniq, ilmiy asoslangan axborot berish muhimdir. Diagnostik natijalar asosida:

- bola yutuqlari va muammolari haqida tushunarli tilda fikr yuritiladi;
- uy sharoitida tasviriy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha individual tavsiyalar beriladi;
- ota-onalar bilan birgalikda ijodiy ko‘rgazmalar yoki portfoliolar tayyorlash yo‘lga qo‘yiladi.

Bu yondashuv ota-onalarni pedagogik hamkorlik subyekti sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

4. Ijtimoiy-psixologik xizmat bilan hamkorlik

Agar baholash jarayonida bolaning tasviriy nutqi, estetik sezgi yoki emotsional ifodalarida kechikish, stereotiplik yoki regressiv holatlar aniqlansa:

- tarbiyachi psixolog, logoped yoki defektolog bilan maslahatlashadi;
- kerakli hollarda individual tuzatish dasturlari ishlab chiqiladi;
- bola uchun integratsiyalashgan yondashuv asosida rivojlantiruvchi ishlar tashkil etiladi.

Bu hamkorlik bola rivojlanishidagi psixopedagogik monitoringning muhim bo‘g‘inidir.

5. Pedagogik refleksiya va faoliyatni rejalashtirish

Tarbiyachi diagnostik natijalar asosida o‘zining pedagogik uslubi, metodik yondashuvi va tashkilotchilik malakalarini tahlil qiladi:

- samarali usullar va yondashuvlar mustahkamlanadi;

- kam samarali faoliyat turlari o‘rniga innovatsion shakllar izlanadi;
- yil yakunida monitoring asosida guruh yoki yakka bola bo‘yicha rivojlanish dinamikasi baholanadi.

Bunday refleksiv yondashuv tarbiyachi faoliyatining sifat ko‘rsatkichlarini oshiradi va kasbiy o‘sish omili bo‘lib xizmat qiladi.

5. Xulosa

Bolaning tasviriyl qobiliyati va ijodkorligi rivojlanganlik darajasini aniqlash – bu faqat baholash emas, balki rivojlantirish, qo‘llab-quvvatlash va yo‘naltirishga qaratilgan pedagogik jarayondir. To‘g‘ri tashkil etilgan baholash jarayoni quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- Bola salohiyatini erta aniqlash;
- Tarbiyachining ishini takomillashtirish;
- Individual yondashuvni kuchaytirish;
- Ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlash.

Demak, monitoring va baholash – bu tarbiyachining ijodiy rahbarligida bolaning estetik dunyoqarashini, tasviriyl ifoda vositalarini va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim vositadir.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Nima sababdan tasviriyl faoliyat maktabgacha yoshdagi bolalarning umumiy rivojlanishida asosiy omillardan biri hisoblanadi?
(Ilmiyl manbalar asosida javob bering.)

2. Tasviriyl faoliyatni baholashda “individual yondashuv” deganda nimani tushunasiz va bu yondashuv qanday amalga oshiriladi?

3. “Ijodiy yondashuv” baholash mezonining mazmunini izohlang. U orqali bolaning qaysi qobiliyatlari aniqlanadi?
4. Rang tanlash va uyg‘unlik mezoni orqali bolaning qaysi estetik va psixologik xususiyatlarini aniqlash mumkin?
5. Diagnostika jarayonida bevosita kuzatuv usulining afzalliklari va chegaralari nimada?
6. Tarbiyachi uchun tashxis xaritasi qanday afzalliklar beradi va uni qanday holatlarda qo‘llash maqsadga muvofiq?
7. Savol-javob va suhbat usuli tasviriyl faoliyatni baholashda qanday imkoniyatlar yaratadi? Misollar bilan izohlang.
8. Tasviriyl faoliyatni baholashda qo‘llaniladigan uch bosqichli model (yuqori, o‘rtacha, past) qanday pedagogik ehtiyojni qondiradi?
9. Baholash natijalari asosida mashg‘ulot rejasini qanday takomillashtirish mumkin? Ikkita misol keltiring.
10. Sizningcha, tasviriyl faoliyatni baholash orqali bolaning nutqiy rivojlanishiga qanday ta’sir ko‘rsatish mumkin?

TEST SAVOLLARI:

1. **Tasviriyl faoliyat bolaning qaysi rivojlanish jihatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi?**
 - A) Estetik didi
 - B) Faoliyat unumdorligi
 - C) Jismoniy kuchi
 - D) Texnik ko‘nikmalari

2. **“Kompozitsiya va obyektlarni joylashtirish” mezonini nimalarni baholashga xizmat qiladi?**

- A) Ranglarning uygʻunligini
- B) Obyektlarning makoniy joylashuvi va sahna muvozanatini
- C) Bola qanchalik tez ishlaganini
- D) Rasmning qaysi vosita bilan ishlangani

3. **Rang tanlash mezonini orqali nimalar aniqlanadi?**

- A) Bola qanday asbobdan foydalanganini
- B) Bola chizgan voqea realmi yoki xayoliy
- C) Rang uygʻunligi, estetik sezgi va emotsional ifoda darajasi
- D) Tarbiyachi bergan topshiriqning murakkabligi

4. **“Ijodiy yondashuv” mezonini nimani anglatadi?**

- A) Bola topshiriqni koʻrsatma asosida bajarganmi-yoʻqmi
- B) Bola obrazlar yaratishda shablondan chiqqanmi
- C) Bola necha daqiqada ishni tugatdi
- D) Ranglar soni nechta boʻlganini

5. **Mustaqillik darajasi nimalar orqali aniqlanadi?**

- A) Bola topshiriqni qanday chizganligi
- B) Bola yordamga qanchalik muhtoj boʻlganini
- C) Bola rasmda syujet ishlatganmi
- D) Tarbiyachi topshiriqni qanday tushuntirgan

6. Portfolio yuritish nima uchun zarur?

- A) Tarbiyachining metodik faoliyatini baholash uchun
- B) Bola ijodiy rivojlanishining dinamikasini tahlil qilish uchun
- C) Guruhni estetik bezash uchun
- D) Rasm chizish vaqtini belgilash uchun

7. Savol-javob usuli qanday maqsadga xizmat qiladi?

- A) Bola rasmni chizishga vaqt ajratadimi, yo‘qmi
- B) Bola tasvirga qanday munosabatda ekanini aniqlash
- C) Bola bo‘yoqlarni to‘g‘ri ishlatganini tekshirish
- D) Bola kompozitsiyani o‘zi tanlaganmi, yo‘qmi

8. Diagnostik topshiriqlarning asosiy maqsadi nima?

- A) Bolaning bo‘yoqlarga bo‘lgan qiziqishini o‘lchash
- B) Bolaning obrazli ifoda va mustaqil fikrlash qobiliyatini aniqlash
- C) Bola necha marta rasm chizganini aniqlash
- D) Bola topshiriqni yoqtirdimi-yo‘qmi

9. “Syujet va obrazlilik” mezoni nimani baholashda qo‘llaniladi?

- A) Bola necha xil rang ishlatganini
- B) Rasmda syujetli voqea bor-yo‘qligini, obrazlar harakatda ekanligini
- C) Rasm qancha vaqt ichida chizilganini
- D) Bola qanday asbob ishlatganini

10. Tarbiyachi diagnostika natijalaridan qanday maqsadda foydalanadi?

- A) Guruhdagi ota-onalarni baholash uchun
- B) Bola qaysi ranglarni yoqtirishini aniqlash uchun
- C) Pedagogik rejalashtirish va individual yondashuvni amalga oshirish uchun
- D) Mashg'ulot vaqtini qisqartirish uchun

TAYANCH TUSHUNCHALAR

1. **Tasviriy faoliyat** – maktabgacha yoshdagi bolalarning rasm chizish, bo'yash, yelimlash, shakllar yaratish orqali estetik va obrazli fikrlashini ifodalovchi ijodiy faoliyat turi.
2. **Ijodkorlik** – bolaning yangi, noodatiy, original g'oya yoki tasvir yaratish qobiliyati; tafakkur va fantaziyaning erkin ifodasi.
3. **Obrazli tafakkur** – bola tasavvurida obrazlar vositasida fikr yuritish va ularni tasviriy shaklda ifoda etish qobiliyati.
4. **Estetik sezgi** – rang, shakl, muvozanat, kompozitsiya kabi tasviriy vositalarni idrok qilish va go'zallikni his etish layoqati.
5. **Psixomotor rivojlanish** – bola harakatlari, qo'l motorikasi, koordinatsiyasi va tasviriy vositalardan foydalanish malakasining shakllanishi.

6. **Diagnostika** – bolaning rivojlanish darajasini aniqlashga qaratilgan ilmiy va metodik baholash jarayoni.
7. **Baholash mezonlari** – bolaning tasviriy faoliyatini tahlil qilishda foydalaniladigan ilmiy asoslangan ko‘rsatkichlar tizimi (masalan: rang tanlovi, kompozitsiya, syujet, mustaqillik).
8. **Ijodiy topshiriqlar** – bolaning obrazli tafakkurini aniqlashga qaratilgan maxsus pedagogik vazifalar (masalan: “Sevimli hikoyangni chiz”).
9. **Portfoliometrik yondashuv** – bolaning yil davomida chizgan ijodiy ishlarini to‘plab, tahlil qilish va rivojlanish dinamikasini baholash usuli.
10. **Tarbiyaviy monitoring** – bolalarning rivojlanish jarayonini tizimli kuzatish, baholash va tahlil qilishga qaratilgan pedagogik nazorat shakli.
11. **Refleksiya** – tarbiyachining o‘z faoliyati, yondashuvlari va metodik qarorlarini tahlil qilib, ularni takomillashtirish jarayoni.
12. **Individual yondashuv** – har bir bolaning o‘ziga xos rivojlanish sur‘ati va salohiyatidan kelib chiqib, alohida metodlar bilan ishlash.
13. **Syujetli rasm** – voqea, harakat yoki hikoyani aks ettiruvchi tasviriy ifoda shakli.
14. **Tasviriy materiallar** – bo‘yoq, qalam, guash, rangli qog‘oz, tutqichlar kabi bolalar tomonidan rasm yaratishda foydalaniladigan vositalar.
15. **Kompozitsion butunlik** – rasmda obyektlar, fon va tafsilotlarning muvofiq, uyg‘un joylashuvi va mazmunli birlikda ifodalanganligi.

GLOSSARIY

№	Termin (o'zb)	Termin (rus)	Termin (ing.)	Izoh
	Tasviriy faoliyat	Изобразительная деятельность	Visual art activity	Bolaning rasm chizish, bo'yash, yasash orqali fikr va hissiyotlarini ifodalash faoliyati
	Tasviriy san'at	Изобразительное искусство	Visual arts	Rang, shakl va obrazlar orqali ifoda qilinadigan san'at turi
	Tasviriy faoliyat metodikasi	Методика обучения изобразительной деятельности	Methods of teaching visual arts	Tasviriy faoliyatni o'qitish usul va tamoyillari tizimi
	Maktabgacha ta'lim	Дошкольное образование	Preschool education	3–7 yoshdagi bolalarni tarbiyalash va rivojlantirish tizimi
	Estetik tarbiya	Эстетическое воспитание	Aesthetic education	Go'zallikni his qilish va qadrlashni shakllantirish jarayoni
	Ijodiy tafakkur	Творческое мышление	Creative thinking	Yangi g'oya va obrazlar yaratish qobiliyati
	Obrazli tafakkur	Образное мышление	Figurative thinking	Obrazlar orqali fikrlash va tasavvur qilish
	Vizual tafakkur	Визуальное мышление	Visual thinking	Ko'rish orqali ma'lumotni anglash va tahlil qilish
	Tasavvur	Воображение	Imagination	Ongda yangi obraz va holatlarni yaratish jarayoni
	Estetik idrok	Эстетическое восприятие	Aesthetic perception	Rang, shakl va uyg'unlikni sezish qobiliyati
	Badiiy faoliyat	Художественная деятельность	Artistic activity	San'atga oid ijodiy harakatlar majmui
	Badiiy madaniyat	Художественная культура	Artistic culture	San'atni tushunish va yaratish qobiliyatlari majmui

.	Nutqiy rivojlanish	Речевое развитие	Speech development	Og‘zaki nutqning shakllanish va boyish jarayoni
.	Nutqiy faoliyat	Речевая деятельность	Speech activity	So‘zlash, hikoya qilish, izohlash faoliyati
.	Kognitiv rivojlanish	Когнитивное развитие	Cognitive development	Tafakkur, xotira va diqqat rivoji
.	Psixomotor rivojlanish	Психомоторное развитие	Psychomotor development	Harakat va ruhiy jarayonlar uyg‘unligi
.	Mayda motorika	Мелкая моторика	Fine motor skills	Barmoqlar va qo‘l harakatlarining rivoji
.	Emotsional rivojlanish	Эмоциональное развитие	Emotional development	His-tuyg‘ularni anglash va boshqarish
.	Ijtimoiy-emosional rivojlanish	Социально-эмоциональное развитие	Social-emotional development	Muloqot va hissiy munosabatlarning shakllanishi
.	Pedagogik yondashuv	Педагогический подход	Pedagogical approach	Ta’limni tashkil etish uslubi
.	Individual yondashuv	Индивидуальный подход	Individual approach	Har bir bolaga alohida e’tibor berish
.	Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim	Личностно-ориентированное обучение	Learner-centered education	Bola shaxsini markazga qo‘ygan ta’lim
.	Pedagogik integratsiya	Педагогическая интеграция	Pedagogical integration	Faoliyatlarni o‘zaro bog‘lab o‘qitish
.	Faoliyat nazariyasi	Теория деятельности	Activity theory	Rivojlanish faoliyat orqali yuz berishini tushuntiradi
.	Yaqin rivojlanish zonasi	Зона ближайшего развития	Zone of proximal development	Kattalar yordamida bajariladigan faoliyat darajasi
.	Artterapiya	Арт-терапия	Art therapy	San’at orqali ruhiy holatni yaxshilash metodi
.	Ertak terapiyasi	Сказкотерапия	Fairy tale therapy	Ertaklar orqali hissiy ta’sir ko‘rsatish
.	Qo‘g‘irchoq terapiyasi	Куклотерапия	Puppet therapy	Qo‘g‘irchoq orqali ichki kechinmani ifodalash
.	Loy terapiyasi	Терапия глиной	Clay therapy	Loy bilan ishlash orqali hissiy yengillik
.	Katarsis	Катарсис	Catharsis	Hissiy tozalanish holati

.	Psixo-emotsional holat	Психоэмоциональное состояние	Psycho-emotional state	Ruhiy va hissiy muvozanat darajasi
.	Ijodiy salohiyat	Творческий потенциал	Creative potential	Yaratish imkoniyatlari majmui
.	Tasviriy qobiliyat	Изобразительные способности	Artistic abilities	Rasm va shakl yaratish layoqati
.	Tasviriy g'oya	Изобразительный замысел	Artistic intention	Rasm chizishdan oldingi reja
.	Syujetli rasm	Сюжетный рисунок	Narrative drawing	Voqeani ifodalovchi rasm
.	Kompozitsiya	Композиция	Composition	Tasvir elementlarini joylashtirish
.	Rang uyg'unligi	Цветовая гармония	Color harmony	Ranglarning estetik mosligi
.	Simmetriya	Симметрия	Symmetry	Tasvir qismlarining muvozanati
.	Estetik did	Эстетический вкус	Aesthetic taste	Go'zallikni baholash qobiliyati
.	Milliy estetik qadriyatlar	Национальные эстетические ценности	National aesthetic values	Xalq san'atiga xos go'zallik mezonlari
.	Mualliflik hissi	Авторское чувство	Sense of authorship	"Bu mening ishim" degan tuyg'u
.	Applikatsiya	Аппликация	Application art	Qirqib-yelimlash orqali tasvir yaratish
.	Modellash	Моделирование	Modeling	Hajmli shakllar yasash
.	Bo'yash	Раскрашивание	Coloring	Ranglar bilan tasvirni to'ldirish
.	Kompensator vosita	Компенсаторное средство	Compensatory tool	Kamchilikni to'ldiruvchi metod
.	Estetik mezon	Эстетический критерий	Aesthetic criterion	Go'zallikni baholash o'lchovi
.	Badiiy obraz	Художественный образ	Artistic image	San'atda yaratilgan tasvir
.	Obrazli ifoda	Образное выражение	Figurative expression	Fikrni obraz orqali yetkazish
.	Fazoviy fikrlash	Пространственное мышление	Spatial thinking	Fazoda joylashuvni anglash
.	Harakat koordinatsiyasi	Координация движений	Motor coordination	Harakatlarning uyg'unligi

.	Estetik munosabat	Эстетическое отношение	Aesthetic attitude	Go‘zallikka nisbatan qarash
.	Hissiy barqarorlik	Эмоциональная устойчивость	Emotional stability	Hissiyotlarni boshqarish
.	Kommunikativ ko‘nikma	Коммуникативные навыки	Communication skills	Muloqot qilish malakasi
.	Ijtimoiy moslashuv	Социальная адаптация	Social adaptation	Jamiyatga moslashish
.	Pedagogik jarayon	Педагогический процесс	Pedagogical process	Ta’lim-tarbiya tizimi
.	Estetik ong	Эстетическое сознание	Aesthetic awareness	Go‘zallikni anglash darajasi
.	Nafosat	Изящество	Grace	Go‘zal va nafis ifoda
.	Badiiy mushohada	Художественное осмысление	Artistic reflection	San’atni tahlil qilish
.	Estetik ehtiyoj	Эстетическая потребность	Aesthetic need	Go‘zallikka intilish
.	Ijodiy muhit	Творческая среда	Creative environment	Erkin ijod uchun sharoit
.	Tarbiyaviy vosita	Воспитательное средство	Educational tool	Tarbiya beruvchi omil
.	Didaktik vosita	Дидактическое средство	Didactic tool	O‘qitish uchun xizmat qiluvchi vosita
.	Rivojlantiruvchi ta’lim	Развивающее обучение	Developmental learning	Rivojga yo‘naltirilgan ta’lim
.	Estetik baho	Эстетическая оценка	Aesthetic evaluation	San’atga berilgan baho
.	Tasviriy vositalar	Изобразительные средства	Artistic tools	Rang, chiziq, shakl
.	Milliy madaniyat	Национальная культура	National culture	Xalq qadriyatlari majmui
.	Madaniy identitet	Культурная идентичность	Cultural identity	O‘z madaniyatini anglash
.	Ijodiy mustaqillik	Творческая самостоятельность	Creative independence	Mustaqil ijod qilish
.	Estetik tafakkur	Эстетическое мышление	Aesthetic thinking	Go‘zallik asosida fikrlash
.	Emotsional ifoda	Эмоциональное выражение	Emotional expression	Hislarni ochiq ifodalash
.	Badiiy tafakkur	Художественное мышление	Artistic thinking	San’atga xos fikrlash

.	Syujet	Сюжет	Plot	Rasm voqeasi
.	Rivojlanish bosqichi	Этап развития	Development stage	Taraqqiyot darajasi
.	Qoralama bosqichi	Каракульный этап	Scribbling stage	Dastlabki chiziqlar
.	Sxematik bosqich	Схематический этап	Schematic stage	Oddiy shakllar
.	Obrazli bosqich	Образный этап	Representational stage	Mazmunli tasvir
.	Syujetli-kompozitsion bosqich	Сюжетно-композиционный этап	Narrative-compositional stage	Murakkab rasm
.	Rivojlantiruvchi vazifa	Развивающая задача	Developmental task	Rivojga qaratilgan maqsad
.	Tarbiyaviy maqsad	Воспитательная цель	Educational goal	Tarbiya yo‘nalishi
.	Ta’limiy maqsad	Образовательная цель	Instructional goal	O‘rgatish maqsadi
.	Estetik kompetensiya	Эстетическая компетенция	Aesthetic competence	Go‘zallikni anglash malakasi
.	Ijodiy kompetensiya	Творческая компетенция	Creative competence	Ijod qila olish
.	Nutqiy kompetensiya	Речевая компетенция	Speech competence	To‘g‘ri nutq
.	Ijtimoiy kompetensiya	Социальная компетенция	Social competence	Jamiyatda o‘zini tutish
.	Didaktik tamoyil	Дидактический принцип	Didactic principle	O‘qitish qoidasi
.	Metodik tavsiya	Методическая рекомендация	Methodical recommendation	Amaliy yo‘riqnoma
.	Estetik rivojlanish	Эстетическое развитие	Aesthetic development	Did va idrok o‘sishi
.	Psixologik ta’sir	Психологическое воздействие	Psychological impact	Ruhiy ta’sir
.	Terapevtik ta’sir	Терапевтическое воздействие	Therapeutic effect	Sog‘lomlashtiruvchi ta’sir
.	Estetik qadriyat	Эстетическая ценность	Aesthetic value	Go‘zallik mezoni
.	Pedagogik mahorat	Педагогическое мастерство	Pedagogical mastery	O‘qituvchi malakasi
.	Ijodiy yondashuv	Творческий подход	Creative approach	Noodatiy o‘qitish

1.	Tasviriy materiallar	Изобразительные материалы	Art materials	Qalam, bo‘yoq, loy
2.	Rasm texnikasi	Техника рисования	Drawing technique	Rasm bajarish usuli
3.	Rang sezgirligi	Цветощущение	Color perception	Rangni farqlash
4.	Estetik muhit	Эстетическая среда	Aesthetic environment	Go‘zal muhit
5.	Ijodiy topshiriq	Творческое задание	Creative task	Ijodga undovchi ish
6.	Tasviriy mashg‘ulot	Изобразительное занятие	Art lesson	Tasviriy dars
7.	Badiiy ifoda	Художественное выражение	Artistic expression	San’at orqali ifoda
8.	Barkamol shaxs	Гармонично развитая личность	Well-rounded personality	Har tomonlama rivojlangan bola

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvarda PF – 165 - sonli 2022 - 2026 yillarga mo‘jallangan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Qarori [//www.gogle.uz](http://www.gogle.uz).

2. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonuni, [//www.gogle.uz](http://www.gogle.uz).

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 9 sentyabrdagi PQ- 3261 - son “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora – tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori. [//www.gogle.uz](http://www.gogle.uz).

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi PQ - 4312 - son “O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim tizimini 2032 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori. [//www.gogle.uz](http://www.gogle.uz).

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 21 noyabrdagi 929 - son “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi to‘g‘risida”gi Nizomni hamda “Maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbar va mutaxassislarini qayta tayrlash va ularning malakasini oshirish instituti ustavini tasdiqlash haqida”gi Qarori. [//www.gogle.uz](http://www.gogle.uz).

6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 391 - son “Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. [//www.gogle.uz](http://www.gogle.uz).

7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrdagi 802 – son “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori. [//www.gogle.uz](http://www.gogle.uz).

8. “Ilk qadam” maktabgacha ta’lim muassasining Davlat uquv

dasturi.- T.: 2018.

9. “O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari”. – T.:2018.

10. “Bolangiz maktabga tayyormi?” metodik qo‘llanma. -T., 2001.

11. A‘zamova M. N. Maktabga tayyorlov guruhlarida tarbiyalanuvchilarida do‘stona munosabatlarga asoslangan hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish tizimini takomillashtirish: Pedagogika falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Toshkent, 2020. – 45b.

12. Abdirasulov S.F. Tasviriy san‘at o‘qitish metodikasi.- T.,2012.

13. Abdullayeva M., Sulaymonov A. Oilada bolalarni estetik ruhda tarbiyalash // Xalq ta‘limi. – 2004. – № 2. – B. 100–103.

14. Abdullayeva N. Sh. Maktabgacha ta‘limni variativ yondashuv asosida takomillashtirish: ped. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss.avtoreferati. – Toshkent, 2019. – B. 22–23.

15. Abdurahimova D. A. Xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalash tizimini takomillashtirish: pedagogika fanlari doktori (DSc) diss.avtoreferati. – Toshkent, 2020.

16. Amirova G.A. va bosh Maktabgacha ta‘lim muassasalarida applikasiya mashg‘ulotlari. -T., 2014.

17. Anning A., Ring K. Making Sense of Children’s Drawings. – Open University Press, 2018.

18. Augustine O. O. Methods of teaching creative art in early childhood and primary education. National open university of Nigeria, 2023.https://nou.edu.ng/coursewarecontent/PED%20342.pdf?utm_source

19. Babaeva D. Nutq o‘stirish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
20. Brooks M. Drawing, Visualisation and Young Children’s Learning. – London: SAGE Publications, 2020.
21. Chen J., Zhou Y. Art-based learning and creativity in preschool children // *Frontiers in Psychology*. – 2024.
22. Eisner E. The Arts and the Creation of Mind. – Yale University Press, 2019.
23. Ganjiev F. F. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarida ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillarining namoyon etilishi va rivojlanishi: psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss-si. – Buxoro, 2021. – 169 b.
24. Ivanova E.V. Development of fine motor skills through art activities in preschool education // *Early Child Development and Care*. – 2023.
25. Karimova N.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy faoliyat orqali ijodkorlikni rivojlantirish // *Pedagogika*. – 2021, №4.
26. Malchiodi C. Art Therapy and Creative Development in Early Childhood. – New York: Guilford Press, 2021.
27. Mamajonova Sh.M. Tasviriy san’at va uni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
28. McArdle F., Boldt G. Young Children, Pedagogy and the Arts. – London: Routledge, 2021.
29. Nurmatova M.Sh., Xasanova Sh.T., D.Azimova. Ustaxonada amaliy mashg‘ulot. -T: “Musiqqa”, 2010.

30. Nurmatova M.Sh. Xasanova Sh.T. Rasm buyum yasash va bolalarni tasviriyl faoliyatga o'rgatish metodikasi.-T.: O'quv qo'llanma. 2007.
31. Oripov B.N. Tasviriyl faoliyat metodikasi. -T., 2017.
32. Pamela Sachant, Peggy Blood, "Introduction to Art: Design, Context, and Meaning" <https://ung.edu/university-press/books/introduction-to-art.php> 2016.
33. Pedagogika ensiklopediyasi (1-jild). – O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – T., 2015. – 321 b.
34. Pedagogika ensiklopediyasi (2-jild). – O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – T., 2015. – 377 b.
35. Qodirova F., Toshpo'latova Sh., Qayumova N., A'zamova M. Maktabgacha pedagogika. -T.: Tafakkur bo'stoni, 2019.
36. Rakhimova D.K. Visual arts activities as a tool for preschoolers' emotional development // International Journal of Early Childhood. – 2020.
37. Shirinova G.Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish. – Toshkent: Fan, 2021.
38. Silver R. Cognitive-Developmental Aspects of Drawing in Early Childhood. // Art Therapy Journal. – 2019.
39. Sulaymonov A. Maktabgacha ta'lim muassasalarida haykaltaroshlik mashg'ulotlari. -T., 2015.
40. Usmonova M.Sh. Artterapiya elementlarining maktabgacha ta'limdagi ahamiyati // Ta'lim va innovatsiya. – 2022, №2.
41. Valixo'jayeva F. B. Talabalarni maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga estetik tarbiya berishga tayyorlash: ped. fanlari nomz. diss-si. – Toshkent, 2005. – 135 b.

42. Vigotsky L.S. Imagination and Creativity in Childhood. – New York: Nova Science Publishers, 2004.
43. Wright S. Children, Meaning-Making and the Arts. – Sydney: Pearson Education, 2018.
44. Xasanova Sh.T. Tasviriy faoliyatga o'rgatish. -T.: Tafakkur, 2020.
45. Zeigler E., Bater D. Art and Creativity in Early Childhood Education. – New York: Routledge, 2020.
46. Аверин В.А. Психология детей и подростков: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2001. – 230 с.
47. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста. – М., 2012. – 232 с.
48. Дяченко О.М. Развитие творческого воображения у детей. – Москва: Педагогика, 2018.
49. Запуниди А.А. Изобразительная деятельность как средство речевого развития детей // Дошкольное воспитание. – 2022, №3.
50. Запуниди А.А. Роль изобразительной деятельности в развитии речи детей дошкольного возраста. – Москва, 2013.
51. Комарова Т. С. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию: учеб. пособие для учащихся пед. училищ по спец. «Дошкольное воспитание». – М.: Просвещение, 2006. – 286 с.
52. Комарова Т. С. Развитие речи на занятиях по изобразительной и конструктивной деятельности // Ребёнок в детском саду. – 2007. – №2. – С. 22–24.
53. Комарова Т.С. Изобразительная деятельность в детском саду. Подготовительная группа. – М.: Мозаика-Синтез, 2015. – 128 с.

54. Лаврентьева Т.В., Ахутина Т.В. Арт-терапия в работе с детьми дошкольного возраста. – Санкт-Петербург: Реч, 2018.
55. Лыкова И. А. Изобразительная деятельность в детском саду. – М.: Карапуз-Дидактика, 2007. – 144 с.
56. Мухина В.С. Возрастная психология. – Москва: Юрайт, 2020.
57. Никитина А. В. Нетрадиционные техники рисования в детском саду. – СПб.: КАРО, 2010. – 96 с.
58. Рузанова Ю. В. Развитие моторики рук в нетрадиционной изобразительной деятельности. – СПб.: КАРО, 2009. – 160 с.
59. Сакулина Н.П. Изобразительная деятельность ребенка. – Москва: Академия, 2019.
60. Чаброва Т.Л., Комарова И.И., Джанпеисова Г.Э., Давлатова Р.Х. Обучение изобразительной деятельности. Учебное пособие. - Ташкент, 2020.
61. Шанина С.А., Гаврилова, А.С. Играем пальчиками – развиваем речь. – М., 2008. – 251 с.
62. [www. tdpu. Uz](http://www.tdpu.uz)
63. [www. pedagog. uz](http://www.pedagog.uz)
64. [www. ziyonet. uz](http://www.ziyonet.uz)
65. [www. edu. Uz](http://www.edu.Uz)

MUNDARIJA

SO‘ZBOSHI.....	3
1-MAVZU: TASVIRIY FAOLIYATGA O‘RGATISHNING UMUMIY MASALALARI.....	5
2-MAVZU: MAKTABGACHA YOSHGACHA YOSHDAGI BOLALARNI HAR TOMONLAMA RIVOJLANTIRISHDA TASVIRIY FAOLIYATNING AHAMIYATI.....	21
3-MAVZU: MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY QOBILIYATI VA IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH.....	34
4-MAVZU: TARBIYACHINING BOLALARNI TASVIRIY FAOLIYATGA O‘RGATISH JARAYONIDAGI O‘RNI.....	47
5-MAVZU. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TASVIRIY FAOLIYAT JARAYONIDAGI IDROKNING RIVOJLANISHI.....	62
6-MAVZU: TASVIRIY FAOLIYATGA O‘RGATISHNING METOD VA USULLARI.....	77
7-MAVZU: MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI RASM CHIZISHGA O‘RGATISH.....	90
8-MAVZU: TASVIRIY FAOLIYAT MASHG‘ULOTLARIDA NOAN‘ANAVIY USULDA RASM CHIZISHGA O‘RGATISH.....	108
9-MAVZU: MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARIDA LOY ISHI MASHG‘ULOTLARI.....	135
10-MAVZU: MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI APPLIKATSIYA ISHLARIGA O‘RGATISH METODIKASI.....	155
11-MAVZU: MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARIDA QURISH-YASASH MASHG‘ULOTLARI.....	174
12-MAVZU: MASHG‘ULOTDAN TASHQARI VAQTLARDA TASVIRIY FAOLIYATNI TASHKIL QILISH.....	191
13-MAVZU: MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY SAN‘AT ASARLARI BILAN TANISHTIRISH.....	205
14-MAVZU: MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY QOBILIYATLARI VA IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH MONITORINGINI OLIB BORISH.....	222
15- MAVZU: MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TASVIRIY QOBILIYATLARI VA IJODKORLIGI RIVOJLANGANLIK DARAJASINI ANIQLASH.....	236
GLOSSARIY.....	254
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.....	260

R.H.DAVLATOVA, D.Q.ULUG‘BERDIYEVA

TASVIRIY FAOLIYATGA O‘RGATISH METODIKASI

O‘quv qo‘llanma

(Ma’ruza mashg‘ulotlari uchun)

Bosishga ruxsat etildi. 21.01.2026 y.

Qog‘oz bichimi 60x84 1/16. Times New Roman garniturasida terildi.

Ofset uslubida oq qog‘ozda chop etildi.

Nashriyot hisob tabog‘i 12.25, Adadi 100. Buyurtma № 98

Bahosi kelishuv asosida

“BROK CLASS SERVIS” MChJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent shahar Zargarlik ko'chasi, Segizbayeva 10a.